

**Universiteit Antwerpen
Universitaire Instelling Antwerpen Campus “Drie Eiken”
Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen – Communicatiewetenschappen
Academiejaar 2002-2003**

“De rilling van de waarheid”

**Een onderzoek naar de mogelijkheid van objectiviteit
in de verslaggeving over gewapende conflicten**

**Promotor: Professor Johan Taels
Medebeoordeelaar: Professor Jos Huypens
Eindverhandeling voorgelegd met het oog op het behalen
van de graad licentiaat in de communicatiewetenschappen.**

**An Verschave
Augustus 2003**

2.3. Verschillende vormen van oorlogsjournalistiek.....	33
Frontlijnjournalistiek?.....	34
2.6. Een vak apart.....	40
Werkomstandigheden.....	40
Kosten.....	40
Technologie.....	41
Spelregels.....	42
Censuur en propaganda.....	43
Economie.....	43
Hoofdstuk 3. Beknopte geschiedenis van de oorlogsverslaggeving.....	45
Inleiding.....	45
3.1. Krimoorlog (1853-1856), begin van de moderne oorlogsverslaggeving.....	46
3.2. Van Amerikaanse burgeroorlog tot 1ste Wereldoorlog (1861-1914).....	47
3.3. De eerste ‘propaganda -oorlog’ (1914-1918).....	49
3.4. De pen of het geweer in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939).....	52
De fotograaf als betrokken ooggetuige.....	53
3.5. Professionalisme en vaderlandsliefde (1939-1945).....	55
3.4. De eerste tv-oorlog in Vietnam (1965-1973).....	56
3.5. Ontstaan van het poolsysteem en censuurmaatregelen (1981-1989).....	59
3.6. Medialeugens.....	61
Timisoara.....	61
Couveusebabies.....	62
3.7. Infomanagement tijdens een eerste virtuele oorlog (1991).....	64
Veel verslaggevers, weinig verslag.....	65
Unilaterals.....	67
Concurrentie tussen de journalisten onderling in Bagdad.....	69
Besluit.....	72
3.11. Geheime oorlog in Kosovo (1999).....	72
‘Genocide’.....	74
Besluit.....	75
3.12. Informatie monopolie doorbroken tijdens de oorlog in Afghanistan (2001).....	75
Besluit.....	78
3.13. Operatie ‘Vrij Irak’, 2003.....	78
In bed met de soldaat.....	79
Flaters tijdens de verslaggeving.....	80
Op bezoek bij de nieuwsredactie van VTM.....	82
Onafhankelijke journalistiek.....	83
Een ‘friendly-fire’ incident in de eerste dagen van de oorlog.....	84
Besluit.....	85
Besluit.....	86
Hoofdstuk 4: Objectieve oorlogsverslaggeving in de praktijk.....	89
Inleiding.....	89
4.1. Objectiviteit.....	89
4.2. Waarheidsgetrouwheid.....	93
Racak.....	94
4.3. Betrokkenheid en emoties.....	98
Besluit.....	103
Conclusie.....	106
Bibliografie.....	109
.....	114

Inleiding

Tijdens een forum in Amsterdam poneerde de Nederlandse oorlogsjournalist Frits van Exter de volgende stelling: *'Ware oorlogsjournalistiek bestaat niet, want het verslaan*

van een oorlog op een professioneel verantwoorde manier, of een veilige en objectieve wijze, is nog nooit gelukt. De Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ) zou in plaats van scherfvesten te verhuren aan oorlogsreporters beter een satelliet kopen. Dan schieten we die de ruimte in zodat we precies de situatie op de grond kunnen volgen als er ergens een conflict uitbreekt.’ (Boom,1999).

De beroemde Britse oorlogsfotograaf Don McCullin zei eens in *Zeit-Magazin*: *‘In alle oorlogen die ik heb verslagen heb ik steeds partij gekozen voor de underdogs, voor degenen die het onderspit moesten delven. Ik heb partij gekozen voor de Palestijnen, voor de mensen in Biafra, voor de kinderen die honger hebben; ik sta altijd aan de kant van de slachtoffers’ (Wesselius, 1994:22).*

In maart 2001 publiceerde de Nederlandse oorlogsverslaggever Arnold Karskens *Pleisters op de ogen, pleisters op de mond. De Geschiedenis van de Nederlandse oorlogsverslaggeving van Heiligerlee tot Kosovo*. Karskens komt daarin tot de conclusie dat de oorlogsverslaggever veelal in zijn kritisch oordeel faalt en het moeilijk heeft om een objectief beeld van oorlogssituaties te geven. Oorlogsjournalistiek is journalistiek in zijn meest extreme vorm. De omstandigheden waarin een oorlogsreporter zijn werk doet zijn overweldigend. Door deze ervaring wordt de oorlogsverslaggever volgens Karskens vaak subjectief. Dit zou er toe leiden dat hij in een conflict partij kiest voor één van de strijdende actoren of alleen de eigen rol als belangrijk voorstelt. In zijn boek wijdt Karskens een tiental pagina’s aan het werk van de Belgische freelance journaliste Els De Temmerman (2001: 226-235). Zij beschrijft in *De doden zijn niet dood – Rwanda, een ooggetuigenverslag*, hoe zij de volkerenmoord in 1994 in Rwanda van dichtbij meemaakte. Volgens Karskens worden de moordpartijen door De Temmerman beschreven terwijl zij hoofdzakelijk op de relatief veilige luchthaven van de hoofdstad Kigali verbleef. Karskens haalt ook verschillende argumenten aan waarom hij vindt dat de Belgische Afrika-specialiste ‘partij’ kiest en ‘zo de journalistieke onafhankelijkheid die nodig is om onbevooroordeeld te kunnen berichten uit oorlogen’ verliest (2001: 232-233): *‘Na het nieuws dat het Rwandese leger haar wil vermoorden, blijft Els De Temmerman verslagen achter in Nairobi: “Mijn knieën knikken en ik blijf lang in de vertrekhal zitten, terwijl mijn collega’s opstijgen. Zo moet het voelen om een Tutsi te zijn”.’*

Volgens Karskens geeft De Temmerman vaker blijk van haar identificatie met de Tutsi's in Rwanda.

De Temmerman meende dat Karskens met zijn aantijging op 'grove en lasterlijke wijze' aanslag gepleegd had op haar 'beroepseer en professionele integriteit' (DS, 9 november 2002). Ze eiste een morele en materiële schadevergoeding, en vroeg ook dat Karskens veroordeeld zou worden 'tot afdracht van alle winst, of toch minstens de helft' die de verkoop van zijn boek in België zou opbrengen. Dit alles was te storten op het rekeningnummer van de vzw 'Sponsoring Kinderen Oeganda' van De Temmerman.

De rechter besliste echter op 13 september 2002 dat Els De Temmerman 'in het heet van de strijd duidelijk tekenen van meevoelen met één partij in het conflict' vertoond had. Karskens zou vrijuit gaan en De Temmerman werd veroordeeld tot betaling van de proceskosten. De Temmerman verweet Karskens onzorgvuldigheid bij acht feiten, maar volgens de rechter kan de Nederlandse journalist daar in geen van de acht gevallen op betrapt worden. Karskens verweet De Temmerman een uitgesproken partijdigheid ten voordele van het door Tutsi's gedomineerde Rwandees Patriottisch Front (FPR). Dit front zou bij zijn opmars vanuit het noorden ook naar schatting enkele tienduizenden Hutu's vermoord hebben, hetgeen volgens Karskens gelijkstond met een tweede genocide. Over deze beschuldiging van Karskens sprak de rechter zich niet uit. Hij stelde wel dat de waarneming van De Temmerman op dat ogenblik sterk bepaald was door haar betrokkenheid met de Tutsi's. Dat De Temmerman nadien meer oog heeft gehad voor de Tutsi-fouten, neemt niet weg dat ze duidelijk tekenen heeft vertoond van meevoelen met één partij in het conflict.

'Ik heb partij van de slachtoffers gekozen, niet van het FPR. Ik heb als eerste gezegd dat er tijdens de genocide ook 200.000 gematigde Hutu's zijn vermoord. En op het einde van mijn boek staat dat duizenden mensen verdwenen in gebieden die onder controle stonden van het FPR.'

Voor de rechter kon het best wel zijn dat Karskens in de ogen van Els De Temmerman de geschiedenis niet helemaal juist had weergegeven. Toch diende volgens het gerecht 'de vrijheid van meningsuiting ook tot bescherming van niet welgevallige meningen'.

Probleemstelling

De voorgaande case maakt duidelijk dat een objectieve weergave van feiten niet altijd even gemakkelijk in de praktijk te brengen is. Dit laatste geldt zeker in de wereld van de oorlogsverslaggeving, waar journalisten in de meest extreme situaties hun werk moeten doen. De vraag is echter wanneer je objectief bent en wanneer niet. De rechter heeft Els De Temmerman dan wel beschuldigd van partijdigheid met de Tutsi's, maar is objectiviteit enkel te herleiden tot onpartijdigheid? Betekent objectief, journalistiek te werk gaan enkel dat men de werkelijkheid op een neutrale manier beschrijft?

In deze eindverhandeling willen we ons afvragen hoe objectiviteit in de oorlogsverslaggeving mogelijk is. Deze vraagstelling is op zich zeer ruim en dient daarom afgebakend te worden.

Allereerst is het nodig het begrip 'journalistieke objectiviteit' te bespreken. Dit begrip is op zich al moeilijk en op vele manieren te definiëren. Wat wordt daar nu eigenlijk onder verstaan en hoe kunnen we ernaar streven? Staat objectief zijn gelijk aan de waarheid verkondigen? Is objectiviteit eerder een andere formulering voor de neutrale registratie van feiten? Is het überhaupt wel mogelijk om volledig objectief te zijn? Daarnaast kan men ook evenwichtig proberen te zijn, het principe van woord en wederwoord toepassen. Is objectiviteit dan eerder gelijk te stellen met onpartijdigheid? Wanneer je aan Jan met de pet de vraag stelt of objectiviteit in de journalistiek mogelijk is, zal je vaak het antwoord krijgen dat het simpelweg niet bestaat. In de journalistieke praktijk zijn er misschien andere antwoorden mogelijk.

Vervolgens zullen we ons in het tweede hoofdstuk over het begrip 'oorlogsverslaggeving' buigen. In dit begrip is allereerst het woord 'oorlog' vervat, maar wat is oorlog? Kunnen we daar vandaag de dag nog wel over spreken? Hoe bekijken de zogenaamde oorlogsjournalisten zichzelf en het werk dat zij doen? Zijn er verschillende vormen van oorlogsjournalistiek te onderscheiden? De verslaggeving over oorlogen is zonder twijfel een aparte vorm van journalistiek. In welke aspecten

verschilt oorlogsverslaggeving van gewone verslaggeving? Welke zijn de problemen die het meest eigen zijn aan de oorlogsjournalistiek?

In het derde hoofdstuk zullen wij een geschiedenis van de oorlogsverslaggeving schetsen. Op welke manier hebben oorlogsjournalisten doorheen deze geschiedenis met typische problemen te maken hebben gekregen? Zijn er doorheen de geschiedenis structurele aspecten te ontdekken die het nastreven van objectiviteit bemoeilijken?

Tenslotte wordt in het vierde hoofdstuk besproken wat oorlogscorrespondenten zelf onder objectiviteit verstaan. Hoe gaan zij er in de praktijk mee om?

Onderzoeksmethode

We zullen deze vragen beantwoorden aan de hand van gegevens verkregen uit enerzijds een literatuuronderzoek en een kwalitatief onderzoek anderzijds. In de communicatiewetenschappen zijn er twee soorten van kwalitatief onderzoek: de participerende observatie en het interview. In dit geval leek het aangewezen de gecontacteerde journalisten aan een diepte-interview te onderwerpen: zo worden zij zelf aan het woord gelaten over hun werk als reporter, wordt er tevens supplementaire informatie verkregen en is de respons in de meeste gevallen vrij hoog is. Indien nodig kan de interviewer eventueel later opnieuw contact met de respondenten opnemen.

Verder kunnen we een onderscheid maken tussen drie soorten face-to-face interviews, namelijk het gestructureerd of gestandaardiseerd interview, het semi-gestructureerd interview en het ongestructureerd interview (Minichiello, 1990:89). Bij het gestandaardiseerd interview wordt gebruik gemaakt van een set van formeel, vooraf bepaalde interviewvragen. Bij een ongestructureerd interview weet de interviewer niet op voorhand welke vragen noodzakelijk zijn te stellen. De interviewer ontwikkelt de vragen in functie van de situatie en van het centrale doel van het onderzoek. Het ongestructureerd interview staat daarbij steeds open voor nog andere relevante vragen die uit de interactie kunnen resulteren en die de gegevens soms een verrassende wending kunnen geven.

Zowel het gestructureerd als het ongestructureerd interview leek voor dit onderzoek niet aangewezen. Het semi-gestructureerd interview, zoals door Minichiello (1990:92)

als volgt beschreven, leek interessanter: “... *an interviewguide or schedule is developed around a list of topics without fixed wording or fixed ordering of questions.*” Bij dit soort interview komt het er op aan de inhoud van het interview toe te spitsen is op een aantal aspecten die centraal zijn voor het onderzoek. Hoewel dus wel degelijk een aantal vragen vooraf zijn bepaald, laat de formulering en de ordening een grote flexibiliteit toe. Een groot voordeel is dat alles van de situatie en het moment zelf afhangt of er al dan niet op een bepaalde vraag of onderwerp dieper wordt ingegaan. Het type semi-gestructureerd interview dat we in ons onderzoek gebruiken, is het ‘*in-dept-interview*’. Deze laatstgenoemde vorm is een face-to-face ontmoeting tussen de onderzoeker en de informant waarbij de informant in eigen woorden over zijn werk, ervaringen en situaties vertelt (Minichiello, 1990:93).

Praktisch onderzoeksproces

Vooraf contacteerden we per e-mail de redacties van *De Standaard*, *De Morgen*, het *Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek*, de *VRT* en de *VTM*. In de brief werd de probleemstelling van het onderzoek aan de redactieleden voorgesteld. We zouden hen willen vragen hoe zij met de verplichting tot objectiviteit. Om journalisten over hun wedervaren te laten vertellen, leek het ons interessant om één oorlog als uitvalsbasis te nemen. Bijgevolg zochten we voornamelijk naar journalisten die in 1999 de Kosovocrisis hebben proberen te verslaan. Kosovo zou op die manier als context kunnen fungeren voor situaties waarin zij hun eigen objectiviteit in vraag hebben gesteld.

Vervolgens werden deze journalisten die zich aangesproken voelden, uitgenodigd voor een interview. De journalisten stuurden de e-mail ook naar elkaar door of zonden een lijst met adressen terug van andere journalisten waarvan zij dachten dat ze interessante informatie konden bieden. Marleen Daniëls van *VRT* en Frans De Smet van *Het Nieuwsblad* raadden bijvoorbeeld aan om Stefan Blommaert van *VRT* te interviewen. Blommaert is gespecialiseerd in Oost-Europa en legde rond dat moment de laatste hand aan een boek over zijn ervaringen in de Kosovocrisis. Jorn De Cock stelde onmiddellijk een stukje van zijn tijd ter beschikking. Hij was indertijd voor *De Standaard* bij de Navo-intocht en de Servische uittocht in Kosovo. Jorn De Cock

bracht ons eveneens aan het emailadres van Daniel Demoustier, die als cameraman voor het Britse ITN (Independent Television News) werkt. Demoustier is een man die zowat alle grote oorlogen van de laatste jaren versloeg. Hij is onder meer de maker van de beruchte beelden van het bloedbad in het dorpje Racak, die aanzet gaven tot de internationale ‘inmenging’ in Kosovo. Daniel Demoustier gaf ons op zijn beurt het telefoonnummer van voormalig BBC-radiocorrespondent Bob Simpson. Hoewel Simpson niet zelf in Kosovo was geweest, was hij wel één van de journalisten die tijdens het luchtoffensief van de Golfoorlog van 1991 in Bagdad was gebleven.

Dankzij Ides Debruyne van het *Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek* kwamen we in contact met fotograaf Teun Voeten. Voeten is een man die een hoop ‘vergeten’ conflicten op zijn palmares kan zetten en die onder meer het boek *‘How the body? – hoop en horror in Sierra Leone’* schreef. Als freelance fotograaf werkt hij onder andere voor *Vanity Fair*, *National Geographic* en *Newsweek*. Bij *De Morgen* reageerde Koen Vidal op onze e-mail. Over Kosovo maakte Vidal een vluchtelingenverhaal. Daarbij volgde hij eveneens politiebetrogingen in Belgrado. Verder vertelde Vidal ook ronduit over Afrika: Rwanda en Ethiopië. Op de buitenlandse redactie van VTM vonden we Suzy Hendrickx wel bereid een afspraak te maken. Vrijdag 21 maart 2003 was echter tweede dag van ‘Operatie Vrij Irak’. Die dag stond men op de redactie van VTM volledig in dienst van de verslaggeving over de oorlog. Door de drukte kon Suzy Hendrickx ons daarom maar moeilijk te woord staan. In plaats daarvan nodigde ze uit om ’s middags mee aan tafel te gaan. Op die manier kwamen we ook in contact met de journaliste Valerie Bauwers, die ons wat meer kon vertellen over de gang van zaken op de redactie. Tenslotte praatten we ook met ex-militair Lieven Van Deuren. Hij was in 1999 onderofficier bij het Belgisch leger en in Kosovo.

De interviews werden afgenomen tussen woensdag 12 februari 2003 en vrijdag 21 maart 2003. In de bijlagen zijn 6 ervan volledig na te lezen. We zetten ze hier nog even op een rijtje om daarna met het eerste hoofdstuk aan te vatten.

Daniel Demoustier op woensdag 12 februari 2003 om 13.00

Jorn De Cock op maandag 17 februari 2003 om 12.30

Stefan Blommaert ook op maandag 17 februari 2003 om 15.00

Koen Vidal op donderdag 27 februari 2003 om 11.00

Bob Simpson op maandag 10 maart 2003 om 11.00

Teun Voeten op vrijdag 14 maart 2003 om 13.00

Lieven Van Deuren op woensdag 19 maart om 19.30

Suzy Hendrickx op vrijdag 21 maart om 12.30

Valerie Bauwens op vrijdag 21 maart om 13.15

Hoofdstuk 1. Journalistieke objectiviteit

Inleiding

In dit eerste hoofdstuk wordt het begrip 'journalistieke objectiviteit' onder de loep gelegd. Wat wordt daar nu eigenlijk onder verstaan en hoe kunnen we ernaar streven? Staat objectief zijn gelijk aan het neutraal registreren van feiten? Is het de waarheid verkondigen? Is het überhaupt wel mogelijk om volledig objectief te zijn? Vooral deze thematiek te bespreken gaan wij in de verschenen literatuur op zoek naar een manier om het begrip te definiëren

1.1. Definitie

Volgens vele wetenschappers is objectiviteit de hoeksteen van de moderne journalistiek. Het is echter een moeilijk te definiëren begrip. Volgens *Van Dale, Handwoordenboek van Hedendaags Nederlands* betekent 'objectief': '*zich bepalend tot de feiten, niet beïnvloed door eigen gevoel of door vooroordelen; niet-subjectief*'. Objectiviteit wordt hier opgevat als het louter registreren van feiten. Persoonlijke invloeden of waardeoordelen zijn daarbij uitgesloten. Subjectiviteit daarentegen heeft betrekking op alles wat behoort tot het subject, wat uitgaat van de persoonlijke zienswijze of smaak.

Wat echter opvalt is dat verschillende wetenschappers bij het definiëren verschillende aspecten van het begrip beklemtonen. Robert Batscha (1975: 56-58) meent dat iedere reporter onder objectiviteit een andere combinatie van verschillende factoren zal verstaan. Een éénduidige definitie van objectiviteit bestaat volgens hem dan ook niet.

Dan Gerow Drew (1979:1) definieert objectiviteit dan weer als '*de status waarin het nieuws onbezoedeld door enige persoonlijke vooroordelen of invloeden van buitenaf bij de consument terechtkomt, zodat het enkel schijnt te zijn wat het werkelijk is. Objectiviteit wordt bepaald als eerlijkheid of evenwicht in de besluitvorming over, de verwerving van, en de presentatie van informatie. Men verwacht dat de objectieve*

verslaggever een kwalitatief en evenwichtig verhaal verkrijgt en verschaft, die zowel negatieve als positieve informatie over de bron bevat.'

Melvin Mencher (1977:56) vindt dat het nieuws vrij moet zijn van enige opinie van de reporter en dat het zich zou moeten concentreren op observeerbare feiten. *'...Deze feiten moeten betrouwbaar zijn en op hun waarheidsgehalte kunnen gemeten worden. Nieuws is objectief wanneer het op haar echtheid gecontroleerd kan worden.'* Voor Mencher is een reporter dus pas objectief wanneer hij verslag doet van feiten die gemeten en geverifieerd zijn.

Voor Frost (2000:33) is objectiviteit een waarde die zowel door consumenten als journalisten hoog in het vaandel gedragen wordt. De journalist mag in geen geval zijn of haar subjectieve gevoelens of standpunten laten binnendringen in een verslag. Iets wat objectief is kan onmogelijk en zou in geen enkel geval iets wat subjectief is mogen omvatten

1.2. Wortels van het streven naar objectiviteit

In de 19^{de} eeuw werd objectiviteit gezien als de inzet van de geloofwaardigheid van de journalist. Het streven naar een objectieve verslaggeving is mede resultaat geweest van de inzet van de achttiende-eeuwse verlichtingsdenkers. Dezen geloofden in een moderne mens, die zou breken met de wereld van bovennatuurlijke, geheimzinnige krachten. In plaats daarvan zou de mens zich richten op een wereld waarin uitsluitend de zintuiglijke waarneming en het eigen verstand de leiding nemen. Het handelen zou niet langer gedomineerd worden door bijgeloof maar enkel wat met eigen ogen aanschouwd kan worden, werd voor waarheid aangenomen. Ook in de journalistiek besloot men enkel nog vanuit optimistische standpunten uit te gaan. De wereld moest weergegeven worden zoals ze is, zonder enige vooringenomenheid of verdraaiing (Stephens, 1989:289). Journalisten werden als rapporteurs van de gebeurtenissen van de dag gezien en fungeerden zogenaamd als constructeurs van de natie. De presentatie van de naakte feiten stond voorop. Zo viel het in de 19^{de} eeuw niet zelden voor dat

fraaie staaltjes van journalistieke feitenroverij gemotiveerd werden door de intentie om de natie aaneen te smeden.

Hoewel over het ontstaan van de eis tot objectiviteit verschillende theorieën bestaan, neemt Jos Huypens (2002: 20) aan dat de nood aan objectiviteit vooral vanuit praktische en commerciële overwegingen is gegroeid, eerder dan vanuit een idealistische bekommernis. In Amerika zou de opkomst van de ‘penny press’ een aanleiding zijn geweest. Verruiming van de technologische mogelijkheden en een toenemende onafhankelijkheid ten opzichte van politieke partijen maakte het mogelijk met goedkope dag-, week- en sensatiebladen een zo groot mogelijk publiek te bereiken. De term werd bijgevolg voornamelijk gebruikt om uit te drukken dat men in de berichtgeving gehouden was aan onpartijdigheid. Een andere mogelijke reden waarom men objectiviteit steeds hoger in het vaandel ging dragen is volgens Huypens (2000:20) te zoeken in de opkomst van de nieuwsagentschappen. Ook hier was de technologie een belangrijke stimulerende factor. Met de uitvinding van de telegraaf ontstond immers de mogelijkheid sneller berichten door te sturen. Persagentschappen gingen zich specialiseren in het verzamelen van ‘fact-based’ nieuws dat ze aan alle kranten met diverse politiek-ideologische opinies verkochten. ‘Objectiviteit’ moest daarom wel gegarandeerd worden. De interpretatie werd overgelaten aan de opiniepers.

1.3. Verschillende meningen over objectiviteit

Het lijkt ons echter eerder naïef te aanvaarden dat de werkelijkheid erop ligt te wachten om objectief gekend te worden. Objectief is dan zegge deze journalist die zichzelf wegdenkt bij het verslagen van een gebeurtenis en louter als een machine ‘neutrale’ en evenwichtige informatie verzamelt en weergeeft. Is dit wel mogelijk? Deze opvatting is inderdaad door heel wat andere wetenschappers onder vuur genomen. Een meerderheid van de onderzoekers is er immers van overtuigd dat dé ware interpretatie van ‘de’ werkelijkheid als zodanig niet bestaat. Bijgevolg kan de journalistiek volgens hen onmogelijk ‘objectief’ zijn. In deze paragraaf zetten we enkele auteurs op een rijtje en sluiten we af met iemand die nog wel in het ideaal van objectiviteit gelooft.

Wim Koesen is er van overtuigd dat de besproken vormen van objectiviteit onmogelijk zijn. *‘Een journalist moet niet alleen over feiten berichten, maar ook sfeer en entourage beschrijven. Dat laatste kan alleen met subjectiviteit. Ik denk dus persoonlijk dat er geen objectieve journalistiek bestaat, hooguit fatsoenlijke en bekwame.’* (Geciteerd in Huypens, 2001:20).

Brian McNair (1994:29-38) stelt dat de mogelijkheid tot objectiviteit er is, maar dat ze nooit helemaal gerealiseerd kan worden. Het concept is volgens hem niet meer dan een mystificatie of een legitimerend ritueel zonder enige waarde. Nieuws en journalistiek zijn sociale constructies. Journalistiek kan nooit een neutrale en waarde vrije afspiegeling zijn van de werkelijkheid. McNair beargumenteert deze stelling door te verwijzen naar de manier waarop het nieuws tot stand komt. De kwestie van objectiviteit en de vraag of nieuwsmedia ‘objectief’ kunnen berichten hangt volgens hem nauw samen met de vraag die onderzoekers uit de jaren ’50 en ’60 en ’70 met de ‘gatekeeper’-onderzoeken en het onderzoek naar nieuwswaarden wilden beantwoorden. Een woordje uitleg is hierbij wel gepast.

Nieuwsproductieproces

Het buitenlands nieuws heeft in het algemeen een heel nieuwsproductieproces te doorlopen. Vooraleer een internationaal nieuwsbericht de ontvanger bereikt moet het eerst doorheen een aantal stadia van verspreiding en bewerking. Allereerst moet het buitenlands nieuws worden opgespoord, verzameld en doorgeseind. Nadien wordt het op de redactie verwerkt tot een nieuwsitem, dat gepubliceerd en ontvangen kan worden door het publiek. Het nieuws passeert daarbij vier filters, waarbij overlappingsen uiteraard mogelijk blijven.

Eerste selectie en bewerking

Alles begint bij een gebeurtenis die zich ergens ter wereld voordoet. De vraag is echter of deze gebeurtenis een nieuwsitem zal worden. Wanneer een gebeurtenis door een

journalist of een correspondent opgemerkt wordt, kan deze verder evolueren tot een nieuwsbericht. Hier vindt een eerste bewerking en selectie plaats. De eerste filter is bijgevolg de correspondent zelf. Een rondreizend correspondent is vaak verbonden aan een plaatselijk bureau van een internationaal nieuwsagentschap. Zo kan het gebeuren dat heel wat gebeurtenissen de nieuwdrempel niet passeren. Enerzijds is de ongelijke verspreiding van correspondenten en bureaus over de wereld daar een mogelijke oorzaak van. Anderzijds kan de correspondent, met zijn eigen professionele bekwaamheid en ideologische visie op de wereld evengoed een reden zijn waarom een bericht niet geselecteerd wordt (Raus, 1987:28).

Tweede selectie en bewerking

Wanneer een journalist een verhaal heeft, stuurt deze of het plaatselijke bureau het verzamelde materiaal naar de hoofdzetel van het nieuwsagentschap. Bij internationale nieuwsgaring is dat meestal één van de vijf wereldagentschappen: AP (Associated Press), UPI (United Press International), AFP (Agence France Press), Reuters en TASS (Telegrafnoie Agentvo Sovietskavo Soyusa). Vervolgens vraagt men zich bij het wereldnieuwsagentschap af of het bericht doorgelaten zal worden. Bij dit al dan niet doorlaten spelen de zogenaamde 'gatekeepers' de belangrijkste rol. Zij controleren de berichten op hun nieuwswaarde en hun algemeen belang. Een eerste gatekeeping heeft al plaats gehad bij de plaatselijke correspondenten. De gatekeepers van de wereldnieuwsagentschappen beslissen uiteindelijk of een bericht de nieuwdrempel passeert of niet.

Servaes (1983:35) onderscheidt een viertal overwegingen op basis waarvan zij al dan niet berichten elimineren of selecteren. Ten eerste is er de culturele, politieke en economische relevantie van het bericht voor de klanten. Ten tweede kan men de dimensie van het bericht in acht nemen. Hoe hoger het aantal betrokkenen, hoe hoger de kans immers op selectie is. Ten derde kan rekening gehouden worden met de inhoudscategorie. Bepaalde categorieën zoals politiek, economie en sport scoren bijvoorbeeld hoger dan anderen. Tenslotte zijn er ook technische omstandigheden zoals snelheid en tijdsverschillen. De nieuwselectie is bijgevolg een zeer persoonlijke en subjectieve aangelegenheid. Zij wordt tevens beïnvloed door de criteria die nieuwsmedia hanteren en hen toelaten aan een bepaald bericht al dan niet

nieuws waarde toe te kennen (Huypens, 2002: 40). Wanneer iets bijvoorbeeld onverwacht of zeldzaam is, of overeenstemt met een bepaald verwachtingspatroon, zal deze gebeurtenis vermoedelijk een grotere kans hebben om als nieuwsfeit te worden opgepikt. Tenslotte hangt de selectie ook af van de heersende ideologische opvattingen, van de politieke druk en van de internationale context waarin het nieuwsbericht tot stand komt.

Derde selectie en bewerking

Het regionale of nationale nieuwsagentschap is de derde filter die een selectie doorvoert in de buitenlandse nieuwsberichten. Het belangrijkste gevolg daarvan is een kwantitatieve inkrimping van het nieuwsaanbod. Daarnaast wordt ook een kwalitatieve selectie doorgevoerd. Deze inhoudelijke selectie gebeurt op basis van relevante nieuwswaarden voor het land in kwestie. Nieuws uit Zaïre zal bijvoorbeeld interessanter zijn voor België dan nieuws uit bijvoorbeeld Egypte (Raus, 1987:30). Na de selectie stuurt het nationaal nieuwsagentschap een overzicht van het geselecteerde internationale nieuws naar zijn abonnees. Deze abonnees zijn onder meer buitenlandredacties van kranten en weekbladen, radio en televisie, bedrijven, vakbonden, politieke partijen, ministeries en politieke partijen, enz.

Vierde selectie en bewerking

De redacties vormen een vierde filter in het nieuwsproductieproces. Wanneer het buitenlands bericht ook de nieuwsdrempel op de redactie passeert en interessant genoeg blijkt voor publicatie, wordt het persklaar gemaakt. Het bericht wordt voor een laatste keer bewerkt: aangevuld, herschreven, voorzien van foto's, titels, enz. (Raus, 1987: 31) Wanneer het kant-en-klare artikel in de krant gepubliceerd wordt of het stuk uitgezonden wordt via radio of televisie kunnen we spreken van een nieuwsitem.

De ontvangst en laatste selectie van het bericht

Pas als een bericht alle filtersystemen gepasseerd is, kan het nieuwsbericht door zijn publiek ontvangen worden. Dit publiek is de ultieme filter en laatste gatekeeper in het hele proces. De ontvanger kan het bericht lezen, horen of zien. Dit betekent echter nog

niet dat hij het bericht daadwerkelijk ontvangt. Dat doet hij pas als hij zich werkelijk voor het bericht interesseert.

Volgens McNair (1994:32) wordt het nieuwsproductieproces aldus gekenmerkt door verschillende selectiefasen waarin verschillende actoren hun eigen inbreng hebben. Deze actoren of nieuwsbrengrers, op de eerste plaats journalisten, brengen in feite geen objectief verslag van de werkelijkheid. Op basis van hun persoonlijkheid, hun sociale achtergrond, opinies, smaken, routines en gewoontes die ze bewust of onbewust hanteren, stellen ze wel een bepaalde selectie van de werkelijkheid op een bepaalde manier voor. Het zijn de journalisten die allereerst bepalen welke gebeurtenissen in aanmerking komen om als nieuws overgebracht te worden. Daarnaast drukken ook de nieuwsmedia en de sociale omgeving waarin de journalist werkt hun stempel op de keuze van de nieuwsberichten. Ook de ruimere algemene maatschappelijke context heeft een belangrijke invloed.

Mitchell Stephens is van mening dat de moderne verslaggever bij het streven naar objectiviteit water naar de zee draagt (1989: 289-296). Objectiviteit is voor hem een onbereikbaar ideaal. Door dit streven wordt de verslaggever gedwongen tot een schijnvertoning. Tegelijkertijd moet hij afzien van iets wat volgens hem een machtig wapen kan zijn bij het streven naar inzicht, namelijk een eerlijk standpunt. Net zoals McNair legt Stephens (1989: 289) de nadruk op de selectiefase: *‘Er is al sprake van een zekere vertekening, zodra de gang van zaken opgesplitst wordt in afzonderlijke “gebeurtenissen” ... Telkens men feiten naar voren haalt of rangschikt, brengt men automatisch nog meer subjectieve onderscheidingen aan. Het beeld dat hun publiek daardoor wordt voorgehouden, wisselt naarmate journalisten in deze grote wereld hun kleine aandachtsveld verleggen.’* Stephens gaat nog verder door te stellen dat de veronderstelde objectiviteit van journalisten ook bedreigd wordt door de verhaalstructuur die zij aan hun artikels of reportages geven. Bij elke gebeurtenis waarover zij willen berichten, worden journalisten geconfronteerd met de vraag in welke formules een bepaald delict het best ingekleed kan worden. Bv. het zielig slachtoffer (‘al zijn spaarcenten’), troosteloze familieleden (‘hun enig kind’) of speling van het lot (‘als zijn auto niet in de werkplaats had gestaan’). Tenslotte zijn journalisten volgens Stephens bij het doen van hun verhaal belast met overtuigingen, sociale posities, dagelijkse routines en beroepsmatige verplichtingen. Factoren die niet

alleen hun weerslag hebben op de selectie van de feiten maar tevens ook de presentatie ervan beïnvloeden.

Socioloog Herbert Gans gelooft dat journalistieke objectiviteit wel mogelijk is (1980: 182-213). Hij beaamt de selectiemechanismen in het nieuwsproductieproces, maar in tegenstelling tot vele anderen ziet hij deze selectie eerder als een objectieve procedure. Tijdens de selectie van het nieuws worden immers overal gelijkaardige technieken gebruikt en spelen steeds dezelfde nieuwsfactoren mee. De journalisten maken volgens Gans een soort 'deal': in ruil voor het weglaten van persoonlijke waarden, beslissen ze zelf wat in het nieuws komt en wat niet. Deze beslissing is gebonden aan organisationele mechanismen die ervoor zorgen dat de objectiviteit bewaard blijft en eventueel versterkt wordt. Een organisationeel mechanisme zou bijvoorbeeld een beloning kunnen zijn die een journalist ontvangt wanneer hij een primeur heeft. Volgens Gans (1980: 185) zouden hoge salarissen het streven naar objectiviteit voeden. Persoonlijke waarden in het verslag zouden die objectiviteit kunnen verstoren. Zo zou bijvoorbeeld een oorlogsjournalist zich het leed van de slachtoffers emotioneel teveel kunnen gaan aantrekken. Om te voorkomen dat deze betrokkenheid zich voordoet, worden journalisten die zulke zware reportages moeten maken, zoveel mogelijk afgewisseld. Ook de bescherming van de journalistieke geloofwaardigheid zou een drijfveer zijn om te streven naar objectiviteit. Gans meent verder dat opinies en evaluatieve conclusies objectief blijven zolang bewust persoonlijke waarden worden uitgesloten. Opinies zijn dan subjectieve reacties die voortvloeien uit de objectief verzamelde feiten.

We kunnen besluiten dat objectiviteit voor Gans mogelijk is zolang persoonlijke waarden worden uitgesloten. De stelling dat hoge salarissen het streven naar objectiviteit zouden voeden, betwisten wij echter. Het lijkt ons moeilijk te geloven dat economische mechanismen in de journalistiek (o.a. primeurs, kijkcijfers) de objectiviteit zouden stimuleren. Wat wij wel geloven is dat journalistieke geloofwaardigheid een drijfveer is om te streven naar objectiviteit. Het belang van geloofwaardigheid heeft Jorn De Cock ons althans in het interview duidelijk gemaakt: *'Als journalist sta of val je bij geloofwaardigheid, ben je die kwijt dan houdt het eigenlijk ook op. Je kan wel eens een hypothese uiten. Dat is niet onoverkomelijk. Het*

blijft dan wel een hypothese en het hoeft ook niet persé te kloppen.' (J. De Cock, 17 febr.2003).

Dat objectiviteit, zoals Stephens beweert, enkel een ver weg gelegen ideaal zou zijn, durven we ook niet zomaar te stellen. Wanneer 'objectieve verslaggeving' wil zeggen dat de werkelijkheid op een neutrale wijze moet worden weergegeven, lijkt objectiviteit ons inderdaad een onmogelijke zaak. In feite kan een journalist nooit op een volkomen neutrale manier feiten verslaan. De journalist is immers steeds een mens van vlees en bloed die hoe dan ook emoties en bepaalde voorkeuren heeft. De persoonlijkheid, de sociale, culturele en politieke achtergrond, de overtuiging, de waarden en normen, het leefmilieu van de journalist en tenslotte de organisationele eisen waaraan hij in de uitvoering van zijn werk moet voldoen, zijn factoren die de keuze van de berichtgeving sturen en haar onvermijdelijk een bepaalde kleur geven. In plaats van door de wetenschap voortgebrachte universele waarheden worden we geconfronteerd met een verscheidenheid aan opvattingen, beelden en metaforen waarmee mensen de werkelijkheid op actieve wijze construeren. Steeds zijn het werkelijkheden die waar zijn vanuit het standpunt van de waarnemer. Dit komt bijvoorbeeld aan de oppervlakte door termen die duidelijk een waardeoordeel inhouden. Zo spreekt men bijvoorbeeld over de 'terrorist' terwijl men evengoed het woord 'vrijheidsstrijder' zou kunnen hanteren.

Ondanks de onmogelijkheid van volkomen neutrale weergave van de werkelijkheid onderscheidt Jos Huypens (2002:21) een drietal werkregels waardoor journalisten zich toch zouden laten leiden in het streven naar objectiviteit. De voornaamste regel is dat persoonlijke voorkeuren in de stukken niet zichtbaar worden gemaakt. Het vermijden van waardegeladen termen is een andere regel. Ten derde zouden journalisten in hun verslaggeving naar evenwicht moeten streven. Journalisten worden verwacht in hun verslaggeving nauwkeurig te zijn en af te gaan op betrouwbare en meerdere bronnen.

Naast de neutrale weergave van feiten, roept 'objectiviteit' echter een aantal andere termen op die misschien wel in de praktijk te brengen zijn. Welke zijn deze termen? In de volgende paragraaf maken wij het begrip 'objectiviteit' inzichtelijker en toegankelijker voor de praktijk.

1.4. Zakelijkheid en onpartijdigheid

‘De mythe van de objectiviteit afbreken, daarmee breekt men tegelijkertijd de mythe af van de onpartijdigheid van de pers. (...) De onpartijdigheid in de betekenis van neutraliteit is een gerieflijke mythe om de journalistieke benadering te verantwoorden die elke vraag herleid tot een confrontatie.’

Colette Beauchamp (1988).

Vaak wordt het begrip objectiviteit vereenzelvigd met een heel aantal begrippen die er allemaal op een bepaalde manier mee te maken hebben. Zo voegt Frost (2000: 34) aan zijn bespreking een lijst van woorden toe die vaak onderling verwisseld worden met betrekking tot objectiviteit. Ten eerste onderscheidt hij het begrip ‘vooringenomenheid’ of ‘tendentieuze nieuwsberichten’. Met vooringenomenheid bedoelt hij dat men doelbewust een verhaal in een welbepaalde richting stuurt, eerder dan in een andere richting, en wel op grond van de persoonlijke keuze van de schrijver. Met ‘evenwicht’ benadrukt Frost het idee dat de journalist op dezelfde manier de twee zijden van een argument kan en zou moeten voorstellen. ‘Commentaar’ ziet Frost als een kritische kanttekening of bemerking van de journalist. Commentaar kan in journalistieke termen variëren, gaande van de gespecialiseerde mening van een correspondent tot de tussenvoeging van ongegronde standpunten. Ten vierde wordt ‘neutraliteit’ of ‘onpartijdigheid’ aan het lijstje toegevoegd, wat impliceert dat een journalist nooit een bepaalde partij of kant mag kiezen. Het woord sluit niet noodzakelijk subjectiviteit uit, maar stelt dat de journalist genoodzaakt is zichzelf boven eender welke besluitvorming te stellen. Een ‘vooordeel’ wordt beschouwd als een vooraf gevormde mening. Het vooroordeel verschilt van de vooringenomenheid in die zin dat bij de vooringenomenheid een verhaal in een bepaalde richting kan neigen zonder dat men zich er vooraf een mening over gevormd heeft. Bij vooroordelen is men eerder geneigd te bepalen welke informatie juist verzameld wordt voor een verhaal, terwijl bij vooringenomenheid eerder wordt vastgelegd hoe een verhaal wordt geschreven en gebruikt zal worden. Tenslotte is ‘eerlijkheid’ het idee dat de journalist alle zijden van het argument een eerlijke, faire behandeling geeft (Frost, 2000: 35).

Het is dus duidelijk dat objectiviteit gemakkelijk met een aantal eraan verwante begrippen verward kan worden. De objectiviteitsvereisten van Jörgen Westerstahl

brengen in dat verband verder licht in de zaak. Westerstahl is na een analyse van het begrip ‘objectiviteit’ tot vier deeleisen gekomen waaraan volgens hem een verslag moet voldoen om objectief te kunnen zijn (Huypens, 2002: 21-24). Zijn onderstaande schema verdeelt objectiviteit allereerst onder in enerzijds ‘zakelijkheid’ en anderzijds ‘onpartijdigheid’. Het laagste niveau van het schema wordt gevormd door ‘vier dimensies van objectiviteit’.

Objectiviteit			
Zakelijkheid		onpartijdigheid	
Waarheidsgetrouwheid	relevantie	evenwicht	neutrale presentatie

Het begrip ‘zakelijkheid’ is allereerst op te splitsen in de eis tot waarheidsgetrouwheid en de eis tot relevantie. De eis tot waarheidsgetrouwe weergave van feiten ligt voor de hand, want als het bericht niet juist is, heeft het weinig zin zich af te vragen of het bijvoorbeeld ook neutraal gepresenteerd werd. Deze vereiste kan zich op verschillende manieren laten gelden. Een bericht kan foutief zijn, in de zin van eenvoudige drukfouten, maar het is ook noodzakelijk verschillende opvattingen omtrent een bepaald onderwerp weer te geven en op de verzamelde gegevens een bronnenkritiek door te voeren. Zakelijkheid houdt ten tweede de eis tot relevantie in. De relevantie-eis kan enerzijds subjectief zijn en daarmee inhouden dat het bericht interessant moet zijn voor het publiek. Het is echter niet gemakkelijk een algemeen aanvaard criterium te vinden om aan te geven of een willekeurig bericht ‘belangrijk’ of ‘interessant’ is. De relevantie-eis kan anderzijds ook wetenschappelijk zijn in die zin dat de inhoud van een bericht relevant moet zijn ten aanzien van een bepaald standpunt.

Naast ‘zakelijkheid’ kunnen we ‘objectiviteit’ ook begrijpen als ‘onpartijdigheid’. Dit houdt volgens Westerstahl enerzijds het streven naar een evenwichtige berichtgeving en anderzijds het neutraal presenteren van feiten in. De eis tot evenwicht duidt op het in gelijke mate aan bod laten komen van tegenstrijdige opinies. Dit kan zowel kwalitatief (verschillende argumenten op dezelfde manier voorstellen) als kwantitatief (alle partijen éézelfde plaatsruimte en zendtijd verschaffen). Tenslotte wordt van de journalist verwacht dat hij de gegevens op een neutrale manier presenteert en zich niet

identificeert met een partij. Zo is het hem bijvoorbeeld niet toegelaten waardegeladen uitdrukkingen of ironisch commentaar aan zijn verslag toe te voegen. De eis tot neutrale presentatie heeft aldus betrekking op de stilistische identiteit van de programma's, meer bepaald op het taalgebruik, de sfeer, evenals op de begeleidende beeld en klankfragmenten, de setting, de woordkeuze, enz.

Besluit

We kunnen alvast besluiten dat 'objectiviteit' in de journalistiek een zeer omstreden thema is. Wanneer 'objectieve verslaggeving' wil zeggen dat de werkelijkheid verslaan wordt op de manier waarop een machine dat zou kunnen doen, namelijk onmenselijk, vrij van indrukken, gevoelens, voorkeuren, lijkt objectiviteit ons een onmogelijke zaak. In feite kan een journalist nooit op een volkomen 'neutrale' manier feiten verslaan. De journalist is immers steeds een mens van vlees en bloed. In die zin kunnen wij alvast zeggen dat neutraliteit onmogelijk is. Daarom nemen wij echter nog niet aan dat objectiviteit niet zou bestaan. Een manier om het begrip inzichtelijk te maken, is het op te splitsen in zakelijkheid en onpartijdigheid. Daarbij moeten we er volgens Westerstahl op letten dat feiten nauwkeurig en waarheidsgetrouw worden weergegeven en dat beide kanten van het verhaal belicht worden op een neutrale, evenwichtige manier. De inhoud van een verhaal moet tevens relevant zijn ten opzichte van een bepaald publiek en ten opzichte van een bepaald standpunt. Het spreekt vanzelf dat deze vereisten niet altijd even gemakkelijk in de praktijk te brengen zijn. Journalisten krijgen voortdurend met allerlei hindernissen te maken die een 'objectieve' berichtgeving bijzonder moeilijk kunnen maken. Dit komt nog het meest tot uiting in de verslaggeving over oorlogen...

Hoofdstuk 2. Oorlogsverslaggeving

Inleiding

In het tweede hoofdstuk zullen wij ons over het begrip ‘oorlogsverslaggeving’ buigen. In dit begrip is het woord ‘oorlog’ vervat, maar wat is oorlog? Kunnen we daar vandaag de dag nog wel over spreken? Een volgende vraag is hoe de zogenaamde oorlogsjournalisten zichzelf en het werk dat zij doen bekijken. Ten derde willen we te weten komen of er verschillende vormen van oorlogsverslaggeving te onderscheiden zijn. De verslaggeving over oorlogen is zonder twijfel een aparte vorm van journalistiek. De laatste vraag is dan ook in welke aspecten oorlogsjournalistiek van journalistiek in gewone omstandigheden verschilt en welke de meest eigen problemen van de oorlogsjournalistiek zijn.

2.1. Wat is oorlog?

Gewapende conflicten

Allereerst willen we ons afvragen in hoeverre we vandaag nog wel met echte ‘oorlogen’ te maken hebben. De begrippen ‘oorlog’ en ‘vrede’ zijn subjectieve begrippen. De burgeroorlog in Noord-Ierland wordt bijvoorbeeld door de Britse regering in Londen eufemistisch ‘the Troubles’ genoemd, terwijl de katholieke Ieren liever van een bevrijdingsoorlog spreken. Volgens Van Dale verwijst een oorlog naar *‘strijd tussen twee of meer volkeren, vorsten of staten.’* Het woord ‘oorlog’ kent nog twee verwanten, namelijk ‘conflict’ en ‘crisis’. Een oorlog kunnen we vandaag ook niet meer vergelijken met de imperialistische oorlogen van vroeger. Toen was het de gewoonte om oorlog te ‘verklaren’. Later is men meer en meer gebruik gaan maken van het verrassingseffect, waardoor een oorlog door de strijdende partijen niet langer meer aangekondigd werd (Cogen, 1993:185). Ook spreken we vandaag niet langer over interstatelijke clashes, maar eerder over intrastatelijke scheuringen. Het internationaal recht opteerde ervoor om deze zaken onder de algemene noemer ‘gewapende conflicten’ te plaatsen. Deze term hangt niet af van de aard van het conflict of van de aard van de betrokken personen. Een ouderwetse oorlog wordt nu omschreven als een

‘tussenstaats gewapend conflict’, terwijl burgeroorlogen, interne onlusten of andere ongeregelheden beschouwd worden als ‘niet-internationale conflicten’ (De Rouck, 2000:4).

Na de overwinning op het communisme meenden Westerse politici dat de toekomstige taken van het leger drastisch zouden veranderen. Voortaan zou men zich bezighouden met *peacekeeping* en humanitaire missies. De toekomst bleek echter iets te rooskleurig ingeschat. Het nieuwe decennium bracht meer bloedige conflicten dan ooit verwacht. Meer en meer krijgen we te maken met burgeroorlogen, guerrillaoorlogen, religieuze en etnische oorlogen, terroristische acties, gewelddaden van politieke en militaire groeperingen... (De Rouck,2000:3). Genocide in Rwanda (1994, 1 miljoen slachtoffers), slachtingen in Joegoslavië (1991-1995), *warlords* in Somalië (1992-1993), anarchie in Albanië, guerrilla in Tsjetsjenië (1995-1996), de Kosovo-crisis (1999), nieuwe oorlogen in Afrika,... Een nieuwe term werd gedoopt: ‘humanitaire interventie’, of anders uitgedrukt, ‘oorlog voeren met als doel het lijden van burgers te verzachten’. Een contradictio in terminis?

Na de aanslagen op het World Trade Center in New York op 11 september 2001 weten we dat terroristische aanslagen ieder van ons kunnen treffen. Door deze gebeurtenis werd de éénnentwintigste eeuw ingezet met een klopjacht op Osama Bin Laden. De Amerikaanse President George Bush Jr. besloot deze aan te vangen in Afghanistan, één van de armste landen ter wereld, verdrukt onder het regime van de Taliban. Een jaar later beschuldigde hij de Irakese President Saddam Hoessein ervan massavernietigingswapens te verbergen en banden te onderhouden met Osama Bin Laden. Zo gebeurde het dat op minder dan twee jaar tijd twee van de meest gevreesde regimes in het Midden-Oosten ten val werden gebracht.

Interessant is om na te gaan wat correspondenten precies onder het woord ‘oorlog’ verstaan. Dit was ook het idee van Greet Swimberghe voor haar eindverhandeling Johan Depoortere, Mon Van der Osteyne, Rudi Vranckx en Peter Verlinden daarover ondervroeg. Johan Depoortere omschreef een oorlogsgebied toen als ‘*alle gebieden waar zich een gewapend of latent gewapend conflict voordoet*’. Mon Van der Osteyne stelde oorlog gelijk aan ‘gewapende conflicten’. In een definitie van oorlog zou volgens hem strikt genomen het aspect ‘oorlogsverklaringen’ moeten voorkomen,

maar daar is vandaag geen sprake meer van. Rudi Vranckx meende dat oorlogsjournalistiek ruimer gezien moet worden. Onder het begrip ‘oorlogsgebied’ worden volgens hem niet enkel die gebieden begrepen waar op het moment zelf geschoten wordt, maar het kunnen ook die plaatsen zijn waar een conflict of een gisting net is uitgebroken of al lang aan het sudderen is. Ook hij zou de term ‘oorlog’ willen vervangen door ‘conflict’. Peter Verlinden zag oorlog dan weer *als ‘alles waar mensen op elkaar schieten’*. Hij sprak liever over ‘crisis’ omdat deze term ook zaken zoals vrijheidstrijd, onlusten, burgeroorlogen, en andere interne strubbelingen kan bevatten (Swimberghe:1997,82).

Arnold Karskens (2002:35) definieert oorlog als ‘een langdurige gewapende strijd tussen twee of meer landen, staten, etnische of religieuze groepen, waarbij per jaar meer dan duizend slachtoffers door geweld omkomen’. Dit wordt volgens hem ook wel ‘High-Intensity Conflict’ (HIC) genoemd. Een conflict zou te beschrijven zijn als ‘een langdurige gewapende strijd tussen twee of meer landen, staten, etnische groepen, waarbij minder dan duizend slachtoffers in een jaar door geweld omkomen’, wat ook wel ‘Low-Intensity Conflict’ (LIC) genoemd wordt. Een crisis ziet Karskens als ‘een kortdurende staat van spanning, variërend van enkele weken tot enkele maanden, tussen twee of meer landen, staten, etnische of religieuze groepen, waarbij niet noodzakelijk doden vallen’ (Karskens, 2002:35).

Frontoorlog

Arnold Karskens bespreekt vervolgens 6 verschillende soorten geweld (2002:35-42). De bloedigste aller oorlogen is volgens hem de frontoorlog. Bij deze oorlogsvorm bevechten duizenden zwaarbewapende manschappen elkaar over en weer. Er is daarbij sprake van duidelijke scheidslijnen tussen de partijen of fronten. Daartussen bevinden zich stukken niemandsland, die in breedte kunnen variëren van enkele kilometers tot tientallen kilometers (Karskens, 2002:35-36): *‘Een frontlijn is opgebouwd uit verschillende verdedigingslijnes. In de eerste linie, vooraan, liggen manschappen in loopgraven of bunkers gebouwd van beton, zandzakken of keien. Achter aarden wallen, uit het zicht van de vijand, bivakkeren in de tweede linie ondersteunende manschappen. Daarachter bevindt zich een derde linie, waar kanonnen, raketwerpers*

en dergelijke staan opgesteld. Een frontoorlog kan een uit de hand gelopen ruzie om een grens zijn, zoals de Eerste Golfoorlog tussen Irak en Iran (1980-1988) of de Tweede Golfoorlog (1991). Het kan echter evengoed gaan om een binnenlandse strijd die gevoerd wordt om de macht, zoals de oorlog tussen de Noordelijke Alliantie en de Taliban in Afghanistan (1996-2001).

Guerrillaoorlog

Guerrilla wordt officieel omschreven als 'ongeregelde groepen van gewapend landvolk'. In de regel zijn het onbetaalde burgers die strijd voeren tegen het wettelijk gezag of een indringer. Guerrillaoorlogen behoren in het algemeen tot de categorie conflicten met minder dan duizend doden per jaar. Ruwweg bestaan er vier soorten guerrilla's. In de eerste plaats is er de strijd voor nationale bevrijding en tegen koloniale bezetters, zoals nu bijvoorbeeld in Palestina of Koerdistan. Een tweede soort guerrilla is de strijd om de nationale regering ten val te brengen, zoals in Nepal of Burundi. De strijd om afscheiding is een derde veelvoorkomende vorm. Dit is bijvoorbeeld vandaag aan de gang in Sri Lanka. Tenslotte is er de strijd om narcotica en criminele inkomsten, die bijvoorbeeld Colombia al jaren teistert.

Religieuze en etnische oorlogen

Vandaag de dag worden veel oorlogen veroorzaakt door religieuze en etnische tegenstellingen. Zo gebeurde het immers op de Balkan, in Indonesië en in grote delen van Afrika. Zulke conflicten kenmerken zich door een gebrek aan een centraal commando. Militaire bevelen worden niet langs een hiërarchisch systeem uitgedeeld, noch opgevolgd. Lokale hoofden en zelfbenoemde generaals nemen de besluiten en het gewapende voetvolk heeft vaak de vrije hand in de manier van uitvoering.

Rellen

Hoewel rellen geen oorlog zijn gaat het er vaak gewelddadig aan toe. In Palestijnse gebieden bijvoorbeeld ontaarden rellen in militaire confrontaties. Vaak zijn rellen een

gevolg van een demonstratie. Zo ontwaardden verschillende anti-globalistische betogingen, zoals in Gøtenborg en Genua.

Coups

Wat betreft couppogingen vormt Afrika wereldwijd de koploper. Tussen 1955 en 1985 kunnen daar vijftig succesvolle en honderdvijftig mislukte couppogingen geteld worden. Vaak gaat aan een coup een economische malaise, gecombineerd met politieke instabiliteit vooraf. Stakingen en demonstraties zijn vaak de eerste signalen.

Terroristische aanslagen

Terreur wordt gedefinieerd als ‘de georganiseerde geweldpleging om politieke of andere doeleinden te bereiken.’ Door het plegen van een terroristische aanslag probeert een zwakkere partij een sterkere partij te destabiliseren. Door het zaaien van angst probeert zij haar eisen af te dwingen of deze kenbaar te maken. Terrorisme heeft dus vooral publicitaire redenen. Men wil zoveel mogelijk aandacht voor de strijd trekken. Bomaanslagen, gijzelingen en liquidaties horen daar allemaal bij. Voorbeelden zijn de Baskische onafhankelijkheidsbeweging ETA, de verschillende splintergroepen van de IRA in Ierland en de zelfmoordcommando’s Hamas en Hezbollah in het Midden-Oosten.

Op grond van de internationale ontwikkelingen van de laatste decennia zouden we kunnen besluiten dat we vandaag beter over internationale crisissen of conflicten spreken. Ook vele journalisten prefereren vandaag het woord ‘oorlog’ te vervangen door het begrip ‘conflict’ of ‘crisis’. In de volgende paragraaf zullen we nagaan hoe de oorlogsjournalist zichzelf en zijn werk bekijkt. In paragraaf 2.5. worden de verschillende vormen van oorlogsjournalistiek onderzocht. Tenslotte vragen we ons in 2.6. af in hoeverre het beroep van de oorlogsjournalist verschilt van dat van de gewone journalist. Daarbij proberen de problemen die eigen zijn aan de oorlogsjournalistiek op een rijtje te zetten.

2.4. Oorlogsjournalistiek of conflictverslaggeving

Wanneer men de heroïsche verhalen uit de Tweede Wereldoorlog leest, stelt men vast dat het woord ‘war correspondent’ heel graag gebruikt werd. Martha Gellhorn wordt bijvoorbeeld in haar bibliografie als volgt beschreven:

‘Born in St. Louis in 1908, Gellhorn distinguished herself as a journalist and war correspondent, as well as a short story writer and novelist. She began her war correspondence with the war in Spain, continued through the war in Finland, the communist take-over in China, the Second World War, the wars in Java and Vietnam, the Arab-Israeli Wars and finally the conflicts in Central America.’ (Dorman, 1998).

Net zoals we de conflicten en oorlogen van vandaag nog maar moeilijk kunnen vergelijken met de oorlogen van vroeger, zijn de oorlogsverslaggevers van vandaag vermoedelijk ook niet meer de oorlogsreporters van vroeger. Hoe staan reporters eigenlijk tegenover het begrip ‘oorlogsjournalist’? Identificeren zij zich met deze benaming? Vinden zij het een correcte verwoording voor wat zij doen? We vroegen het aan onze correspondenten tijdens de interviews. In het derde hoofdstuk zullen we een aantal belangrijke oorlogsverslaggevers uit de geschiedenis bespreken. In deze paragraaf gaan we na wat de geïnterviewde verslaggevers zelf daarover te vertellen hebben.

Volgens Daniel Demoustier, cameraman bij ITN, zijn er eigenlijk geen echte oorlogsjournalisten. Je kan als journalist immers nooit alleen maar ‘oorlog’ verslaan. *‘De grote media hebben correspondenten of teams overal in de wereld. Buitenlandse journalisten krijgen meestal een bepaald gebied toegewezen, waarbinnen zij over de meest uiteenlopende zaken (bv. een treinongeval, politieke crisis...) verslag moeten doen. Indien er zich in dat gebied dan toch één of ander conflict voordoet, zal men gemakkelijker iemand sturen die reeds in dat gebied ervaring heeft.’* (D. Demoustier, 12 febr. 2003)

Jorn De Cock van *de Standaard* vindt van zichzelf dat hij noch een oorlogsjournalist, noch een conflictreporter is. Hij is ‘redacteur voor het buitenland’ die over allerhande gebeurtenissen verslag doet. Jorn De Cock is naast de burgeroorlog in Burundi,

dikwijls in situaties op de Balkan terechtgekomen waarin het eigenlijk niet duidelijk was of men nu met een oorlog of een conflict te maken had. Het conflict in Kosovo werd bijvoorbeeld een tijdlang niet echt als een oorlog beschouwd maar wel als een onveilige situatie. *‘Daarna had je de fase met de bombardementen, de echte oorlog. Ik ben niet in Kosovo geweest tijdens de bombardementen. Ik ben daar pas aangekomen nadat de Navo gestopt was met bombarderen. Dan zit je dus in die eerste week met een soort van naoorlogse situatie, waarin nog steeds wordt gevochten, is dat nu oorlog? Ja, niet meer, maar je zit dan eigenlijk met een soort van aanhoudende conflictsituatie.’* Jorn De Cock haalt nog een ander voorbeeld aan uit de tijd van de massabetogingen in Belgrado tegen Milosevic. Wanneer de Servische militie daar bijvoorbeeld de betogers uiteen begon te jagen heb je volgens hem niet te maken met een oorlog, maar wel met een soort van een interne conflictsituatie. *‘Als je nu naar Irak gaat, en de oorlog begint, dan zit je wel degelijk in een oorlog. Ga je nu naar Afghanistan dan kan je meer spreken van een conflictsituatie.’* (J. De Cock, 17 febr.2003).

VRT-verslaggever Stefan Blommaert zegt dat hij geen oorlogsverslaggever is. Hij is in de oorlogsverslaggeving terechtgekomen door te verslaan wat er zich in zijn regio (Oost-Europa, de voormalige Sovjetunie, de Balkan...) af heeft gespeeld. Zijn mening is dat je, als je journalist bent voor een bepaald gebied een keuze moet maken: Ofwel beslis je dat je alles doet in een bepaalde regio, ofwel zeg je dat je jezelf niet in oorlog wilt wagen. In het laatste geval moet je daar volgens hem dan ook consequent in zijn en zeggen dat je die regio dan niet meer volgt. *‘Ik heb die keuze toen gemaakt, en ik weet dat je dat dus moet doen. Als de risico’s het echt waard zijn om ergens naartoe te gaan, als daar op dat moment iets te verslaan is dat bijdraagt aan wat we binnenkrijgen via de persagentschappen, dan doe ik het. Maar ik ga niet zomaar naar de frontlijn om de held uit te hangen, om mijn leven op het spel te zetten en daarna stoere verhalen te kunnen vertellen.’* (S. Blommaert, 17 febr. 2003).

Ook Koen Vidal, journalist voor De Morgen, heeft de neiging afstand van het woord ‘oorlogsjournalist’ te nemen. Hij vindt dat aan dit begrip een ongepaste retoriek verbonden is. *‘Een aantal journalisten lopen er mee te koop dat hun eerste oorlogservaring het moment zou zijn waarop zij hun persoonlijkheid hebben gemaakt.’*

Ik vind dat het hoofdthema de oorlog moet zijn, of een conflict. (K. Vidal, 27 febr. 2003)

Voor een fotograaf als Teun Voeten klinkt de benaming oorlogsjournalist *'nogal heroïsch'* in de oren. *'Als fotograaf kan je slechts proberen de schade vast te leggen.'* Er zijn volgens hem weinig echte oorlogsjournalisten- of fotografen. Als voorbeelden noemt hij James Nachtwey, Anthony Loyd... *'Ik neem dat soort risico's niet. De frontlinie is slechts één aspect van de oorlog. Je kan ook andere zaken fotograferen. Vluchtelingen, begrafenissen... De meeste kiezen daarvoor. Ik cover vooral conflicten.'* (T. Voeten, 14 maart 2003).

Rudi Vranckx zegt in een interview op 1 maart 2002 dat conflictjournalistiek een betere term is voor wat hij doet. Het fascineert hem om een conflict te analyseren, te kijken wat daarvan de oorzaak kan zijn, hoe conflicten een eigen dynamiek hebben, hoe andere culturen en botsingen van culturen tot conflicten kunnen leiden. De manier waarop je verslag uitbrengt, verschilt volgens hem ook van conflict tot conflict. Hij maakt onderscheid tussen verschillende soorten conflicten. Ten eerste onderscheidt hij *'de bijna georganiseerde oorlogen'* zoals de Golfoorlog, Kosovo en Afghanistan, waar een grote Westerse alliantie bij betrokken is. In zulke oorlogen wordt de journalistiek volgens hem veel meer in een keurslijf gedrongen (poolsysteem, officiële briefings). Het zou er bovendien ook moeilijker zijn om onafhankelijk tussen de mazen van het net door te werk te gaan. Een burgeroorlog is voor Vranckx echter een heel ander soort conflict: *'Bij iets als de genocide in Rwanda word je als journalist in een poel gegooid. En met een poel bedoel ik een modderpoel, een moeras bij manier van spreken, waarin je moet zien te functioneren.'* De journalist haalt ook Algerije aan, als voorbeeld voor nog een andere soort: *'...waar ik weet niet hoeveel mensen door het intern geweld, door de fundamentalisten van het FIS, vermoord worden. Dat is ook een ander soort verslaggeving, dus nog een andere manier van omspringen.'* (R. Vranckx, 1 maart 2002).

We stellen dus vast dat het begrip oorlogsjournalistiek voor de ondervraagde journalisten te eng is. In plaats van het woord 'oorlog' vinden ze het begrip 'conflict' over het algemeen beter gepast. 'Conflictjournalistiek' of 'crisisjournalistiek' is bijgevolg een betere omschrijving. De meeste conflictreporters brengen ook

voornamelijk verslag uit van op het terrein en niet zozeer van op de frontlijnen. Ze maken een bewuste keuze om naar een oorlogsgebied te trekken, wegen de voor- en nadelen ervan tegen elkaar af en nemen over het algemeen geen onnodig grote risico's. Het vak is op zich al riskant genoeg.

Toch zijn er ook mensen die zichzelf wel degelijk tot oorlogsjournalist uitroepen. Een zogenaamde 'echte' oorlogsjournalist is in feite iemand die bijna niets anders doet dan oorlogen verslaan. Hij zit er als het ware middenin en gaat mee tot achter de frontlinie. Wanneer de oorlog afgelopen is, gaat hij door naar de volgende. Oorlog is voor hen ook vaak een verslaving, erbij zijn geeft een kick. Arnold Karskens verslaat zo bijvoorbeeld al 18 jaar alleen maar oorlogen. Brandhaarden in ongeveer 30 landen. Op 3 april 2003, kort na zijn terugkeer uit Bagdad, verklaarde hij in een interview op Radio 1 in 'Actueel' waarom hij meteen na de val van Saddam uit Bagdad was weggegaan. *'...die oorlog was voorbij en dan heb je eigenlijk niets meer aan mij. En dan heb je andere journalisten die dat verhaal politiek, economisch veel beter kunnen oppikken, veel beter kunnen schrijven.'* (A. Karskens, 3 april 2003)

Ook Anthony Loyd, auteur van het boek 'Mijn voorbije oorlog: ik mis hem zo' durft zich een oorlogsjournalist te noemen. De volgende passage uit zijn boek lijkt enigzins te bevestigen wat Koen Vidal bedoelde toen hij zei dat een aantal journalisten er mee te koop lopen dat hun eerste oorlogservaring het moment zou zijn waarop zij hun persoonlijkheid hebben gemaakt: *'Oorlog is de dominante god van de twintigste eeuw. Een god met meer macht om beschavingen te breken dan daarvoor ooit mogelijk was. Als Brits officier heb ik in Noord-Ierland gediend en deelgenomen aan de Golfoorlog, maar dat was nog kinderspel. Daarna was ik verslaggever in oorlogstijd onder andere in Bosnië, Afghanistan, in Algerije, Sierra Leone en in Tsjetsjenië. Bosnië was mijn eerste echte oorlog, de oorlog die mij gedefinieerd heeft. Een eerste oorlog is als een eerste liefde. De eerste kus.'* (Loyd, 2000:6).

De termen oorlogsverslaggever, oorlogsjournalist, conflictverslaggever en oorlogscorrespondenten zullen in dit werk door elkaar gebruikt worden. Telkens wordt bedoeld: een persoon die uit hoofde van zijn of haar beroep werkzaam is in een oorlogsgebied als verslaggever, tekenaar, fotograaf, cameraman, ..., voor het vergaren

van informatie voor publicaties, persagentschappen, radio -of televisie-uitzendingen of filmnieuwsdiensten.

2.3. Verschillende vormen van oorlogsjournalistiek

Er zijn verschillende manieren om aan oorlogsjournalistiek te doen. Ten eerste heb je de journalisten die voor een krant naar een oorlogsgebied worden gestuurd. Zij gaan op pad om een verhaal te schrijven. Meestal gaan zij alleen of met twee. Ten tweede zijn er de correspondenten die voor televisie werken. Zij maken reportages of geven een verslag ter plaatse. Zij schrijven een tekst en zijn verantwoordelijk voor wat er gezegd wordt. Het team van een televisieploeg kan verder uit een producer, een cameraman en een geluidsman bestaan. Deze mensen zijn verantwoordelijk voor de beelden die op televisie getoond worden.

Naast de correspondenten die voor televisie en printmedia werken heb je correspondenten die voor internationale nieuwsagentschappen zoals bijvoorbeeld Reuters en AP werken. Daaronder bevinden zich vaak fotografen. Oorlogsfotografie is een andere vorm van oorlogsverslaggeving. Volgens Teun Voeten moet je als fotograaf een directe ooggetuige zijn. Dit geldt ook voor cameramannen. *“(…) Je moet ter plekke zijn. Als je er niet bent geweest, heb je het ook niet. Als schrijver kan je altijd nog uit tweede bron aan informatie komen. Als schrijvend journalist kan je altijd een week later vluchtelingen of andere overlevenden interviewen. Als fotograaf moet je veel meer ter plekke zijn.”* (T. Voeten, 14 maart 2003).

Een andere onderscheiding die we kunnen maken is deze tussen freelancers en journalisten die werken in vast dienstverband. Freelancers werken op zelfstandige basis. Zij moeten hun eigen verhaal proberen te verkopen. Teun Voeten is een freelance fotograaf die naar de ‘vergeten oorlogen’ trekt. *‘Je hebt als het ware je eigen winkel, je moet dus ondernemen. Ik investeer in alle reizen zelf, je moet dus weten dat je het kán verkopen.’* (T. Voeten, 14 maart 2003).

Jorn De Cock maakt het verschil tussen een plaatselijk correspondent en een reizende reporter. Je kan voor een redactie werken en naar een oorlogsgebied gestuurd worden

om een gebeurtenis te verslaan of een verhaal te schrijven. Je kan echter ook een reizend reporter zijn die bijvoorbeeld *'in Afrika doet'*.

Frontlijnjournalistiek?

We zouden de verschillende types van verslaggevers kunnen indelen naargelang de hoeveelheid risico's die ze nemen en of ze al dan niet aan frontlijnverslaggeving doen. Een frontlijn is niet noodzakelijk een grens. De klassieke frontlijnen zijn weliswaar de loopgraven of aardwallen die afgezet zijn met prikkeldraad, omgeven door bunkers van beton, zandzakken of boomstammen met aarde. Soms is een frontlijn echter helemaal niet te zien. Ze kan ook voortdurend in beweging zijn en opschuiven of terugkruipen. Een frontlijn kan alles en overal zijn: gaande van een rechte, statische lijn door een leeg landschap tot een amorf gebied te midden van beboste heuvels (Karskens, 2002:104).

Een eerste vorm van verslaggeving komt van deze groep van journalisten die hun leven willen riskeren en het front bewust opzoeken. Zij kunnen dit ofwel op eigen houtje doen, ofwel de troepen of de piloten vergezellen in de frontlinie. Ze gaan ervan uit dat je een oorlog het best kan verslaan als je met je neus op de feiten gedrukt zit. Vaak nemen zij de uitspraak van Robert Capa *'Als je foto's niet goed genoeg zijn, dan zat je er niet dicht genoeg op'* als voorbeeld. Tot deze groep behoren vooral deze reporters die beelden maken. Het zijn dan ook vaker fotografen en cameramannen dan louter schrijvende journalisten. Voorbeelden zijn Robert Capa, Tim Page, James Nachtwey en Daniel Demoustier: *'(...) Dat is ook iets wat heel belangrijk is en wat wij ook steeds proberen te doen: er zo kort mogelijk bij te geraken, er in te geraken.'* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Natuurlijk kunnen evengoed schrijvende reporters met dezelfde instelling te werk gaan. De inspanning om zover tot achter de frontlinie door te dringen, wordt echter minder door een artikel dan door een foto beloond. Vaak zijn reporters van deze eerste soort verbonden aan grote nieuwsagentschappen of aan de grotere nieuwsmedia die zich de hogere kosten kunnen permitteren. Kleinere redacties hebben meestal het geld niet om een eigen verslaggever naar een oorlogsgebied te sturen. Zeker in België zijn de mogelijkheden beperkt. Op 17 februari wou Jorn De Cock graag naar Irak gaan. Hij

zat echter met het probleem dat *De Standaard* hem niet liet gaan. Dit had verschillende redenen. Ten eerste was er op dat moment een Nederlandse freelancer in Noord-Irak die voor *de Standaard* werkte. Ten tweede werden de risico's als te hoog ingeschat. Ten derde zou het massaal veel geld kosten om daar naartoe te gaan. *'Ten vierde begint in België zo een beetje het fenomeen toe te slaan dat van sommige conflicten wordt gezegd: 'Dat is te groot voor ons. We laten dat over aan de grote bedrijven. De mogelijkheden zijn ook beperkt omdat het zo'n klein landje is.'* (J. De Cock, 17 feb. 2003)

Een tweede vorm van oorlogsverslaggever is deze die zich minder geroepen voelt om zich tussen de bommen en granaten te begeven. Hij doet niet aan 'frontlijnjournalistiek'. Dit kan omwille van verschillende redenen zijn. Ten eerste kunnen we te maken hebben met reporters die naar een oorlogsgebied gestuurd worden, maar steeds in hun hotel blijven zitten wachten tot collega's terugkomen van de nieuwsocht. Zulke praktijk wordt 'Hiltonjournalistiek' genoemd.

'Ik heb onlangs nog een verhaal gehoord van een collega in Kinshasa, die heel treffend beschreef hoe daar inderdaad 4 journalisten aan de toeg van een hotelbar zaten. Die vroegen gewoon aan de mannen die buiten waren geweest wat er gebeurd was. Ik vind als je ervoor gaat dan kun je er beter volledig voor gaan.' (J. De Cock, 17 febr. 2003)

'Je hebt journalisten die de persconferenties aflopen en officiële berichten overschrijven. Dit is de "Hiltonjournalistiek". Je hebt inderdaad mensen die niet buitenkomen, maar ook velen die ter plekke gaan. Je moet gewoon, als er bijvoorbeeld een conflict is in het Midden-Oosten, je camera nemen en de Palestijnse gebieden ingaan. Ik heb collega's gehad die verdomme hun hotel niet uitkwamen. Zo zijn er veel, voldoende. Maar hoe zou ik mijn beelden hebben als ik er niet bij was! Dat is toch evident.' (R. Vranckx in Swimberghe, 1997:103).

Volgens Dirk Draulans blijven niet alleen krantenjournalisten in hun hotel. *'Vele televisiejournalisten sturen gewoon hun cameramannen.'* Zo waren volgens Draulans veel van de CNN-beelden die indertijd uit Sarajevo kwamen, beelden van zogenaamde 'stringers'. *'Stringers zijn freelance-cameramannen die constant op de fronten zitten,*

beelden maken en die dan doorverkopen aan de grote zenders, die er dan achteraf commentaar opzetten alsof ze zelf de beelden gedraaid hebben.' (Dirk Draulans in Swimberghe, 1997:103).

De meeste van de reporters blijven echter niet zomaar op hun hotelkamer de gebeurtenissen afwachten. Jorn De Cock beschouwt zichzelf bijvoorbeeld wel als iemand die het hotel uitgaat, maar de frontlinie is nog iets anders. *'Ik ben zelf nog niet in zulke situaties geweest. In Kosovo waren er geen frontlinies meer, alles liep door elkaar. Maar stel nu dat je naar Tsjetsjenië gaat. Je trekt met rebellen op en die gaan een Russisch gebouw overvallen. Dan moet je natuurlijk beginnen nadenken over wat je gaat doen. Ga ik mee en neem ik de risico's? Volg ik op een kleine afstand of volg ik op een grote afstand? Dat zijn keuzes die je alleen op dat moment kan maken. Je moet je afvragen of die ook de moeite waard zijn op dat moment. Dat spreekt voor alle keuzes in de journalistiek, als je je er niet goed bij voelt, moet je het zeker niet doen.'* (J. De Cock, 17 febr. 2003)

Dat deze reporters niet naar het front gaan, wil echter nog niet zeggen dat ze het niet belangrijk vinden om ter plaatse in het oorlogsgebied te zijn. Vaak wordt van een reporter verwacht dat hij een exclusieve reportage maakt waarin naast het verslag van de feiten ook de achtergrond of de context van het conflict geschetst wordt. Dit kan enerzijds als een reden gezien worden waarom vele reporters bewust niet de frontlijn opzoeken. Anderzijds kan het ook een reden zijn waarom reporters wel ter plaatse gaan en niet thuisblijven.

'Frontlijnjournalistiek, dat is goed voor de agentschappen. Je brengt daar geen informatie bij als journalist of als correspondent door daar ook te gaan staan. Die beelden krijgen ze in Brussel toch. Dan ga ik liever naar achtergronden zoeken. Dat is ook de taak van een journalist van een kleine omroep zoals BRTN. De risico's die verbonden zijn aan frontlijnjournalistiek, die zijn het niet waard.' (S. Blommaert in Swimberghe, 1997:104). In plaats van zich in de echte strijd op het front te begeven, kijken de correspondenten dan eerder naar wat haalbaar is. Zij riskeren daarbij zo weinig mogelijk hun leven en zijn geneigd de randverhalen op te zoeken. Op die manier wordt nieuws gemaakt dat veel minder vluchtig tot stand komt. Wanneer een

redactie van een krant of televisiezender enkel feiten wil weten of louter op de hoogte wil blijven, kan zij evengoed op nieuwsagentschappen steunen.

Stefan Blommaert is echter ook van mening dat je als journalist nog altijd het best verslag kan doen als je ter plaatse bent. Het is immers belangrijk om de waarheid te achterhalen. Wanneer je ter plaatse bent wordt de situatie ook beter begripbaar. Als je als journalist de dingen zelf beter begrijpt kan je ze volgens Blommaert ook beter overbrengen aan het kijkerspubliek. De mensen zelf kunnen dan ook een betere inschatting maken van de situatie.

Ook Jorn De Cock vindt het belangrijk om voor het reportagewerk ter plaatse te zijn. *‘Stel je zit in Kosovo. Als er intussen een Russische gezant naar Belgrado komt, dan moet dat niet door mij gedaan worden. Dan gebeurt dat beter via de agentschappen. Die hebben daar dan ook iemand, en je hoeft daar dan niet helemaal voor over en weer te reizen. Plus, dat is op dat moment ook niet het nieuws dat ik dan wil. Als ik dan op dat moment in Kosovo zit, dan wil ik reportages over wat daar gebeurd is. Vluchten de Serviërs nu weg of niet? Komen de Kosovaarse Albanen terug? Wat is er nu waar van de slachtingen die zijn gebeurd? Hoe treden die NAVO-troepen op? Komt UCK uit de bergen of niet? Dit alles is reportagemateriaal. Voor zo’n reportage moet je natuurlijk ter plaatse zijn. Dat kunnen die nieuwsagentschappen ook nooit leveren. Dat is dan een andere invalshoek.’* (J. De Cock, 17 febr. 2003).

Voor kleinere mediaredacties zijn diepgaande reportages dus wel de moeite en de kosten waard om iemand naar een oorlogsgebied te sturen. Omdat er meer tijd wordt uitgetrokken, kan het verhaal meteen ook gecheckt en dubbel gecheckt worden. Dit laatste zou normaal bij elk journalistiek verhaal moeten gebeuren. In oorlogsverslaggeving wordt aan dit principe echter vaak voorbijgegaan. Volgens Koen Vidal is het de kunst om naast het moment van het conflict zelf, ook de periode ervoor en de wederopbouw erna te bespreken. Het is dus belangrijk de achtergrond en de geschiedenis van het conflict te schetsen en tevens de post-conflictfase in acht te nemen: *‘letterlijk tenten opslaan, materieel opstellen, conflict verslaan. Wanneer het gedaan is, weg en naar de volgende post.... Ik vind dat ook niet nutteloos, maar ik vind dat daar rond nog wel van alles moet gebeuren.’* (K. Vidal, 27 febr. 2003).

Koen Vidal haalt tijdens het interview nog een derde reden aan waarom een conflictreporter niet altijd naar het front moet gaan. Volgens hem wordt men hoe langer hoe meer gecontroleerd naarmate men dichterbij het front komt. Daarbij is het zo dat hoe dichterbij men komt, men des te minder overzicht op het conflict zal krijgen. Onvermijdelijk zal men in contact komen met de strijdende partijen en in de invloedssfeer ervan terechtkomen. Vidal illustreert dit met een voorbeeld uit de tijd dat hij in Ethiopie was. *‘Het Ethiopische leger beweerde op een bepaald moment dat ze een berg hadden ingenomen. Toen de journalisten hen niet wilden geloven zeiden de Ethiopiërs dat ze dan maar eens mee moesten gaan kijken. Dan heb je journalisten die drie dagen lang die berg gingen beklimmen, maar ik vroeg mij dan af hoe je, zelfs als je op die berg stond, kon weten of het waar was en het wel degelijk die berg was?’*

Vidal, die zich op dat moment in Addis Abeba, de hoofdstad van Ethiopië, bevond, wou graag met militairen praten over het front. Al snel merkte hij dat hij op basis van die vraag niet meer naar het front kon. *‘Een officier van Ethiopië die je langs een aantal gesneuvelde mensen leidde? Ik vond dat er niet veel toegevoegde waarde aan zoiets was.’* Daarom was zijn plan om met soldaten die op rust of gewond waren te spreken over de oorlog. *‘Er zaten er echter heel veel en steeds zat er iemand bij die je vertelde dat je niet mocht interviewen. Op een avond ontmoette ik een Noorse vrouw wiens vriend voor een centrum waar gipsbenen werden vervaardigd werkte: “Ja,” zei die, “daar passeren elke dag tientallen militairen. Zij komen van het militair hospitaal maar zijn niet tevreden. Hun kunstbeen is meestal slecht gemonteerd en ze hebben pijn. Die soldaten weten dat er een project aan de gang is en komen hun kunstbeen daar een beetje beter bijstellen.” Ik heb toen gewoon aan die man gevraagd of ik een dag naast hem mocht gaan zitten om met die mensen wat te praten. (...) Die militairen waren getraumatiseerd, hun benen verloren, kwaad. Zij waren gefrustreerd door de slechte verzorging. Dat vond ik een manier om veel dichterbij de oorlog te geraken. Het is niet altijd omdat je dicht op een oorlog zit dat je hem beter kan verslaan.’* (K. Vidal, 27 febr. 2003)

We concluderen dat de verschillende vormen van oorlogsverslaggeving ook ingedeeld kunnen worden naar de inhoud van de verslaggeving. Zo kunnen drie vormen onderscheiden worden. Een eerste vorm is de verslaggeving die samenvalt met de

eerste groep van oorlogsverslaggevers die bewust de frontlijn opzoeken. Deze eerste groep zorgt in principe voor de meest levendige informatie. Veelal zijn het foto's of beelden van grote nieuwsagentschappen. De berichten beperken zich meestal tot louter feitelijke informatie. Getracht wordt de realistische kant van de oorlog te tonen. Oorlogsfotografen deinzen er dikwijls niet voor terug om ons ook de akelige beelden en de gevolgen van een oorlog onder ogen te doen zien. Dit laatste is alleen mogelijk wanneer het leger of de overheid hun verslaggeving niet tracht te censureren of in hun voordeel tracht om te buigen.

Een tweede vorm van oorlogsverslaggeving is deze die zich specialiseert in de strategieën en de technologieën van het leger. Deze verslaggeving zoekt zich een weg in de doolhof van ingewikkelde terminologieën. Ze verklaren het gedrag en de beslissingen van de militaire leiders. Op die manier zijn ze vaak afhankelijk van en beïnvloed door het militaire apparaat.

Een derde vorm heeft betrekking op de verslaggeving die ook de context van het conflict schetst. Militaire beslissingen zijn immers pas volledig te begrijpen indien men voldoende achtergrondinformatie heeft over de feiten. Op die manier heeft men een politiek en sociaal kader om het conflict te plaatsen.

In de praktijk kunnen de meeste journalisten zich slechts toeleggen op slechts één stijl van verslaggeving. De verschillende stijlen vullen elkaar tevens aan. Toch is het belangrijk dat losstaande feiten in een geheel kunnen geplaatst worden om betekenis te krijgen. Door de gevaarlijke omstandigheden, een tekort aan financiële middelen en wegens de snelle werkwijze waarin reporters moeten werken, hebben zij vaak niet de kans om de feiten in een contextueel kader te plaatsen. Daarbij zijn de eerste twee vormen van oorlogsverslaggeving het meest kwetsbaar voor censuur en misleiding.

2.6. Een vak apart

Oorlogsverslaggeving is zonder twijfel een aparte vorm van journalistiek. Het is eerder een combinatie van journalistieke disciplines. De manier van werken, de werkomstandigheden of het tot stand komen van een bericht of reportage zijn vaak anders dan bij 'gewone' journalistiek. Samengevat zetten we een aantal kenmerken en problemen die eigen aan de oorlogsjournalistiek zijn, nog eens op een rijtje.

Werkomstandigheden

Zo willen we allereerst de moeilijke werkomstandigheden van de conflictreporter in rekening brengen. Werken in oorlogsgebieden is levensgevaarlijk. Oorlogen zijn in feite oncontroleerbare processen waar een journalist als een kwetsbaar element doorheen zweeft. Over heel de wereld zijn journalisten of mediamedewerkers het slachtoffer van oorlogsgeweld, bedreigingen, ontvoeringen en moord. Minder fataal, maar zeker niet minder erg zijn de risico's op gewond of ziek te geraken. Oorlogsverslaggevers lopen voortdurend kans op lichamelijke letsels. Niet zelden komen journalisten in een spervuur terecht. Het zou ook niet de eerste keer zijn dat iemand op een landmijn loopt, of door een granaat getroffen wordt. Zeker wanneer verslaggevers zich in de frontlinies begeven, stijgt hun kwetsbaarheid aanzienlijk. Oorlogsverslaggevers mogen zich ook niet met wapens beveiligen. Zij kunnen zich hoogstens in gepantserde wagens beschermen door helmen, kogelvrije vesten. In landen waar de media door de overheid gecontroleerd of gemanipuleerd worden, zijn journalisten bijna dagelijks het doelwit van politieke afrekeningmanoeuvres. Ook in democratische landen kan de bewegingsvrijheid van journalisten aan banden gelegd worden.

Kosten

Een ander belangrijk kenmerk aan het beroep van de oorlogsjournalist zijn ongetwijfeld de hoge kosten die ermee gepaard gaan. Een correspondent naar het buitenland sturen kost een mediabedrijf aanzienlijke bedragen. Naast de reis, het verblijf, de beschermingsmiddelen en het vervoer, is er nog de speciale oorlogsverzekering die betaald moet worden. Vele nieuwsredacties zijn niet in staat

deze dure verzekeringspremies te betalen en kunnen zich daarom geen vaste oorlogsverslaggevers veroorloven. De materiële en lichamelijke risico's in oorlogsomstandigheden zijn tevens zo groot dat het niet altijd evident is dat een verzekeringsmaatschappij wel een speciale oorlogsverzekering wil afsluiten.

Technologie

Verder zijn televisieteams vaak uitgerust met een enorme lading technisch materiaal. Zo kunnen ze bijvoorbeeld beschikken over grote satellietshotels, waar men wel een vrachtwagen voor nodig heeft om ze te vervoeren en op te stellen. Het spreekt vanzelf dat dit erg zwaar weegt, veel tijd en plaats inneemt en bijgevolg sterk opvalt. In Afghanistan bijvoorbeeld wist het team van Demoustier het Talibangebied onafhankelijk via Pakistan binnen te geraken. *'Toen hebben we daar op een vrachtwagen een hele satellietshotel opgebouwd en goede beelden kunnen maken van vluchtelingkampen die we daar hadden gevonden... Die beelden hebben we dan dankzij die vrachtwagen nog kunnen doorsturen. Maar voor hetzelfde geld hadden ze ons natuurlijk tegengehouden of smijten ze daar een bom op.'*

De verdienste van de technologie is als een tweesnijdend mes. Enerzijds heeft de communicatietechnologie ten opzichte van vroeger grote vooruitgangen geboekt. Beelden gaan vandaag sneller dan woorden de wereld rond en worden 24 uur aan één stuk geleverd. Tegenwoordig kan men ook met een satelliettelefoon en een laptopcomputer werken. Daniel Demoustier vertelde hoe ze daar dan een ISDN-verbinding mee maken en zo de beelden gedigitaliseerd via de satelliettelefoon kunnen doorsturen. *'Het duurt echter dertig minuten om één minuut beeld door te sturen. Wat toch nog wel vrij traag gaat.'* Anderzijds zijn deze technische snufjes ontzettend duur. *'De techniek maakt weliswaar veel meer zaken mogelijk dan vroeger, maar voor de gewone, kleine zenders of andere nieuwsmedia wordt oorlogsverslaggeving stilaan onbetaalbaar.'* (D. Demoustier, 11 febr. 2003)

Spelregels

In het eerste hoofdstuk hadden we het reeds over het productieproces van het buitenlands nieuws. Bij oorlogsnieuws is van deze lange weg met zijn vele filters vaak geen sprake meer. Daar waar een bericht normaal langs verschillende agentschappen moet passeren, komt het in oorlogstoestanden vaak rechtstreeks via de correspondent bij het publiek terecht. Het nieuwsproductieproces wordt herleid tot een drie- of vierstappenplan:

1 2 3 4
Gebeurtenis/bron → (woordvoerder →) journalist → redactie → ontvanger

De correspondent die een gebeurtenis opmerkt wordt in vele gevallen vervangen door een militaire woordvoerder of regeringsfunctionaris. Men laat de officieren vaak rechtstreeks aan het woord. Correspondenten die in de conflictzone aanwezig zijn, kunnen dan dikwijls niet meer doen dan deze persconferenties volgen en daarvan verslag uitbrengen.

Al vanaf de eerste wereldoorlog werden door het leger beperkingen aan oorlogsjournalisten opgelegd. Deze beperkingen hebben een dubbele functie. Enerzijds zijn zij er om de veiligheid van de oorlogsverslaggever te vrijwaren, anderzijds moeten ze ervoor zorgen dat de reporters de oorlogsinspanningen niet schaden. Zo mogen oorlogsverslaggevers bijvoorbeeld geen informatie vrijgeven over de locatie van troepen, vliegtuigen of schepen. Ook over operationele zwakheden mag niet gerapporteerd worden. De vijand zou deze informatie namelijk wel eens kunnen gebruiken (Denton, 1993:5).

Ook de bronnen zijn in oorlogstijd veel moeilijker te controleren dan in gewone omstandigheden. Om tot een objectieve, evenwichtige verslaggeving te komen, zou een reporter steeds het principe van hoor –en wederhoor moeten toepassen. Over een bepaald standpunt zouden altijd zowel voorstanders als tegenstanders aan het woord moeten worden gelaten. Vaak is dit in tijden van oorlog niet mogelijk. Het kan bijvoorbeeld vorvallen dat een bepaald gebied volledig van de buitenwereld wordt afgesloten en een volledige groep van mensen niet te bereiken is.

Verder krijgen bronnen soms zwijgplicht of willen anderen liever anoniem blijven. Ook het leger legt bepaalde regels op aan de soldaten die zij in acht moeten houden wanneer ze door een journalist worden geïnterviewd. Lieven Van Deuren wist ons te vertellen dat soldaten zich steeds aan drie regels moeten houden wanneer zij door een journalist geïnterviewd worden. De eerste regel luidt dat men niets mag zeggen waarover men niets af weet. De tweede regel is dat men nooit iets mag zeggen over wat er gebeurt op een niveau hoger dan het eigen niveau. Ten derde moet je als soldaat steeds uit eigen naam spreken. Enkel de speciaal door het leger aangestelde woordvoerders mogen in het algemeen spreken. Vroeger mochten de soldaten volgens Van Deuren helemaal niets zeggen. *“Ik heb nooit voorgedat dat ik moest liegen.”* (L. Van Deuren, 19 maart 2003).

Censuur en propaganda

Volgens Servaes (1992:115-116) wordt de berichtgeving in oorlogsomstandigheden haast geheel of gedeeltelijk ondergeschikt gemaakt aan militaire en politieke belangen van de betrokken landen. Censuur en propaganda zijn in oorlogstijd vaak gebruikte middelen die de werking van de media bemoeilijken. De toegang tot de informatiebronnen wordt ingeperkt en de media worden gebruikt als een kanaal om de militaire acties op het thuisfront te legitimeren. Volgens Daniel Demoustier oefent de militaire macht inderdaad een niet te onderschatten druk uit: *‘Als je met militairen werkt, wordt alles gecontroleerd. Ook door onze militairen natuurlijk. Toen ik Britse militairen, die vanuit Duitsland naar Irak vertrokken, ging filmen, was dat al weken op voorhand geregeld. Je krijgt die soldaat en die soldaat waar je mee mag praten. Wat ze je vertellen is hun ook opgelegd. Dit is ook normaal, dit is zo voor elke militair. Je moet ook niet meer verwachten.’* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Economie

Daarnaast hebben ook economische factoren een grote invloed op de oorlogsverslaggeving. De algemene concentratiebeweging die zich de afgelopen decennia in de journalistieke wereld duidelijk voelbaar heeft gemaakt, heeft nog het meest zijn weerslag op de verslaggeving vanuit conflictgebieden. Ook het risico op commercialisering van de informatie is nog groter in periodes van grote internationale

conflicten of oorlogen. Oorlogen zijn immers mediatieke topgebeurtenissen die oplage of kijkcijferverhogend werken (Taelis, 1995:39).

Hoofdstuk 3. Beknopte geschiedenis van de oorlogsverslaggeving

Inleiding

Volgens Taels (1995:39) raken de media meer en meer verstrikt in een netwerk van commerciële, politieke, industrieel-technologische en militaire belangen. Het streven naar een objectieve verslaggeving wordt daardoor een moeilijke zaak. In het derde hoofdstuk zullen wij een geschiedenis van de moderne oorlogsverslaggeving schetsen. Deze zal beginnen vanaf de Krimoorlog in 1853 en eindigen na operatie *Vrij Irak* in 2003. Het zal een evolutie zijn over journalisten, die gewild of ongewild door een samenloop van omstandigheden, voor een korte of lange periode de titel oorlogsverslaggever hebben gedragen. Daarbij vragen we ons af op welke manier oorlogsjournalisten doorheen deze evolutie met typische problemen te maken hebben gekregen. Als het adagium, *'in tijden van oorlogen is waarheid het eerste slachtoffer'*, klopt, op welke manieren werden oorlogsjournalisten dan doorheen de geschiedenis in hun vrijheid beknot om oorlogen op een objectieve wijze te verslaan? Hebben ze hun publiek, hun regeringsleiders en politici voldoende kunnen informeren over oorlog en vrede? Hebben ze mensen bijvoorbeeld op de hoogte gehouden van andere, dan in eigen land bestaande denkbeelden? Zijn er doorheen deze geschiedenis structurele aspecten te ontdekken die het nastreven van objectiviteit bemoeilijken?

3.1. Krimoorlog (1853-1856), begin van de moderne oorlogsverslaggeving

Geschriften over oorlogen zijn van alle tijden. Naast de blijkbaar eeuwig voortdurende behoefte om oorlog te voeren, heeft de mensheid ook behoefte aan informatie over oorlog. Julius Caesar is één van de vele militairen die zelf verslag uitbrachten over eigen veldtochten. Thucydides was een militaire officier in het commando van de Griekse vloot bij Thasos in 424 voor Christus. Zijn *'Geschiedenis van de Peloponnesische Oorlog'* werd geïnspireerd door zijn eigen ervaringen aldaar en zijn nederlaag tegen de Spartaanse generaal Brasidas. De evolutie van de oorlogsverslaggeving is steeds hand in hand gegaan met de evolutie van de technologie. In de middeleeuwen werden eerst met ganzenveer geschreven brieven door koeriers te paard bezorgd. Later werden berichten voor couranten per telegram en telex verstuurd. De opkomst van radio en televisie gaf een volledig nieuwe dimensie aan de oorlogsverslaggeving. Verder vertelden mensen oorlogsverhalen mondeling aan elkaar door. Welke kleinzoon of kleindochter kan niet geboeid naar grootouders' oorlogsverhalen luisteren? Ook in mythes, legendes, liederen en gedichten is vaak getracht oorlogstaferelen weer voor de geest te halen. Tekeningen, schilderijen en tapisserie zijn prachtige erfstukken waarop onze voorouders oorlogen hebben vastgelegd.

Dé oorlogsverslaggever die wij echter willen bespreken is de ongewapende burgerlijke reporter wiens pen of camera verondersteld wordt machtiger te zijn dan het zwaard. Deze duikt in de geschiedenis niet op tot aan de Krimoorlog. Deze oorlog speelde zich af van 1853 tot 1856 tussen Rusland en Turkije met zijn bondgenoten Engeland en Frankrijk. Volgens Philip Knightley was de eerste oorlogscorrespondent waarschijnlijk G.L. Gruneisen van de *Morning Post* (Knightley, 1975:2). Het is de Ier William Howard Russell (1820-1907) alias 'Billy' van *The Times* die echter aanzien wordt als 'the first and greatest war correspondent'. Volgens Knightley is hij de eerste die een georganiseerde poging ondernam om het thuisfront te bedienen met berichten van het front. Russell bekritiseerde vooral het lot van de gewone soldaat in de Krimoorlog. Hij maakte het thuisfront bewust van het leed van de troepen. Zijn berichten gingen bijvoorbeeld over de slechte levensomstandigheden van de Britse troepen op het veld of over het gebrek aan levensmiddelen en materiaal. Volgens Hohenberg (1995:27)

leidde de verslaggeving van Russell vanuit de Krim tot de val van de Britse regering. Bij zijn terugkomst in London werd hij als een held onthaald. Een andere vermeldenswaardige figuur voor deze periode is Edwin Lawrence Godkin van de *London Daily News*. Volgens Godkin was het belangrijkste resultaat van de Krimoorlog ‘*de creatie en ontwikkeling van de ‘speciale correspondenten’ van de kranten*’. De verschijning van de *speciale correspondent* in de Krimoorlog zou geleid hebben tot een waar ontwaken van het officiële gedachtegoed. Men zou zich ervan bewust geworden zijn dat het publiek iets te zeggen had over het verloop van oorlogen en dat oorlogen niet enkel een zaak waren van soevereinen en staatsmannen (Knightley, 1975:16).

Aan dit zogenaamde zeggingsrecht zou de militaire censuur echter gauw een einde maken. Via een officieel bevel werd op 25 februari 1856 een verbod uitgebracht op de publicatie van details die van waarde konden zijn voor de vijand. Het document stond daarnaast ook toe de reporters die zulke details hadden gepubliceerd, te verbannen. Later zou censuur algemeen geaccepteerd worden als een noodzakelijk kwaad in de oorlog.

3.2. Van Amerikaanse burgeroorlog tot 1^{ste} Wereldoorlog (1861-1914)

De Amerikaanse Burgeroorlog, die woedde van 1861 tot 1865, wordt bekeken als één van de grootste gebeurtenissen in de Amerikaanse geschiedenis. Het was daarom van vitaal belang dat deze door bekwame en integere correspondenten verslagen zou worden. Op economisch vlak waren de omstandigheden voor een goede verslaggeving uitstekend. De vraag naar nieuws was enorm. De inkomens van de krantenbedrijven stegen, en meer en meer lieten krantenredacteuren zich overtuigen om eigen reporters naar het front te sturen. Een bredere belichting van het conflict werd noodzakelijk. Zowel grote als kleine Amerikaanse kranten hadden allen hun eigen mensen aan het front. Ook Europese oorlogscorrespondenten, zoals William Howard Russell en Georges Clemenceau van *Le Temps*, waren ter plaatse en vele Europese kranten gaven bijna evenveel aandacht aan de oorlog als hun Amerikaanse collega's (Knightley,1975:19).

Op visueel gebied stond de technologie in die tijd echter nog in peuterschoentjes. Foto's werden nog maar zelden in kranten gepubliceerd. Weinig kranten bezaten de uitrusting en de juiste techniek. Bijgevolg floreerde de oorlogskunst. Illustraties waren in die tijd bijna allemaal lithografieën, al dan niet gebaseerd op foto's. Hoewel vele afbeeldingen de oorlogstaferelen verzonnen of overdreven voorstelden, sloegen een aantal van de artiesten er toch in om op een gedetailleerde en accurate wijze de gebeurtenissen vast te leggen. Vooraleer foto's relatief goedkoop konden worden afgedrukt, en bijgevolg nieuwswaarde kregen, moest men de techniek van de fotogravure nog scherpstellen. Het procédé werd ontdekt en verfijnd in de tweede helft van de 19^{de} eeuw. Door deze techniek werden grijswaarden van de zwart-witfoto overgezet in druk. Tegen de eeuwwisseling kon de techniek commercieel ingezet worden (Chielens,2002:8). Ook de telegraaf werd in deze periode voor het eerst op grote schaal ingezet. Kranten die vroeger nooit meer dan één occasionele column voor overgeseind nieuws vrijmaakten, calculeerden daarvoor nu wel twee of drie pagina's in. Daarvan werd minstens één pagina tot de laatste minuut opgehouden voor het laatste nieuws. Het resultaat was dat de verslaggeving veel uitgebreider, maar ook veel sneller en directer gebeurde dan voordien. Voor het eerst in de geschiedenis was het voor een krant zowel materieel als financieel mogelijk binnen een paar dagen een eigen verslag uit te brengen. De mensen konden nu lezen wat gisteren was gebeurd, in plaats van het pas een week of een maand later te moeten vernemen.

Volgens Knightley (1975:21) was de meerderheid van de correspondenten die de Amerikaanse burgeroorlog versloegen onwetend, oneerlijk en vooral onethisch. De verslagen die zij maakten waren vaak onnauwkeurig, verzonnen, partijdig en sensatiegericht. Vermoedelijk zijn in deze periode de wortels van de objectiviteitskwestie ontstaan. Volgens Henry Villard van de New Yorkse *Herald* en de *Chicago Tribune* - die zowel door Knightley als door Hohenberg (1995:31) als één van de betere Amerikaanse correspondenten aangezien wordt - hadden relatief weinig correspondenten een hogere opleiding genoten, hadden weinigen de ervaring, de geestdrift en het oordeelkundig inzicht om hun publiek een waarheidsgetrouwe oorlogsberichtgeving te bieden. *'Mannen die in het leger als correspondenten verschenen, leken meer geschikt te zijn om vee te berijden, dan om voor kranten te schrijven.'* (Hohenberg, 1995:31).

Hoewel goede oorlogsverslaggevers in die tijd maar dun gezaaid bleken, was de periode tussen de Amerikaanse Burgeroorlog en de 1^{ste} Wereldoorlog een gouden tijdperk voor de oorlogscorrespondent. Economisch en technologisch lagen de kaarten zeer gunstig. De populaire pers maakte haar opmars en het gebruik van de telegraaf nam alsmaar toe. Daarnaast kwam een georganiseerd censuurbeleid heel langzaam op gang. Ondanks de gevolgen van de verslaggeving tijdens de Krimoorlog was het militaire apparaat zich nog niet onmiddellijk bewust van de macht die verslaggevers op de publieke opinie konden uitoefenen. Zij stonden de correspondenten in principe toe te schrijven wat ze wilden.

3.3. De eerste ‘propaganda -oorlog’ (1914-1918)

‘De laatste oorlog, tijdens de jaren 1915, 1916, 1917 was de meest kolossale, moorddadige, verkeerd bestuurde slachtpartij die ooit op aarde had plaatsgevonden. Elke schrijver die het tegendeel beweerde, loog. Journalisten schreven eerder propaganda, hielden hun mond of vochten.’ Ernest Hemingway in *Men at War* (Knightley 1975: 83),.

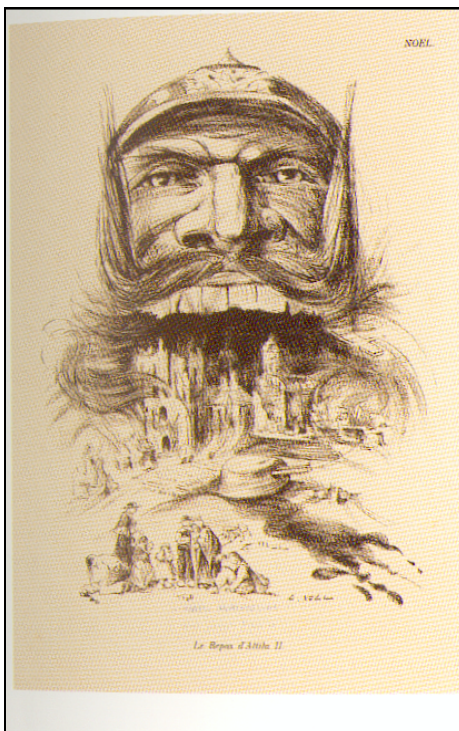
Aan het begin van de eerste wereldoorlog streken tientallen verslaggevers en fotografen in België en Frankrijk neer in de hoop een glimp van de oorlog op te vangen. Zo waren er verschillende verslaggevers, waaronder Richard Harding Davis, E. Alexander Powell, Irvin S. Cobb, William G. Shepherd, Harry Hansen, John T. McCutcheon en Arno Dosch-Fleurot... Deze en nog vele anderen kregen het echter zwaar te verduren. Een van de belangrijkste hinderpalen om deze oorlog op een waarheidsgetrouwe manier te verslaan was het militaire apparaat. Aanvankelijk probeerden de oorlogvoerende legers de pers helemaal te weren. Tot 1915 werden alle journalisten door Fransen en Britten belet te dicht bij het front te komen. Na een tijdje begrepen ze wel dat een volledig stilzwijgen of zeer vage officiële communiqués de geruchtenmolen en de valse berichtgeving alleen maar konden stimuleren (Chielens & Decoodt, 2002:12). De pers bleek bovendien een handige bondgenoot om het grote publiek te winnen voor het regeringsbeleid. Het duurde tot 1915 vooraleer enkele persmensen officieel bij de diverse legers geaccrediteerd werden. In naam van het

militaire belang en omwille van de zogenaamde 'staatsveiligheid' werd tot een zeer strikt censuurbeleid overgegaan. De correspondenten dienden zich aan strenge basisregels te houden. Indien bepaalde woorden of beelden niet met deze regels strookten, werden ze gewoon gewist of vervalst door de censors (De Rouck, 2000: 5). Volgens Hohenberg (1995: 95) kon op strategische tijdstippen de informatie, die voor de geallieerden gunstig geacht werd, wel vrij verspreid worden.

Op technologisch vlak was aan foto's van het front een groot gebrek. Vele nieuwe titels van geïllustreerde magazines, die zich exclusief op de oorlog richtten, verschenen. Toch kon er uiteindelijk maar heel weinig van het front getoond worden. Om aan de nood aan frontfoto's te voldoen stichtten de diverse legers vanaf het voorjaar van 1915 eigen fotografische diensten. Uiteraard diende elke foto ter goedkeuring aan de militaire leiding te worden voorgelegd. De beelden die het thuisfront van het echte front kreeg werden voortdurend bijgesteld. In die tijd was het voor fotografen ook veel moeilijker werken dan voor journalisten. Schrijvende reporters konden hun verhalen telegrafisch naar hun redacties doorsturen. Het transport van de filmrolletjes zorgde echter vaak voor vertraging. In 1914 moest men de rolletjes eerst nog naar de labs in Parijs of Londen laten terugreizen, daarna werden ze vervoerd naar de redacties. Onnodig te vermelden dat daardoor veel kostbare tijd verloren ging. Het zou nog tot de jaren '20 duren vooraleer de belinograaf, een telegraaf voor foto's, algemeen werd ingezet. Donald Thompson, een fotograaf uit Kansas trok tijdens de eerste oorlogsmaanden samen met E. Alexander Powell door België. Zijn foto's verschenen meestal pas weken later in *The Daily Mail* of *The New York World*. In november 1914 verscheen het boek *Fighting in Flanders* van Powell. Hierin beschreef Powell zijn belevenissen in zowel het Belgische kamp als in het Duitse kamp. Het boek werd geïllustreerd met foto's van Thompson. Zolang het duurde vooraleer Thompsons werk de kranten haalde, zo snel verschenen zijn foto's in boekvorm. Toch kon geen enkele ervan de Duitse wreedheden tegen de burgers tonen, die Powell had beschreven in zijn tekst (Chielens & Decoodt, 2000: 13).

Oorlogsjournalistiek bleek tijdens de 1^{ste} Wereldoorlog meer dan ooit een dankbaar propagandamiddel. Journalisten werden verwacht het officiële standpunt weer te geven en te versterken. Afhankelijk van de inhoud van de verslaggeving kon men de berichten al of niet met beeldmateriaal ondersteunen. Foto's van verwoeste gebouwen

werden bijvoorbeeld in overvloed gepubliceerd. Van gruweldaden tegen burgers bestonden daarentegen veel minder foto's. Zulke zaken werden dan maar door tekenaars en illustrators in beeld gebracht. Hoewel men van de Duitse gruweldaden maar weinig bewijzen kon tonen, had het grootste deel van het publiek toch een blind vertrouwen in getekende publicaties. Ook voor politieke karikaturisten en grafische ontwerpers was het een belangrijke periode. In ruwe lijnen schetsten zij het beeld dat onder de bevolking van de vijand diende te bestaan: het decadente Frankrijk, het exploiterende Engeland, het barbaarse Duitsland... (Chielens & Decoodt, 2000: 19-21).



A. Noël, Le Repas d'Attila. Een van de talloze prenten over Duitse wreedheid en barbarij



Louis Raemaekers, Europa: ben ik nu nog niet beschaafd genoeg?, Nederland, 1915

Voor de eerste wereldoorlog kunnen we besluiten dat vooral de technologie en het militaire apparaat de grootste druk op de verslaggeving legden. Het oorlogsbericht was ook in de moderne oorlogsvoering opnieuw als propagandamiddel ontdekt en zou nooit meer verdwijnen.

3.4. De pen of het geweer in de Spaanse Burgeroorlog (1936-1939)

De Spaanse Burgeroorlog, die woedde van 1936 tot 1939, was het strijdtoneel waar ideologieën met elkaar geconfronteerd werden. Terwijl de opstandige generaal Franco militaire steun vond bij Mussolini en Hitler, werd de Spaanse premier door Stalin bijgestaan. Duizenden jonge mannen uit Europa en Amerika reisden vrijwillig naar Spanje om te vechten voor de Republiek. Communisten en socialisten uit de hele wereld zagen in deze oorlog een unieke kans om het fascisme een halt toe te roepen. Dit vrijwillig engagement van mensen was een inspiratiebron voor een aantal zeer getalenteerde en vaak geciteerde schrijvers uit deze periode. Mannen zoals Malraux, Orwell, Renn, Spender, Hemingway, Bessie en Koestler hadden in landen als de Verenigde Staten, Frankrijk, Groot-Britannië of Zuid-Amerika met hun schrijven een directe invloed op de vorming van de publieke opinie (Knightley, 1975:209). Daarnaast overtuigden zij hiermee ook krantenredacteurs hun beste verslaggevers naar beide kanten van de frontlijn uit te sturen.

Eric Arthur Blair, beter bekend als de schrijver George Orwell (1903-1950), reisde in 1937 als verslaggever naar Spanje. Na zijn actieve dienst in de Internationale Brigades legde hij zijn oorlogsmemoires vast in *Homage to Catalonia* (1937) en *Looking back on the Spanish War* (1943): *'Al vroeg in mijn leven had ik gemerkt dat geen enkele gebeurtenis ooit correct in een krant werd verslagen, maar in Spanje zag ik voor de eerste keer krantenverslagen die in geen enkel opzicht in relatie stonden met de feiten, zelfs niet een verband dat vervat ligt in een ordinaire leugen erover.'* (Knightley, 1975:207).

Ook Ernest Hemingway trok naar Spanje. Officieel als oorlogsverslaggever, maar zijn belevenissen uit de Spaanse Burgeroorlog verhaalde hij eerder in literaire werken. Hemingway verzorgde onder meer het commentaar bij *The Spanish Earth* (1937), een film van Joris Ivens over het Republikeinse kamp.

Martha Gellhorn kwam op 27 maart 1937 zonder ervaring als correspondentie voor *Collier's Weekly* in Spanje aan. Het enige dat zij met zich meedroeg was de overtuiging dat de goede zaak die van de jonge Spaanse democratie was. De meeste reporters die in die tijd de Spaanse Burgeroorlog versloegen deelden dezelfde mening.

Rotsvast gelovend in het democratisch ideaal, bleven zij ervan overtuigd dat wat hen te doen stond, het steunen van de Republikeinse zaak was. Vele trokken naar Spanje om bij de Internationale Brigades de pen in te ruilen voor het geweer. Philip Knightley (1975: 209) geeft hierbij de volgende opmerking: *'Indien zij zichzelf het doel voor ogen hadden gesteld om de oorlog objectief te verslaan, dan namen vele van deze onderscheiden correspondenten, waarvan geen enkele gedreven was door patriottisme, zoals laten we zeggen in de WO 1, hun werk op een opmerkelijke manier ter hand.'*

De fotograaf als betrokken ooggetuige

'Als je foto's niet goed genoeg zijn, dan komt dat omdat je er niet dicht genoeg opzit.'
- Robert Capa

Een andere icoon van de Spaanse Burgeroorlog werd de foto 'The Fallen Soldier' van de jonge Hongaarse oorlogsfotograaf Robert Capa. De foto werd gemaakt op 5 september 1936 bij Cerro Muriano aan het front bij Cordoba en legt op treffende wijze 'het moment van de dood' vast. Volgens Knightley (1975: 227) wordt deze door vele beroepsfotografen als de beste oorlogsfoto ooit beschouwd. De echtheid van deze foto is lang betwist geworden. Toen ongeveer zestig jaar later het slachtoffer werd geïdentificeerd, stond eindelijk vast dat er van enscenering geen sprake was (Chielens&Decoodt, 2002:44). De foto werd vrijwel onmiddellijk in twee Franse magazines gepubliceerd: in september 1936 in *Vu* en in oktober 1936 in *Regards*. Het was pas toen *Life* het beeld in juli 1937 opnieuw afdruckte, dat het wereldberoemd werd. Het was weliswaar niet de eerste keer dat de dood op het slagveld werd getoond, maar met *The Fallen Soldier* benaderde Capa de dood op een volkomen nieuwe manier.

Niet zozeer het vastleggen van de actie was volgens Capa belangrijk, wel de voortdurende betrokkenheid van de fotograaf. Een oorlog moest je van binnenuit, dus vanuit het standpunt van de betrokkenen tonen. De fotograaf moest een nooit aflatende getuige zijn, die niet vanuit een strategisch of ideologisch oogpunt de oorlog gadeslaat, maar er middenin zit. We vragen ons af hoe Capa over objectiviteit dacht. Zou hij objectiviteit enkel mogelijk geacht hebben wanneer je met je neus op de gebeurtenissen zit? Capa's werkwijze is in ieder geval van groot belang geweest voor

de latere oorlogsfotografie. *'If your photographs aren't good, you weren't close enough'* geldt nog altijd als hét credo van de betere reportagefotografie (van Duijnhoven, 2002:1).

Robert Capa was 23 toen hij in Spanje zijn eerste oorlogsfoto's maakte. De Hongaar was een zeer bekwame en moedige fotograaf die in een groot aantal delen van de wereld oorlogen heeft verslaan. Vaak wordt hij verantwoordelijk gesteld voor het stereotiepe beeld van de oorlogsreporter als stoere, tomeloze minnaar van het kwaad (Van Duijnhoven, 2002:3).



The Fallen Soldier, 1936: *'Death in Spain: The Civil War has taken 500,000 lives in one year'*.

We kunnen stellen dat de Spaanse burgeroorlog uit politieke drijfveren werd verslagen. Vele reporters trokken partij voor de Republikeinen en vochten mee voor een Spaanse democratie. Het spreekt vanzelf dat de verslaggeving in dezelfde kleur getint was. Verder ontstond in deze tijd het beeld van de stoere, heroïsche oorlogsreporter, of zoals Teun Voeten het in ons interview verwoordt: *'Het is ook een heerlijk machoberoep!'* (T. Voeten, 14 maart 2003)

3.5. Professionalisme en vaderlandsliefde (1939-1945)

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg men te maken met een nieuw type van oorlogsverslaggevers. De kleurrijke, romantische figuur van weleer ruimde plaats voor rustige, gecontroleerde, professioneel getrainde mannen. Correspondenten werkten onder zeer strenge voorwaarden en vervulden hun werk met een extreme vaardigheid. De oorlogsberichten werden tijdens deze oorlog grotendeels vaderlandslievend (Vandenhoute, 2002:2). In naam van het voortbestaan van het vaderland grepen vele journalisten naar de propagandistische pen. Britse kranten berichtten bijvoorbeeld nooit over Duitse overwinningen, of omgekeerd. Als dergelijke berichten toch gepubliceerd werden, was dit met een droevige ondertoon die de geallieerde zaak ondersteunde. Zeker toen de Verenigde Staten in de strijd betrokken raakte, coöpereerde het grootste deel van de media met de geallieerde strijdkrachten (De Rouck, 2000:6).

Naast film werd radio ten volle in haar capaciteiten benut. De meeste journalisten uit die tijd waren onverzettelijke radiopresentatoren. Onnodig te zeggen dat in Duitsland en andere bezette gebieden maar weinig kans op vrije verslaggeving was. In de niet-bezette landen was het onafhankelijk, objectief verslaan van de oorlog eveneens een uitdaging. Niet zelden werden in Amerika correspondenten onterecht beschuldigd van sympathie ten opzichte van de Nazi's. Zo verging het bijvoorbeeld Louis Lochner van *Associated Press*. Ervaren mannen zoals Frederick Oechsner van *United press*, Pierre J. Huss van *International News Service*, en radiocorrespondenten zoals Max Jordan van *NBC* en William L. Shirer van *CBS* werkten onder constante politieke druk (Hohenberg, 1995:199).

Verder waren er ook de zogenaamde 'combat reporters'. Het waren de journalisten die een militaire training hadden gevolgd en mee met de soldaten naar het front trokken (Van den Houte, 2002:2). Ze droegen dezelfde uitrusting als de soldaten, liepen dezelfde gevaren en namen dezelfde risico's. In maart 1945 sprong Robert Capa zo samen met de 17^{de} Amerikaanse Airborne-divisie uit een vliegtuig boven Wesel aan de Nederlandse grens.

3.4. De eerste tv-oorlog in Vietnam (1965-1973)

Afgezien van de verslaggeving tijdens de Koreaanse oorlog (1950-1953), waarbij het proces van beelden maken en overbrengen nog heel omslachtig was verlopen, kunnen we zeggen dat de eerste echte televisieoorlog gevoerd werd in Vietnam. In die tijd was televisie goed op weg de belangrijkste informatiebron te worden. Op technologisch vlak lagen de omstandigheden voor een goede berichtgeving beter dan ooit tevoren. Het hanteren van lichtere camera's bood reporters meer mogelijkheden om het strijdgewoel in beeld te brengen. Door de ontdekking van satelliettransmissie bereikten oorlogsverslagen met slechts 1 à 2 dagen vertraging het thuisfront (De Rouck, 2000:6). Vanaf 1965 werd dagelijks over de oorlog bericht. De Amerikanen konden nauwgezet de militaire operaties van 'onze jongens' op het scherm volgen. Wat betreft de persvrijheid stond de Amerikaanse administratie voor een dilemma. Ze wilden een vrije berichtgeving, maar hadden ook censuur nodig om een optimistische draai te geven aan een onpopulair conflict (Page,2002:12). Officieel werden de media niet onder censuur geplaatst. Toch volgde de berichtgeving tijdens de beginperiode vrijwel volledig het standpunt van de legerleiding. Het leger probeerde namelijk eerder behulpzaam te zijn voor de verslaggevers. Zij werden als vrienden behandeld, maar tegelijkertijd werd hen tijdens de dagelijkse briefings de nodige richtlijnen met de pap ingelepeld. Op die manier kon het spook van de zelfcensuur onder druk van het Amerikaans leger ongenadig toeslaan.

De analyse van Hallin (1989:10) toont aan dat de meeste mediakanalen en de journalisten ervan aanvankelijk de Amerikaanse militaire interventie steunden. Hun berichten en beelden waren eenzijdig en bezaten een hoog patriottisch gehalte. De media hielden zich over het algemeen vrijwillig aan richtlijnen die uitgeschreven waren om militaire veiligheid te bewaren. De eenzijdige berichtenstroom werd verder in de hand gewerkt doordat journalisten vooral tijdens de eerste oorlogsjaren op voornamelijk twee nieuwsbronnen steunden: regeringsfunctionarissen en Amerikaanse soldaten op het veld. Beide bronnen raakten later in onderlinge verdeeldheid, wat ook gereflecteerd werd in de media. (Hallin, 1989:10).

Ook volgens De Wever (2002:80) hebben studies uitgewezen dat slechts een heel kleine minderheid of bijna geen van de beelden aandacht vertoonden voor het lot van de onschuldige burgerbevolking. Evenmin werden beelden getoond over eventuele gruweldaden, gepleegd door het Amerikaans leger. Burgerslachtoffers vielen zo goed als dagelijks, en werden dus op de duur niet meer als nieuws beschouwd. Martha Gellhorn, die in 1967 voor *The Guardian* werkte, was één van de weinigen die zulke zaken wel beschreef. Haar verhalen werden ironisch genoeg niet geplaatst en Gellhorn zou daarna nooit meer een visum voor Vietnam verkrijgen. Volgens Philip Knightley (1975:442) werd ook Philip Jones Griffiths en William Shawcross van de *Sunday Times* een visum geweigerd omdat hun verslaggeving gedurende een eerder bezoek aan Vietnam ‘negatief’ was bevonden. Op die manier oefende het politieke en militaire apparaat een reële druk uit op de verslaggeving.

Waar men in deze oorlog echter niet blind voor kon blijven waren de vele foto’s waarmee talloze fotografen een volledig andere oorlog konden laten zien. Hoewel foto’s informatiebronnen zijn waarvan men nooit zeker kan weten of ze al of niet gemanipuleerd werden, bleek de fotografie in deze oorlog toch een medium geworden waarbij de mogelijkheden tot bekritisieren niet te onderschatten waren. Horst Faas van *The Associated Press*, de Vietnamese Fransman Henri Huet en Kyochi Sawada van *United Press International*, Philip Jones Griffiths van *Magnum*, Larry Burrows, Tim Page, en Shimamoto Son zijn voorbeelden van oorlogsfotografen die herhaaldelijk hun leven op het spel hebben gezet om deze oorlog op een veelzeggende wijze in beeld te brengen.

De rapporteringstoon die over de Vietnamoorlog op televisie en in de printmedia heerste, onderging een ommezwaai toen in januari 1968 het Tet-offensief van start ging. Hoe langer hoe meer maakte men bedenkingen bij het gerechtvaardigd zijn van deze oorlog. De media deinsden er niet voor terug de oplopende kosten, het aantal slachtoffers en de toegepaste tactiek in vraag te stellen. Op de duur stelden ze de oorlog als een verkeerde en verloren oorlog voor. Over de hele wereld konden mensen de brutaliteiten op televisie volgen. De tegenstrijdigheden tussen de officiële berichtgeving en de reële feiten gaven het vertrouwen in overheidsinformatie een diepe deuk. De bekende ‘*Five O’Clock Follies*’, dagelijkse briefings, werden dan ook met

een grote korrel zout genomen (De Rouck, 2000:7). Kranten en magazines stonden vol grimmige beelden.

Uiteindelijk moest Nixon de aftocht van de Amerikaanse troepen blazen. Bij thuiskomst van de Amerikaanse troepen leek het alsof het land waarvoor deze mannen hun leven hadden gewaagd zich tegen hen gekeerd had. De zondebok voor deze afloop werd daarna door politieke en militaire overheden bij de media gezocht. Door het tonen van de vreselijke waarheid van de oorlog zouden de media een mentaliteitsverandering en protest bij het publiek te weeg gebracht hebben. Op die manier zouden de media bijgedragen hebben tot de overwinning van het Communisme. Sommigen gingen een stapje verder en beschuldigden de media ervan direct verantwoordelijk te zijn voor de nederlaag van de Amerikanen (Knightley,1975:471). Deze redenering, die ook wel het ‘Vietnam-syndroom’ genoemd wordt, werd inmiddels door tal van wetenschappers betwist. Volgens MacArthur (1992:132-134) wordt deze stelling bijvoorbeeld niet gesteund door empirische analyses.

Wat er ook van zij, allicht mogen we aannemen dat de jarenlange cumulatie van beelden, die vaak haaks op de officiële berichten stonden, wel geleid heeft tot kritischer opinievorming bij een deel van de Amerikaanse bevolking (De Wever, 2002:83). Volgens Philip Knightley (1975:470) vertelden de meeste correspondenten in Vietnam het verhaal zoals ze het zagen. Hun probleem was dat de oorlog op de duur zo complex werd, dat het bijna onmogelijk was haar in alle vertakkingen te begrijpen, laat staan deze vertakkingen aan de lezers over te brengen. Journalisten werden, net als iedereen, overweldigd door de oorlog. Het belang van het Vietnamsyndroom lag echter niet in haar validiteit, maar in de manier waarop overheden er hun conclusie uit hebben getrokken. Het Vietnamsyndroom heeft immers zeer belangrijke gevolgen gehad voor de oorlogsjournalistiek. Over de hele wereld zag men plotseling gevaren in het geven van onbeperkte toegang tot de oorlogszones aan journalisten. Plannen werden gemaakt om bij volgende oorlogen de informatiestroom sterk te controleren.

3.5. Ontstaan van het poolsysteem en censuurmaatregelen (1981-1989)

In 1982 deed Argentinië een inval op de Britse Falklands. Overtuigd van de gevaren die TV-oorlogen voor het militaire succes met zich mee konden brengen, zette zowel het Britse Ministerie van Defensie als de Argentijnse overheid verregaande controlemechanismen op. Het leger verleende niet langer de volledige toegang aan journalisten tot het front. Het poolsysteem werd hier voor het eerst georganiseerd. Bij dit systeem mogen slechts een beperkt aantal journalisten de strijdkrachten vergezellen. Deze staan dan volledig onder de controle van het militaire apparaat. De vergaarde of eerder 'vrijgegeven' informatie wordt dan later uitgedeeld aan alle media, dus ook aan de niet tot de pool toegelaten journalisten.

Tijdens de Falklands-oorlog werden slechts 29 Britse journalisten toegelaten om de *Task Force* te begeleiden. Er was geen plaats voor onpartijdige neutrale journalisten, andere nationaliteiten werden uitgesloten. Buitenlandse media konden enkel beroep doen op het Britse persagentschap Reuters. De Britse media accepteerde deze eenzijdige controle van het Ministerie van Defensie. Deze formule was immers beter dan het eerst voorgestelde alternatief: dat er geen enkele correspondent met de Task Force zou mogen meegaan en het land enkel over de oorlog geïnformeerd zou worden door een dagelijkse 'official communiqué', zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog het geval was geweest (Knightley, 1975:478).

De 29 Britse journalisten waren volledig afhankelijk van het Britse leger. Om te beginnen bestond er geen andere mogelijkheid voor de reporters om op de Falklands te geraken dan met het leger. Zowel voor het bekomen van informatie, transport, accommodatie, proviand, als voor de communicatie met de nieuwsredacties was men afhankelijk van de goodwill van de militairen. Een tweede controlemaatregel was het meesturen van '*minders*' met de journalisten. Deze personen waren censors die nauwkeurig onderzochten of de tekst geen informatie bevatte over de strategie, uitrusting, tactieken, en typerende zaken in het Brits leger (De Rouck, 2000:7). Voor de informatie die toch door de mazen van het net glipte had men nog een derde stok achter de deur. Vooraleer de berichten in Londen de nieuwsuitzendingen haalden, werden ze eerst nog in het BBC-hoofdkwartier in een nieuwspool vastgehouden waar ze door het Ministerie van Defensie werden gecensureerd. Tegenwerking had tot

gevolg dat de informatie dagenlang werd tegengehouden. Op deze manier liep het versturen van reportages hopeloos vertraging op (De Wever, 2002:84).

Het Ministerie van Defensie verkreeg op deze manier precies wat haar politieke leiders hadden gewild. Haar rol tijdens de Falklands-oorlog zou de geschiedenis ingaan als het klassieke voorbeeld hoe met media in oorlogstijd omgegaan diende te worden (Knightley, 1975:478). De Britse journalisten zelf lagen over het algemeen ook niet wakker van het strenge censuursysteem. Dit was net zoals in de tweede wereldoorlog grotendeels te wijten aan patriottisme. Reporters die vroeger andermans oorlogen op objectieve en onpartijdige manier hadden verslaan, bleken in deze Britse oorlog meer door patriottisme dan door professionalisme gedreven te zijn (Knightley, 1975:481). Terwijl ze de Argentijnse troepen kleineerden, prezen ze de moed, het doorzettingsvermogen, de loyaliteit en het leiderschap van de Britse troepen. Bij nederlagen gaven ze hun lezers troost, bij overwinningen feestgejubel. Op die manier werden Britse journalisten ingezet als propagandisten voor de Britse zaak.

Max Hasting, een reporter die een prijs won voor zijn verslaggeving van op de Falklands, schreef in de *Daily Express* een artikel getiteld: *'Why none of us can be neutral in this war': 'De meesten van ons besloten vooraleer ze geland waren dat onze rol eenvoudigweg het zo gelijkgestemd mogelijk verslagen was van wat de Britse krachten daar vandaag doen.'* Verder citeerde Hastings zijn vader, een opmerkelijke oorlogscorrespondent gedurende de tweede wereldoorlog, *'Wanneer een land in oorlog is, wordt de verslaggeving een uitbreiding van de oorlogsinspanning.'* (geciteerd in Knightley, 1975:481).

Michael Nicholson, van *ITN*, coverde voordien reeds veertien oorlogen in zijn carrière als televisiereporter. Bij zijn terugkeer uit de Falklands-oorlog werd hem gevraagd op welke manier deze oorlog verschilde van anderen. Hij antwoordde, *'Het waren andermans oorlogen. Dit was een Britse oorlog. Het was mijn oorlog.'* (geciteerd in Knightley, 1975:481).

De Amerikaanse inval in Grenada in 1983 met Operatie *Urgent Fury* ging eveneens gepaard met een grote beperking van de bewegingsvrijheid van journalisten. Alle media werden onderworpen aan een volledige black-out. In de beginfase bande de

Reagan-administratie de pers volledig uit het oorlogsgebied (De Rouck,2000:8). Pas toen de operatie succesvol was verlopen, werden enkele journalisten op het eiland toegelaten. Zij die probeerden onafhankelijk op het eiland te geraken, zoals Morris Thompson van *Newsday*, werden gearresteerd en op Amerikaanse schepen voor de kust gevangen gezet (Sloyan,2003).

In 1989 vielen de Amerikanen Panama binnen om het Noriega-regime omver te werpen. Het aantal doden van de Amerikaanse invasie, voornamelijk burgers, wordt vandaag op minstens 4000 geschat (Ramonet,1994:101). Niemand heeft echter ooit over een ‘Panamese genocide’, noch over ‘massagraven’ gesproken. Ook bij Operatie ‘Just Cause’ waren poolreporters aanwezig. De eerste 24 uur van de militaire acties werden ze vastgehouden op een militaire basis. De officiële reden hiervoor was dat de veiligheid van de journalisten gegarandeerd moest worden. Op die manier misten de reporters alle belangrijke gebeurtenissen. Ze werden pas ingezet toen de actie grotendeels voorbij was. Zo werd de inval in Panama werd een ‘onzichtbare’ oorlog, die geen indruk en geen verontwaardiging bij de publieke opinie had opgewekt.

3.6. Medialeugens

‘Mensen slikken leugens gemakkelijker dan de waarheid, alsof leugens een vertrouwde smaak hebben.’

- Martha Gellhorn (geciteerd in Karskens, 2001:222).

Timisoara

Na de val van de Berlijnse muur op 9 november 1989, stortte het communisme in Oost-Europa als een kaartenhuisje in elkaar. Het regime van de Roemeense leider Nicolae Ceausescu bleef echter onwankelbaar. Tweeëntwintig jaar lang had de dictator Roemenië economisch, sociaal en politiek geruïneerd. Aan het einde van de jaren ‘80 was het een gesloten en onbekend land. Nieuws sijpelde moeizaam naar buiten (Karskens, 2001:220).

In de stad Timisoara vonden op 17 december 1989 betogingen plaats tegen de deportatie van een opstandelingenleider, dominee Tökés. De protesten onttaarden in gevechten tussen betogers en leden van de staatsveiligheidsdienst Securitate. De media berichtten dat er met scherp op de betogers zou zijn geschoten. Over het dodenaantal deden de wildste geruchten de ronde. (Karskens, 2001:220). Drie weken lang vertoonde de Roemeense televisie voortdurend beelden van gruwelen die onder Ceausescu zouden hebben plaatsgevonden. In de buurt van de stad Timisoara werd een massagraf ontdekt. Het zou om de slachtoffers van de opstand gaan: door zware folteringen verminkte, naakte lijken, die uitgesteld lagen op witte lakens. Daaronder een zwangere vrouw wiens foetus men op haar buik had gelegd. Het nieuws ging aan het rollen. Men sprak zelfs over 70.000 doden (Ramonet, 1994: 100).

Half januari 1990 kwam druppelsgewijs aan het licht dat het verhaal van het massagraf in Timisoara verzonnen was. De rij doden op de witte lakens waren geen slachtoffers van het bloedbad van 17 december. De lijken waren echter wel opgegraven op het armenkerkhof en bereidwillig uitgesteld voor de televisiecamera's. De zogenaamde littekens van folteringen waren sporen van de autopsie die in Roemenië bij elke persoon wordt toegepast. De foetus bleek een kindje van enkele maanden oud te zijn (Ramonet, 1994: 99). Later raakte bekend dat niet enkel de lijkenhoop van Timisoara, maar de volledige opstand in Roemenië een encenering was. Het oorspronkelijke dodencijfer van 72.000 bleek 700 te zijn.

Couveusebabies

Een ander voorbeeld van een medialeugen was het verhaal van Nayirah aan de vooravond van de Golfoorlog in 1991. Nayirah werd voor het Comité van de Mensenrechten gehoord (Huypens, 2001:111). Met horten en stoten vertelde het Koeweitse meisje hoe Irakese soldaten na de invasie een ziekenhuis waren binnengevallen en hoe baby's door Iraakse soldaten uit hun couveuses op een koude vloer waren gegooid. Het verhaal ging dezelfde dag nog de wereld rond. Overal werd er met afgrijzen op gereageerd. President G. Bush Sr. liet niet na in zijn toespraken enkele malen naar dit incident te verwijzen om aan te tonen tot welke daden Saddam Hoessein in staat was. Ook in de debatten van het congres werd Nayirah's verhaal als

argument voor militaire interventie aangehaald. Het deed twijfelaars de zijde van de president kiezen. Een jaar na de Golfoorlog ontdekte de Amerikaanse journalist John MacArthur - nu uitgever en de eigenaar van het opinieblad *Harper's Magazine* - dat het couveuseverhaal nep was. Nayirah bleek de dochter van de Koeweitse ambassadeur in de Washington te zijn (Huypens, 2001: 112).

Timisoara en het verhaal over de couveusebaby's zijn mooie staaltjes van mediamisleiding ten voordele van een politiek doel. Door beelden te ensceneren en bepaalde subjectieve termen als 'genocide' en 'massagraven' in de mond te nemen, kunnen de media ingezet worden in het spel van psychologische oorlogsvoering. Het waarheidsgehalte van de berichtgeving is dan van ondergeschikt belang. Psychologische oorlogsvoering gaat vaak gepaard met personificatie, evenals met mythes of analogieën, die als doel hebben de vijand in een kwaad daglicht te stellen of te demoniseren. In de Roemeense kwestie werd het communisme bijvoorbeeld over éénzelfde kam geschoren met het nazisme. De mannen van de Securitate zouden ontelbaar en ontzettend sterk zijn. Het zouden vooral buitenlanders zijn (Arabieren, Palestijnen, Syriëers of Libiërs), grootgebracht en opgeleid om hun meester Ceausescu en diens vrouw, blindelings te dienen. Ze waren in staat tot de ergste wreedheden, en renden als duivelse troepen door onderaardse gangen van het hele systeem. Ceausescu, die ontegensprekelijk een dictator en een despoot was, werd afgeschilderd als een vampier, een menseneter, of een monster (Ramonet, 1994:103-105).

Ook in de Golfoorlog werd het demoniseren van de vijand als propagandamiddel gebruikt. Vanaf het begin werd Saddam Hoessein afgeschilderd als 'beest, butcher of Bagdad, monster, brutale agressor' of de 'nieuwe Hitler'. Het volk werd op deze manier angst ingeboezemd. Wanneer deze angst nog eens door afschuwelijke televisiebeelden versterkt werd, was dit een ideale bodem waarop medialeugens konden gedijen.

3.7. Infomanagement tijdens een eerste virtuele oorlog (1991)

Op 16 januari 1991 sprak G. Bush sr. het Amerikaanse volk toe in de overtuiging dat de oorlog, die bedoeld was Koeweit te bevrijden uit te handen van de Irakese bezetters, geen tweede Vietnam zou worden. Dit werd de operatie *Desert Storm* inderdaad niet. Oorlogscorrespondenten hadden zo goed als alle windrichtingen tegen. Na de Golfoorlog verklaarde Bush: *'By God, we've kicked the Vietnam Syndrome once and for all'* (Taylor, 1992:1).

Op technologisch gebied lagen de kansen voor een open en neutrale verslaggeving beter dan ooit. Een grote vernieuwing was dat de oorlog nu live op het televisiescherm gevolgd kon worden. Johan Taels maakt echter een paradoxale vaststelling. *'Enerzijds waren de beschikbare technische middelen, de mogelijkheden tot directe en gedetailleerde informatie nooit zó immens waren als tijdens de verslaggeving van de Golfoorlog. Anderzijds was de verwarring tussen feitelijke en mediatieke werkelijkheid, tussen zijn en schijn, nooit zo groot'* (Taels, 1995: 41). De Franse postmodernistische filosoof Jean Baudrillard gaat nog een stapje verder door te stellen dat de Golfoorlog zoals wij die via de media hebben leren kennen, nooit heeft plaatsgevonden. *'Het is de eerste virtuele oorlog, waarin het beeld het van de werkelijkheid wint.'* (Baudrillard, 1995, 12).

Het is een feit dat politieke en economische factoren een zeer grote invloed hebben uitgeoefend op de verslaggeving van de Golfoorlog. Deze verslaggeving werd tevens door de militaire top aardig naar haar hand gezet. De beelden die de Amerikaanse legertop van de luchtaanvallen vrijgaven, waren uiterst selectief. De Golfoorlog van 1991 wordt in academische kringen ook wel eens de *'Nintendo-oorlog'* genoemd: hoogtechnologische wapens of *'slimme bommen'* die met een magische trefzekerheid en een chirurgische precisie de Irakese doelwitten raakten en zo weinig mogelijk mensen doodden. De regeringsleiders spraken van een propere, zogezegde klinische oorlog zonder bloedvergieten. De woordvoerders van het leger muntten uit in een nooit eerder gehoorde verzameling *newspeak*: *'collateral damage'*, *'probing'*, *'smart weapons'*, *'precisiebombardementen'*, *'big blue bomb'*, etc... Na de oorlog is gebleken dat dit allemaal sterk overdreven was. Volgens Van Ginneken (2000:3) is toen aan het

licht gekomen dat 93 procent van de bommen geen precisiewapens was geweest, dat driekwart zijn doel gemist had en dat er dus wel degelijk veel 'nevenschade' was geleden. De oorlog werd voorgesteld zonder haar ware gezicht. De ellende en het leed waren volledig uit de schijnwerpers gehouden. Pietje de dood, die in deze oorlog vermoedelijk tussen de 40.000 en de 80.000 Irakese levens had opgeëist, ontsnapte op een beangstigende wijze aan ooggetuigen, camera's en videobeelden. Elk slachtoffer aan Amerikaanse zijde werd daarentegen onmiddellijk met grote woorden vermeld.

Deze misleidende verslaggeving had tot gevolg dat sommige media op de duur in een ware overwinningstroef vertoefden. Uit schrik voor Irakese propagandabeelden begonnen Amerikaanse woordvoerders het publiek voor te bereiden op onvermijdelijke 'collateral damage' (Huypens, 2002:128). In de tweede helft van januari '91 toonde de Iraakse televisie ook effectief verwoeste burgerdoelwitten. Of de beelden ook echt recent waren opgenomen was echter moeilijk uit te maken. Volgens de Amerikaanse regering zou de bevolking vooral niet in deze eenzijdige Irakese propagandamachine mogen trappen.

In wat volgt willen we ons afvragen hoe een eenzijdige berichtgeving als deze mogelijk werd gemaakt en een aantal hinderpalen bespreken die journalisten tijdens het verslaan van deze oorlog hebben ondervonden. We zullen daarbij zien dat bijna alle informatie gecontroleerd en afgewogen moest worden en we daarom terecht van infomanagement kunnen spreken.

Veel verslaggevers, weinig verslag

Een eerste moeilijkheid waarmee reporters, wanneer ze naar een oorlogsgebied willen afzakken, te maken krijgen is het verkrijgen van een visum om het land binnen te geraken. Net zoals in vele andere Arabische of niet-democratische landen beslist in Irak slechts een kleine groep ambtenaren over de visa van journalisten. Uitvissen wie juist de beslissingen nam in het ministerie voor Propaganda en Externe Communicatie is dan de boodschap. Van de ruim 1600 verslaggevers die uiteindelijk naar Irak reisden, kregen de meeste het front niet te zien. Om de pers tijdens Operatie *Desert Storm* in het gareel te houden werd informatiemanagement als dé oplossing gezien. Slechts 200 journalisten, fotografen en camerateams werden ingedeeld in één van de

newspools (Huypens, 2002:125). Zo'n pool bestond steeds uit een vast aantal reporters. Enkel journalisten uit de coalitielanden konden een plaats bemachtigen. Vooraleer men daarin kon opgenomen worden, diende men zich ertoe te verbinden de opgelegde regels strikt na te leven. Men zou ook voortdurend onder de supervisie van *PR-officers* staan. Enkel pooljournalisten mochten de militairen tijdens de offensieven vergezellen en waren dus *embedded*. Huypens (2002:125) geeft een aantal voorbeelden van regels die de reporters dienden na te leven. Belangrijk was onder meer dat men steeds in de buurt van het militair escorte moest blijven. Men mocht ook niet zomaar interviews of off-the-record interviews afnemen. PR-officers mochten, wanneer zij dat noodzakelijk achtten, altijd ter plaatse videobanden afnemen of een interview stilleggen. De antwoorden van de soldaten mochten in geen geval afwijken van het ideaalbeeld van de Amerikaanse soldaat. Er mochten geen beelden worden gemaakt van gesneuvelde soldaten, ook geen meldingen van troepenaantallen of specifieke locaties. Verder mochten de zeden en gewoonten van het gastland in geen geval geschonden of oneer aangedaan worden.

Volgens de Britse oorlogscorrespondent Robert Fisk maakten pooljournalisten zichzelf tot het slachtoffer van zelfcensuur (Van Zweeden, 1991:25). Omdat zij volledig afhankelijk waren van de militairen, zowel voor transport, informatie, transmissie en veiligheid, gingen zij zich met de militairen vereenzelvigen. Als gevolg daarvan stak patriotistische verslaggeving opnieuw de kop op. Zij vreesden voor sancties, wanneer ze iets zouden schrijven wat de censoren niet aanstond. Dit was volgens Huypens (2002:125) het gevolg van bedreigingen om anders uit de pool gezet te worden. Voor elke verslaggever in een pool stonden immers tientallen anderen in de rij te wachten.

Patrick J. Sloyan, een reporter die in 1992 de Pulitzer prijs voor internationale verslaggeving won, vertelt in een artikel van *The Guardian* van 14 februari 2003 over een beleving van de Britse radiojournalist Leon Daniel. Leon Daniel betrad op 25 februari 1991 een slagveld aan de rand van een neutrale zone tussen Irak en Saoedi Arabië. De grondoorlog van operatie *Desert Storm* was de vorige dag aangevat. Daniel maakte deel uit van een pool van journalisten die de vorige dag geen getuigen mochten zijn van de actie. Waar hij stond hadden 8400 soldaten van de *US First Infantry division* naar schatting 8000 Irakezen aangevallen. Daniel, die getuige was geweest van de nasleep van bescheiden vuurgevechten tijdens de Vietnamoorlog, was

stomverbaasd. *'The bodies would be stacked up like cordwood'* herinnerde hij zich. Het leek echter of deze aanval geen enkel waarneembaar lichaam had nagelaten. Het was een slagveld zonder de stank van urine, fecaliën, bloed of rauw vlees. Daniel vroeg zich af wat er was gebeurd met de ongeveer 8000 Irakese verdedigers. Zij leken volledig in rook opgegaan. 'Where are the bodies?' vroeg hij uiteindelijk aan een legerofficier. 'What bodies?' luidde het antwoord (The Guardian, 14 febr.2003).

Wat met de journalisten die geen plaats in een pool toegewezen kregen? Velen verbleven in hun hotels in Saoedi-Arabië, wachtend op de dagelijkse briefings van de geallieerden. Tijdens deze briefings maakten bekwame officieren aankondigingen over zaken die ze aan het publiek bekend wilden maken. Verder waren deze niet-leden afhankelijk van de informatie die de pooljournalisten verzameld hadden. Deze reeds gecensureerde informatie werd pas na de 'veiligheidsrevisie' in Drahan vrijgegeven. In Drahan zetelde de JIB of 'Joint Information Bureau', waar al het nieuwsmateriaal uit de Golfregio verzameld en nogmaals doorgelicht werd (Huypens,2002:126). Pas daarna konden de artikels of de reportages uiteindelijk naar de redacties in de thuislanden doorgestruald worden. Echt een meerwaarde op de berichten die men van de persagentschappen kon verkrijgen had deze informatie ook niet te bieden. Volgens Huypens (2002:130) had het nieuws uit de pools een hoog fait divers gehalte en waren de berichten met gemak in de rubriek 'soft news' onder te brengen.

Unilaterals

Er waren echter ook andere reporters die zich niet zomaar bij het poolssysteem neerlegden. Een aantal van hen besloot dat ze enkel onafhankelijke journalistiek konden brengen door er alleen op uit te trekken. Zij begaven zich zonder militair escort en tegen de grondregels in op nieuwsojacht. Omdat zij volledig op zichzelf aangewezen waren, was het risico om beschoten te worden of om op mijnen te rijden zeer reëel. Bovendien deed het militaire apparaat er alles aan om hen te ontmoedigen. Midden februari waren reeds twintig ongeëscorteerde journalisten betrapt. Zij werden op alle mogelijke manieren geïntimideerd.

Wesley Bocxe, een *Time* fotograaf, werd bijvoorbeeld geblinddoekt, en gedurende meer dan 30 uur door een Amerikaanse bewakingseenheid vastgehouden (Knightley,

1975: 491). Het internationale persagentschap *Associated Press* zond bij de aanvang van de grondoorlog fotograaf Scott Applewhite richting Drahan om slachtoffers van een Scud aanval te verslaan. De kernkop had een Amerikaanse tent getroffen, die 25 legerreservisten had gedood en 70 verwond. Het was het enige grote Amerikaanse verlies gedurende de operatie *Desert Storm*. Applewhite, een gaccrediteerd poolid, werd door de Amerikaanse militaire politie tegengehouden. Omdat hij bezwaar maakte, werd hij geslagen en handboeien omgedaan. Ondertussen werd de film uit zijn camera gehaald (Sloyan,2003). Een ander voorbeeld is het verhaal van Bob Simon, een ervaren correspondent voor het Midden-Oosten. Eind januari reed hij met een CBS-team in de handen van een Irakese patrouille. Maar liefst 40 dagen werden ze gevangen gehouden. Door toedoen van de Russische president Gorbachov lieten de Irakezen Simon en zijn crew op het einde van de oorlog vrij. Het Amerikaans leger reageerde smalend: '*See. That's what can happen when you go out alone*' (Knightley, 1975:492).

De zware sancties moesten tevens voor andere journalisten als afschrikmiddel fungeren (Huypens,2002:132). Niet zelden vermomden journalisten zich als Amerikaanse soldaten om door de controleposten te glippen. Vaughan Smith, een Britse cameraman, was één van hen. Doordat hij vroeger zelf soldaat geweest was, kende hij de werking van het leger zeer goed. Hij besloot zijn oude uniform aan te trekken en zich te vervoegen bij het regiment waar hij vroeger deel van had uitgemaakt. Na een poosje stuurden ze hem zelfs naar het front. Smith kon de vernietiging van de Irakese tanks vastleggen en kwam in het bezit van de beste televisiebeelden van de hele oorlog (Taylor, 1992:241).

De Unilaterale journalisten namen dan wel grote risico's, toch sloegen ze er geregeld in om het leven van de Amerikaanse soldaat op een realistische manier te portretteren. Hun verhalen over de verveling, verwarring, onzekerheid en eenzaamheid die onder de soldaten heerste, brachten een andere oorlog aan het licht. Omdat ook zij echter geen toegang hadden tot de essentiële informatie, voegden deze *unilaterals* ondanks alle inspanningen maar weinig toe aan de uitleg van het conflict zelf (Huypens 2002:132).

De ergste vijanden van de unilaterale correspondent, leken echter diens collega's in de pools te zijn. De Britse oorlogscorrespondent Robert Fisk van *The Independent*, een

zeer ervaren Midden-Oosten expert, weigerde zich bij enige pool aan te sluiten. In plaats daarvan ging hij op zoek naar zijn eigen verhalen. Tijdens de slag om Khafji kwam Fisk tegenover een pool van journalisten te staan die bij een groep landingstoottroepen hoorde. Een reporter van NBC uit de pool nam hem prompt in het vizier. *'Get out of here you asshole. You'll prevent us from working. You're not allowed here. Get out. Go back to Dhahran,'* schold hij Fisk toe. Vervolgens bracht hij een pr-officier op de hoogte van Fisks aanwezigheid. Waarna de officier riep, *'You're not allowed to talk to U.S. Marines and they're not allowed to talk to you.'* Over het voorval schreef Fisk dat hij het een zeer verontrustend moment vond. Door naar Khafji te reizen ontdekte hij dat, hoewel militaire woordvoerders de bevrijding van de stad reeds geproclameerd hadden, de Irakezen nog steeds hevige strijd voerden. *'For the NBC reporter, however, the privileges of the pool and the military rules attached to it were more important than the right of journalists to do their job,'* schreef hij later (Knightley,1975: 492).

Toen de grondoorlog van start ging werd de controle op de media nog scherper. Op 23 februari kondigde de toenmalige secretaris van defensie Dick Cheney een volledige 'media blackout' af. Alle briefing en conferenties werden voor onbepaalde duur opgeschort. Door het vlotte verloop van de oorlog was er echter weinig slecht nieuws te melden waardoor de toestand al snel werd opgeheven (Huypens,2002:136). Na de oorlog verklaarde Generaal Norman Schwarzkopf dat de blackout bevolen was geweest vanwege de angst dat Saddam chemische wapens tegen de geallieerde strijdkrachten zou gebruiken. Hij dankte de media zelfs voor hun bereidwillige medewerking (De Rouck, 2000:9).

Concurrentie tussen de journalisten onderling in Bagdad

In feite was de Golfoorlog voor de meeste journalisten een prachtige gelegenheid om naam te maken. Een aantal journalisten reisden voor de aanvang van de luchtoorlog naar Bagdad in de hoop de oorlog van dichtbij te kunnen verslaan. Het Irak van Saddam Hoessein liet zich begin jaren negentig echter het best vergelijken met de Sovjetunie in de jaren vijftig onder Jozef Stalin. Drie veiligheidsdiensten regeerden met harde hand. Alles werd voortdurend genoteerd en doorgespeeld. Het kende dan ook zeer strenge voorschriften voor journalisten. Deze laatste mochten bijvoorbeeld

alleen onder begeleiding van een ambtenaar van het ministerie van Informatie de immigratiedienst passeren. Bij aankomst kreeg elke journalist een officiële gids of een *minder* toegewezen. Hotel Al Rasheed, hét mediahotel dat bijzonder centraal in Bagdad gelegen was, werd omgeven door een metershoge muur. Bij de liften, hoofdingang en zijdeuren hielden opzichters iedereen nauwkeurig in de gaten (Karskens,1995:150-151). Hoewel grote groepen reeds vertrokken waren, schoven daar nog zeker een veertigtal journalisten van alle rangen en nationaliteiten aan tafel, met daaronder een aantal bekende gezichten. Zo werd BBC onder meer door de correspondent John Simpson vertegenwoordigd. Bob Simpson was daar eveneens aanwezig. Voor ITN zond Brent Sadler live vanuit Bagdad uit. Ook Arnold Karskens was aanwezig voor de *Nieuwe Revue*. Peter Arnett, die later een autobiografie *Live From the Battlefield* over deze oorlog schreef, deed de verslaggeving voor CNN.

Na de derde oorlogsdag zei Peter Arnett dat hij de enige nog overgebleven Westerse journalist in Irak was (Karskens, 1995:158). In 2003 kwam de film *'Live from Baghdad'* uit. De film heeft als hoofdthema dat Peter Arnett en Bernard Shaw in de nacht van de aanval als enigste live vanuit Bagdad voor CNN verslag deden. Dit is volgens Karskens kunnen gebeuren omdat CNN weigerde haar satellietverbinding met andere journalisten te delen, waardoor de andere nieuwszenders buiten spel gezet werden. Dit wekte veel kwaad bloed bij de rest van de journalisten. In *Berichten van het front* (1995:158-159), doet Arnold Karskens hiervan het volgende verslag:

'...Ondertussen is in de tuin ruzie uitgebroken. Bob Simpson, radiojournalist van BBC-radio, wil Peter Arnett van CNN op zijn bek slaan. CNN heeft in de nacht van de aanval geweigerd zijn verbinding te delen. Terwijl telefoonverkeer is 'gejammed' door stoorzenders heeft alleen CNN verbinding met de buitenwereld dankzij een Iraaks militair communicatienet. De hotelkamer staat in rechtstreeks contact met ondergrondse geharde kabels die naar de Jordaanse grens lopen. Daar wordt het signaal opgepikt en per satelliet naar Atlanta geseind. Niemand is op de hoogte van het onderonsje tussen de Iraakse militaire leiders en het Amerikaanse netwerk van Ted Turner. En als het aan CNN ligt, blijft het ook stil. Peter Arnett zal daar later in zijn autobiografie "Live From the Battlefield" over zwijgen om zijn journalistieke blazen niet te besmetten. Maar de BBC is kwaad, niet over het dubieuze journalistieke karakter, maar omdat de BBC de lijn geweigerd is. Terwijl Arnett en zijn collega

Bernard Shaw met dank aan Saddam Hoessein de onsterfelijke woorden 'The skies over Baghdad are illuminated' uitspreken, wordt de rest van het verslaggeverskorps de kelder ingejaagd. Bij het ochtendgloren heeft CNN zijn naam internationaal gevestigd. De BBC, zelf bezig met het opbouwen van een internationale nieuwszender, ligt mijlenver achter. Bob Simpson hoor ik zeggen: "Als je CNN voorstelt: zullen we de lijn delen of afbreken, dan zeggen ze afbreken. Ik ben héél kwaad. CNN wilde bij de eerste aanval geen bericht doorsturen van de BBC. Maar nu de meeste van hun mensen naar Amman zijn gevlucht, vragen ze ons zaken te versturen. Als ik in Ammam kom, sla ik die CNN-vent in elkaar.".'

Ook de Spaanse journalist Alfonso Rojo, waaraan Arnett volgens Karskens zijn satelliet weigerde af te staan zou zich tot de volgende uitspraak verleid hebben: *"Ik hoop dat wij deze oorlog allemaal overleven, maar mocht het hotel op een dag door een meute moslims op jacht naar 'goddelozen' worden bestormd, dan hoop ik dat ze die dwerg van CNN als eerste opknopen."* (Geciteerd in Karskens,1995:159).

Omdat deze verslaggevers in Bagdad ook informatie van de Irakese kant kregen werden zij voor hun verslaggeving door de Amerikaanse regeringsleiders bekritiseerd (Knightley,1975:492). De wijze waarop CNN als enige Amerikaanse zender vanuit Bagdad verslag uitbracht zat President Bush erg dwars. De aanwezigheid van de andere westers media-instellingen speelde hem evenmin in de kaart. Ook Bush was voorstander geweest om de journalisten Bagdad te doen verlaten. Beelden van Irakese zenders waren immers gemakkelijker als onwaar te bestempelen dan de beelden die door westerse instellingen gemaakt zouden worden (Huypens, 2002:129).).In Groot-Brittannië waren de meningen verdeeld over de kwestie of verslaggeving vanuit de hoofdstad al dan niet een goede zaak was. Sommigen waren van mening dat de correspondenten inderdaad werktuigen van het Irakese regime waren en moesten vertrekken. Anderen vonden dat indien er geen Britse correspondenten in Bagdad aanwezig zouden zijn, de Irakezen zelf bepaalde zaken op hun manier zouden verslaan en niemand nog in staat zou zijn de context ervan te beoordelen (Knightley, 1975:493).

Besluit

Het is het duidelijk dat het werk van journalisten in de Golfoorlog vooral door militaire censuur werd bemoeilijkt. Ten eerste werd een onpartijdige en evenwichtige verslaggeving in de weg gestaan door het opgelegde poolsysteem. Daarin oefenden PR-officieren en de militaire escortes een belangrijke controle op de nieuwsgaring uit. Pooljournalisten werden volledig afhankelijk van het militaire apparaat gemaakt, waardoor ook zelfcensuur en patriottisme een objectieve verslaggeving in de weg stonden. Ten tweede kregen vooral diegenen die onafhankelijk over de oorlog wilden berichten het zwaar te verduren. Bedreigingen, kidnappingen en allerhande intimidatiepogingen waren veeleer de regel dan uitzondering. In feite is de Golfoorlog van 1991 een goed voorbeeld van wat vandaag in de wereld gebeurt. Overal ter wereld krijgen journalisten te maken met afrekeningsmanoeuvres. In de Gazastrook riskeren Palestijnse cameramannen bijvoorbeeld elke dag het leven om volksoptstanden in beeld te brengen. Hun beelden gaan de hele wereld rond, terwijl men er nauwelijks bij stilstaat wie ze heeft gemaakt. Tenslotte was er ook tussen de journalisten onderling een enorme concurrentiestrijd waar te nemen. Dit kwam ook bij de correspondenten die als laatste in Bagdad overbleven tot uiting.

3.11. Geheime oorlog in Kosovo (1999)

Vaak wordt militair ingrijpen uitgelokt door de media. Op 15 januari 1999 werden in het Kosovaarse dorpje Racak vijfenveertig dode Albanezen gevonden. Daarvan lagen drieëntwintig bij elkaar in een greppel. Het tafereel zag eruit als het gevolg van een executie. Wie de daders waren, was op het eerste zicht niet te achterhalen. Algemeen werd echter onmiddellijk aan buitengerechtelijke executies door Servische politie-eenheden gedacht (Karskens, 2001:29). Achteraf trokken een aantal mensen deze conclusie in twijfel. Zou het niet kunnen dat er voordien een gevecht tussen leden van UCK en de Serviërs aan de gang was en dat verzetsstrijders de doden achteraf burgerkleren hadden aangetrokken? Misschien wilden verzetstrijders hiermee de aandacht trekken voor wat in Kosovo aan het gebeuren was. Tot vandaag zijn over deze kwestie de meningen verdeeld. In elk geval zetten ITN-beelden van dit 'bloedbad' de deuren open voor vredesonderhandelingen in Rambouillet. Toen deze

onderhandelingen tevergeefs bleken, startte de NAVO op 24 maart 1999 met luchtaanvallen op de Servische staat. Zij zouden duren tot 10 juni 1999. De oorlog in Kosovo vond ruime weerklank in de Westerse media. De rest van de oorlogen die op datzelfde moment in de wereld aan de gang waren, kunnen in het voorjaar van 1999 ‘vergeten’ genoemd worden (Karskens, 2001:26).

De berichtgeving over Kosovo was zeer eenzijdig. Volgens de oorlogshistoricus Allistar Home was Kosovo ‘de meest geheime operatie sinds mensenheugenis’ (DS, 11 jan.2003). Nieuws over de oorlog kwam alleen naar buiten op de dagelijkse *press briefings* van de NAVO en het Pentagon. Op het televisiescherm gaven *videogame* beelden een zeer eenzijdig beeld van de oorlog. De efficiëntie van de militaire technologie werd uitvoerig beklemtoond, zonder dat daarbij naar de gevolgen van deze efficiëntie verwezen werd (Carpentier, 1999:17). Tijdens de verslaggeving over Kosovo werd tevens een nieuw begrip gelanceerd: ‘aanwezigheidsjournalistiek’. Volgens Jaap van Ginneken wroetten journalisten tijdens de verslaggeving van de Kosovo-oorlog niet langer naar nieuws, maar wachtten ze op locatie tot het zich aandienende. *‘Wat ze melden komt op de tweede plaats.’* Voor actuele ontwikkelingen had je volgens hem als kijker meer aan informatie van de grote persbureaus, en over de achtergronden van een conflict kwam je als kijker meer te weten in de openbare leeszaal. *‘Iemand van de redactie plukken, naar Skopje sturen en daar ieder avond voor de camera laten vertellen dat ie lichtflitsen aan de horizon heeft gezien, of iemand naar Belgrado sturen om te zeggen dat het hotel heeft getrild, lijkt me niet de meest zinvolle besteding van het redactiebudget,’* aldus Van Ginneken aan het begin van de Kosovo-oorlog (Karskens, 2001:27).

Voor journalisten werd de toegang tot Kosovo echter volledig onmogelijk gemaakt. In plaats daarvan concentreerden de reporters zich dan maar wekenlang op de vluchtelingen. Deze kwamen in tegengestelde richting voortdurend toegestroomd en hadden allerlei gruwelijke verhalen te vertellen. Journalisten die tijdens de oorlog in Servië verbleven, konden uitsluitend gedurende georganiseerde bustochten van het Servische ministerie van informatie de oorlogsschade opnemen. Interviews mochten enkel van geselecteerde personen afgenomen worden. Reportages vielen onder censuurmaatregelen. Censors controleerden de beelden en lazen de samenvattingen van de commentaren (Karskens, 2001: 29).

Daniel Demoustier zat met zijn team al in Kosovo voordat de NAVO begon te bombarderen. Zij zijn tot op het laatste moment in Pristina gebleven, tot de Serviërs hen vonden en hen over de grens zetten. In het interview vertelt hij hoe hij zich in een kast in een kamer van een huis had verstopt: *'Mannen met bandera's en messen hebben mij daar gevonden. Van op een buitenterrasje op de tweede verdieping hebben ze me naar beneden gehouden. Ze riepen toen: 'watch this'. Beneden stonden onze auto's die op dat moment één voor één werden opgeblazen. Alles wat wij hadden ging daar voor mijn ogen in vlammen op en wij waren daar de laatsten! Er was in heel Kosovo geen enkele onafhankelijke reporter, wel in Belgrado, maar niet in Kosovo. Maandenlang hebben we geprobeerd om Kosovo terug binnen te geraken. Drie keer heb ik geprobeerd om terug de bergen over te steken. Het lukte gewoon niet, omdat het te gevaarlijk was. Het kon best gebeuren dat je opeens tussen de landmijnen zat en dat ze jou dan gewoon neer zouden knallen. Op zo'n momenten kan je gewoon niet vertellen wat er gebeurd is.'* (D. Demoustier, 12 feb. 2003).

'Genocide'

De NAVO was de oorlog begonnen zonder de toestemming van de Veiligheidsraad. Bemoeienissen met interne aangelegenheden van een ander land mogen volgens het internationaal recht alleen als er van genocide sprake is. In de mijnschachten van de Noord-Kosovaarse stad Trepca zouden zeventienhonderd lijken van Albanesen liggen, later werden ze niet meer gevonden. In Ljubenic zouden driehonderd lijken zijn begraven. Bij opgravingen na de oorlog kwamen onderzoekers echter niet verder dan zeven. Woordvoerder James Rubin van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse zaken verkondigt op 19 april 1999 dat er een half miljoen mannen worden vermist. Later werden het er honderdduizend. Na de oorlog halveren de Verenigde Naties deze eerste schattingen van vierenveertig- naar tweeëntwintigduizend. Nog later krimpt dit dodental verder in tot elfduizend (Karskens, 2001:31). Uiteindelijk werden in Kosovo massagraven opgedolven met ongeveer 3000 doden. Het blijven betreurenswaardige aantallen, maar het woord 'genocide' lijkt hier verkeerdelijk gebruikt. Servische slachtoffers daarentegen leken volgens de media zo goed als niet te zijn gevallen. Net zoals de Golfoorlog werd ook het Kosovo-conflict gepersonaliseerd. Alle kwaad werd vertegenwoordigd door de Servische dictator Slobodan Milosevic. Opnieuw dook de

vergelijking met Hitler op, wat getuigt van demonisering (Carpentier, 1999:15). De NAVO-landen daarentegen voerden een zogenaamde gerechtvaardigde en ‘goede’ oorlog, waardoor ook de NAVO-piloten als het ware geheroïseerd werden.

Besluit

Over de verslaggeving uit de Kosovo-oorlog kunnen we besluiten dat het evenwichtig en waarheidsgetrouw berichten onmogelijk werd gemaakt. De Serven controleerden het journalistieke werk voornamelijk met censuurmaatregelen en lieten in Kosovo niemand binnen. Daarnaast werden de media ook door de Westerse overheden gemilitariseerd. De feiten waren oncontroleerbaar en bijgevolg bleef het gedurende de hele oorlog een raadsel wat er precies in Kosovo aan het gebeuren was.

3.12. Informatiemonopolie doorbroken tijdens de oorlog in Afghanistan (2001)

Aan het begin van de 21^{ste} eeuw leek oorlogsverslaggeving moeilijker dan ooit. Toen op 7 oktober 2002 Amerikaanse luchtaanvallen op Afghanistan begonnen, bleek al snel dat geen van de partijen nood had aan pottenkijkers. Noch het Pentagon, noch de Taliban, noch de alliantie in Noord-Afghanistan, noch Pakistan zou het de Westerse journalisten gemakkelijk maken. Opnieuw was de verspreide informatie moeilijk naar waarheid te schatten.

Ten eerste stelde zich het probleem dat de Taliban, die bij de aanvang van de oorlog het grootste deel van Afghanistan controleerden, geen buitenlandse journalisten binnenlieten. Heel uitzonderlijk organiseerde de Taliban-ambassade in Islamabad een ‘uitstap’. Hoogstens een geselecteerd groepje reporters mocht dan voor enkele dagen onder zeer strikte begeleiding een aantal geselecteerde plaatsen in Kabul bezoeken. De enige uitzondering die de Taliban op hun antimediapolitiek toestonden was *Al Jazeera*. Het onafhankelijke tv-net, gevestigd in de golfstaat Qatar, bracht nieuws voor en door de Arabische- en moslimwereld. Enkel deze zender kreeg de mogelijkheid exclusieve berichtgeving uit Afghanistan te verschaffen. Verschillende malen toonde men ook

tapes van Osama Bin Laden. Hoewel *Al Jazeera* de enige was die camera's en een satelliet-schijf in het Talibangebied had, wilde dat nog niet betekenen dat zijn twee reporters volledige bewegingsvrijheid kregen. In elk geval was het westers informatiemonopolie hiermee doorbroken. Machteloos moesten de westerse media blijven toekijken. Bijgevolg konden ze niet anders dan het nieuws en de beelden van *Al Jazeera* overnemen (Vranckx, 2002:105).

De westerse journalisten troepten dan maar samen in de Pakistaanse stad Peshawar. Ook de Pakistaanse autoriteiten keken de journalisten met argusogen aan. Wanneer reporters van daaruit naar het grensgebied gingen, liepen ze veel kans lastig gevallen te worden door hun ordediensten. Niet zelden werden ze, op weg naar kampen van Afghaanse vluchtelingen in de grenszone, gearresteerd en weggestuurd (DM,15 okt. 2001). *'Niets mag, zogenaamd voor onze eigen veiligheid,'* rapporteerde Rudi Vranckx (2002:99). *'Doodsbenauwd zijn ze dat de wereld ziet hoe het hier in werkelijkheid toegaat. Maar tegelijkertijd durven ze ons - pottenkijkers - niet buiten te gooien, hoezeer ze het ook zouden willen. Spionnen volgen ons bij elke uitstap, tolken worden geïntimideerd, telefoons afgeluisterd.'*

Naast de beperkingen die men in Afghanistan van de lokale regimes ondervond, was ook het Pentagon niet erg gesteld op de aanwezigheid van de pers. Journalisten werden van de plaatsen waar de *Special Forces* opereerden door het Amerikaanse leger en de Noordelijke alliantie weggehouden. Op de vliegdekschepen, van waaruit de raketten en vliegtuigen vertrokken, werden maar enkele reporters toegelaten. Daar was trouwens maar bitter weinig nieuws te verzamelen. Ook op de persbriefings werd de informatie slechts met mondjesmaat vrijgegeven. (DM,15 okt. 2001). Op die manier werden de huiskamers overspoeld door beelden met weinig zeggingskracht. De Amerikaanse macht leek gebaseerd op een overvloed aan vuurkracht. De nieuwstunes konden dienen als openingsmuziek voor een heuse *'War On Terror'* show.

Ten opzichte van de Golfoorlog van 1991 was de communicatietechnologie veel geavanceerder geworden. Hoewel reporters zeker niet vrijer waren in doen en laten, bood deze technologische vooruitgang toch een aantal nieuwe mogelijkheden.. Door de ontwikkeling van videofoons bijvoorbeeld, die reporters toelieten om zich onopvallend te verplaatsen en rechtstreeks informatie te verzenden, hoefden de

berichten niet langer langs de censor te passeren. De networks betaalden zich echter ook blauw om hun dure satellietschotels naar het afgelegen hoogland te verhuizen. Met al hun apparatuur zaten ze dan gevangen. Behalve de plaatselijke ellende en de woeste krijgerskoppen hadden ze, bewapend mét hun laptops, videofoons en satelliettelefoons, nauwelijks iets te melden (DS, 11 jan. 2003).

Wanneer je als oorlogsjournalist in een onbekend land terechtkomt, is het belangrijk om goede lokale contacten te hebben. Het is vooral interessant als er bij aankomst mensen voor je klaarstaan. Volgens Daniel Demoustier word je dan vaak iemand van de streek toegewezen die je kan helpen. Zo iemand noemen ze dan een 'fikser'. Een fikser weet de weg, spreekt de taal van het land, en heeft zelf ook contacten waarnaar hij je kan doorverwijzen (D. Demoustier, 12 feb. 2003).

Daniel Demoustier was in die tijd met een ITN-team dankzij een goed gekozen fikser het zuiden van Afghanistan binnengeraakt. Kandahar werd op dat moment hevig gebombardeerd door de Amerikanen. Speciale eenheden van het Amerikaanse leger waren daar aanwezig. Toen ze probeerden om Kandahar binnen te geraken, werden ze op een bepaald moment door de Taliban tegengehouden. Ze konden niet anders dan naar Pakistan teruggaan. *'Toen heb ik aan mijn fikser een klein digitaal cameraatje en een satelliettelefoon meegegeven. Hij, als Pakistanees, is toen wel mogen doorgaan naar Kandahar. Daar kon ik dan contact mee opnemen. Het was de bedoeling dat hij daar dan wat zou filmen. Dat zijn dingen die we doen wanneer we niet verder kunnen, maar je moet weten dat je daar heel veel risico's mee neemt. Dikwijls komen ze dan terug en zijn ze vergeten het topje van de camera af te nemen ofzo! Dat hebben we al een paar keer meegemaakt...'* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Nadien heeft de fikser vanuit Kandahar het ITN-team tweemaal opgebeld. Een derde telefoontje kwam rechtstreeks van de Britse minister van buitenlandse zaken Jack Straw die de hoofdredacteur in Londen persoonlijk opbelde. Straw vroeg zich af hoe het mogelijk was dat ITN in Kandahar zat. Ze hadden namelijk net een satelliettelefoon vanuit Kandahar afgeluisterd. Volgens Demoustier wordt elk satelliettelefoongesprek afgeluisterd: *'Door iedereen, door de Amerikanen, de Engelsen, de Fransen, de Afghanen, door Saddam...Het is een heel slecht beschermd systeem. Iedereen kan meeluisteren. Vervolgens liet Straw weten dat, wanneer wij nogmaals zouden*

proberen om in Kandahar binnen te geraken, zij informatie hadden gekregen dat we zouden gekidnapt worden door de Taliban... Wat moet je daar dan mee? Ofwel is het echt waar, ofwel is het een puur dreigement om te zorgen dat ze geen pottenkijkers meer zouden hebben” (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Besluit

Uiteindelijk was de oorlog in Afghanistan een geheime commando-oorlog die zich zonder getuigen en ver van alle camera's voltrok. De geheimzinnigheid zegevierde. Censuurmaatregelen werden nu van verschillende kanten opgelegd. Enerzijds probeerde de Amerikanen de informatie steeds in hun voordeel om te buigen, anderszijds voerden ook de Taliban en de Pakistaanse overheid een antimediapolitiek. Het verhaal van Daniel Demoustier over hoe hij zijn fikser een kleine digitale camera en satelliettelefoon meegaf, is een voorbeeld dat aantoont hoe onafhankelijke journalistiek moeilijk, zometertijd onmogelijk wordt gemaakt. Alle beetjes kunnen dan helpen om toch een enigszins ongecensureerd beeld naar huis te sturen. Dit gaat echter gepaard met grote risico's. Het informatiemonopolie lag in deze oorlog niet langer in de handen van de Amerikanen. *Al Jazeera* vertoonde al snel beelden van het lot van de Afghaanse bevolking, waarvoor de Amerikaanse overheid zich vaak geroepen voelde zich te verantwoorden. Zo trachtte het Pentagon bijvoorbeeld dagenlang een per abuis gebombardeerde Afghaanse bruiloft weg te verklaren. Ondertussen konden de journalisten ter plekke de omvang van de blunder met eigen ogen aanschouwen. Tenslotte hebben we ook vastgesteld hoe politici een directe druk op de berichtgeving kunnen leggen.

3.13. Operatie 'Vrij Irak', 2003

Op donderdag 20 maart 2003 ging een eerste grootscheepse luchtaanval op Bagdad van start. In het zuiden van Irak werd de havenstad Basra onder vuur genomen. De dag erna kondigde het Amerikaanse ministerie van Defensie het luchtoffensief '*Shock and Awe*' aan. De derde Golfoorlog kon beginnen. Daarna waren feiten en fictie niet altijd duidelijk van elkaar te onderscheiden. Nadat de slag in Afghanistan grotendeels een

onzichtbare oorlog was geweest, met weinig of geen nieuws van het front, zou dit de meest mediagenieke oorlog ooit worden (Knack, 16 april 2003: 90).

In bed met de soldaat

De propagandaslag was reeds maanden voor de aanvang van de oorlog ingezet. Internationale televisienetwerken zouden het nieuws rond de klok volgen. Wanneer je op CNN afstemde, knipperden opgewonden logo's als *Showdown with Saddam* of *On the Hunt* onder aan het televisiescherm. Opnieuw zou het systeem van ingebedde journalisten door het Pentagon ingevoerd worden. Het zou echter onder veel strengere restricties dan in de Golfoorlog van 1991 worden toegepast. Op verzoek van de coalitietroepen werden talrijke journalisten uitgenodigd om af te zakken naar het Midden-Oosten. Er waren twee criteria waaraan ze moesten voldoen. Ten eerste moesten de journalisten afkomstig zijn van landen die militairen mee de oorlog in stuurden. De tweede voorwaarde was dat de uitverkorenen Amerikaans moesten zijn. Uiteindelijk bevonden er zich ongeveer 410 mediaploegen in en rond Irak. Daarvan waren 234 ingebed en 176 onafhankelijk. Omdat onze regering niet actief aan deze oorlog wilde meehelpen, moest de Belgische pers het bekopen. Ongeveer negenhonderd reporters van de schrijvende en audiovisuele media, onder meer CNN, CBS, ABC en *The New York Times* kregen briefings en militaire trainingen. Vervolgens werden ze ingekwartierd bij de legereenheden. Het feit dat sommige onafhankelijke journalisten in 1991 betere beelden hadden gemaakt dan de pooljournalisten was volgens Daniel Demoustier vermoedelijk één van de redenen dat ze nu beslist hadden om het systeem volledig te controleren. Koeweit werd opgesplitst in twee delen. De pers zat in Koeweit-city. *'Je mocht bij wijze van spreken de stad niet uit. Er was één grote checkpoint naar het noorden toe, en daar kon je bijna niet voorbij. Ze hadden het eigenlijk zo gewild dat de journalisten in Koeweit zouden blijven en dat de Amerikanen af en toe een perstripje zouden organiseren per helikopter of per bus naar Irak. Dan kon iedereen een half uurtje filmen en dan teruggestuurd worden naar Koeweit. Zo had ik het niet begrepen'* (D. Demoustier in DS, 13 april 2003).

Toen de oorlog goed en wel was ingezet, werd deze voorgesteld als een 'live-show'. In feite had het ook veel weg van een reclamespot voor het leger. Volgens sommige

kranten en weekbladen lagen de afhankelijke reporters bijna letterlijk ‘in bed met de soldaten’. De bruingroen gekleurde frontverslaggeving was hét ingrediënt voor een portie spannende televisie. Directe getuigenissen, pakkende details en indringende close-ups maakten van de oorlog een echte kaskraker. Volgens Michel Maas, correspondent voor *De Morgen* (26 maart 2003,17) waren de ingebedde journalisten net zo blind als de soldaten met wie zij meereisden. *‘Zij zien slechts het zand en het stof om hen heen, en als er geschoten wordt moeten zij hun informatie halen bij een meereizende persofficier, die eerst aan Washington moet vragen wat hij wel en wat hij niet mag vertellen.’* Uit een eerste onderzoek van een studiegroep uit Washington bleek dat de berichtgeving van de ingekwartierde journalisten voor tachtig procent uit *stand-ups* bestond, praatjes van de reporters zelf, en dat ze vooral anekdotisch materiaal brachten, zonder breder perspectief. Driekwart van de berichten kwam live op het scherm, zonder montage of controle door de redactie. Geen enkel verhaal ging over de slachtoffers (Knack, 16 april 2003,90). Verder werd uitgebreid uitgelegd hoe het nieuwste hightech wapenarsenaal in elkaar zat. Tachtig procent van de bommen die de Amerikanen hadden klaarstaan waren zogenoemde precisiegeleide wapens, in tegenstelling tot de tien procent van operatie *Desert Storm* in 1991.

De ingebedde journalisten moesten een contract tekenen om zich aan de opgelegde restricties te houden. Wie een te kritische aanpak hanteerde werd onherroepelijk terug naar af gestuurd. Daarmee gluurde ook het spook van de zelfcensuur om de hoek. Het leger behield haar recht artikels of uitzendingen tegen te houden om operaties en de veiligheid van soldaten niet in gevaar te brengen (DS, 22 en 23 maart 2003).

Flaters tijdens de verslaggeving

Niet alleen de Amerikanen leverden een heuse propagandaslag. Ook de Irakese overheid deed haar best de media te bespelen. Klokslag twaalf elke dag begon in het Palestine Hotel in Bagdad de Al-Sahaf-show. De Irakese minister van Informatie Mohamad Al-Sahaf schudde steeds weer een nieuwe originele omschrijving van de Amerikaanse regering uit zijn mouw, zoals *‘Ezels van het imperialisme’*. Verder stak hij van wal met een lijst van Iraakse overwinningen. Na de oorlog zou Al-Sahaf voor de Arabische wereld een symbool van onverzettelijkheid worden. *‘De Amerikanen proberen de publieke opinie, de kijkers te misleiden. Ze voeren een oorlog van*

zelfverdediging in Irak. Wel gefeliciteerd, mijnheer de schurk. Je verdedigt jezelf in ons land. We zullen je laten zien wat verdediging betekent! (Mohammed Saeed Al-ahaf, Terzake, 26 maart 2003).

Aanvankelijk leek wat de Irakezen vertelden hilarisch. Het verhaal dat de beelden van de eerste Irakese krijgsgevangenen een door de Amerikanen geregisseerde show waren geloofde niemand. Het klonk eveneens ongeloofwaardig in de oren dat het Iraakse leger veel weerstand zou bieden. Al snel bleek dat er toch wel enige grond van waarheid zat in wat de Irakezen vertelden. Een paar uren nadat de Amerikaanse zender ABC gemeld had dat vice-president Taha Ramadan was omgekomen bij de eerste nachtelijke raketaanval op Bagdad, verscheen deze gezond en wel in de perszaal.

Een andere flater uit de verslaggeving van deze oorlog noemt *Knack* (16 april 2003,90) achteraf het bericht dat op een avond door enkele televisiezenders gelanceerd werd. Een colonne van duizend tanks stormde uit Bagdad op de Amerikaanse troepen af. De volgende ochtend rapporteerden vele westerse kranten met *'Tegenaanval van de republikeinse garde'*. Nadat de zandstorm was gaan liggen bleek het om een fata morgana te gaan.

Eveneens een blunder is het bericht over de lijken die in een magazijn nabij de stad Basra werden gevonden. Het waren zogezegd slachtoffers van het despotisch regime van Saddam Hoessein. Deze 'gefolterde en geëxecuteerde' slachtoffers bleken wat later goed verpakte resten van Iraanse soldaten te zijn, gesneuveld tijdens de eerste Golfoorlog tussen Iran en Irak in de jaren tachtig. Zij waren bijeengebracht voor hun repatriëring naar huis. Zeven oliebronnen werden in brand gestoken door de Irakezen, 'tientallen' volgens de media. Op 23 maart pleegde in Noord-Koeweit een Amerikaanse soldaat een granaataanslag in zijn eigen kamp. Een collega werd gedood en twaalf anderen verwond. *'Een terroristische aanslag'*, zo klonk het.

Robert Fisk ergerde zich in een artikel uit *The Independent* vooral aan het taalgebruik van de ingebedde journalisten. Zo berichtte *BBC* dat Umm Quasr uiteindelijk was 'gevallen'. *'Waarom steden altijd "vallen" bij de BBC begrijp ik echt niet. Het is een uitdrukking die stamt uit de Middeleeuwen, toen stadswallen door de belegeraars nog echt gesloopt werden. Daarna werd ons, opnieuw door de BBC, verteld dat Nasiriya*

ingenomen was.’ Waarom de BBC militaire uitdrukkingen gebruikt als ‘veilig stellen’ is voor Fisk eveneens een raadsel. Veilig stellen klinkt volgens hem een beetje als ingenomen maar betekent doorgaans dat de stad half omsingeld is of dat de oprukkende soldaten de buitenwijken hebben bereikt. 24 uur later bleek de Sjiitische moslimstad helemaal niet zo ‘veilig gesteld’, aangezien minstens 500 soldaten gesteund door tanks er nog stevig verzet boden. *‘En in godsnaam, waar komt die ellendige, compleet oneerlijke term “coalitieleger” vandaan? In deze oorlog kan er geen sprake zijn van een coalitie. We hebben het nu enkel over Amerikanen, Britten en een paar Australiërs. Dat is alles. De coalitie van de Golfoorlog in 1991 bestaat niet. Met een beetje goede wil kun je ook landen als Costa Rica, Micronesië en ook het neutrale Ierland bij de coalitiepartners in dit onwettige, conflict tellen. Waarom gebruikt de BBC die term toch? Zelfs tijdens de Tweede Wereldoorlog – en sommige journalisten menen dat ze die aan het verslaan zijn – werden zulke leugens niet gebruikt’* (DM, 26 maart 2003,17).

Op bezoek bij de nieuwsredactie van VTM

Op de nieuwsredactie van VTM was het op vrijdag 21 maart erg druk, waardoor het geplande interview met Suzy Hendricks in het water viel. Toch konden we van de gelegenheid profiteren om op de redactie een kijkje te nemen en enkele mensen aan de tand te voelen. Aan Suzy Hendrickx vroegen we wat volgens haar de voornaamste moeilijkheden waren om dezer dagen het oorlogsgebeuren op een onpartijdige en evenwichtige manier te verslagen. Volgens haar is het vooral moeilijk om in de overvloed aan informatie de juiste berichten te selecteren en naar waarheid te schatten. Op vrijdag 21 maart was het bijvoorbeeld onduidelijk of het havenstadje Umm Qasr nu wel of niet in de handen van de Amerikanen was gevallen. Suzy Hendrickx wist even niet meer wat ze ervan moest denken. Bijna tegelijkertijd waren twee tegenstrijdige berichten binnengekomen. *‘De Amerikanen beweren dat ze de stad hebben ingenomen. De Irakezen zeggen van niet. Ik kan het natuurlijk van hieruit niet controleren. Wij zijn daar niet. Wat we dan proberen te doen is beide versies van het verhaal te geven’* (Hendricks, 21 maart 2003). Een half uurtje later zou het haar al iets duidelijker worden. De Irakezen hadden het wel degelijk bij het rechte eind toen ze stelden dat Umm Qasr niet (helemaal) in handen van de Amerikanen was gevallen. Het zuidelijke gedeelte van de stad was ingenomen door de Amerikanen, het noordelijke deel echter

nog niet. De Irakezen logen evenmin toen ze beweerden dat er rond de stad Basra nog hevig gevochten werd.

Aan journaliste Valerie Bauwens stelden we dezelfde vraag. Waarheidsgetrouwe en evenwichtige oorlogsverslaggeving wordt volgens haar vooral bemoeilijkt doordat de tot nieuws verwerkte berichten voornamelijk van Angelsaksische nieuwsagentschappen of zenders afkomstig zijn. Hierdoor is het nieuws al op voorhand Angelsaksisch gekleurd. Dit neemt echter niet weg dat ook een aantal Arabische zenders, zoals *Al Jazeera* en *Abu Dhabi TV*, een belangrijke rol in de nieuwsgaring zijn gaan spelen. Zij stellen zich minder eenzijdig op dan de doorgaans eerder patriottische Amerikaanse zenders en duwen de verslaggeving vaak in een andere richting. *Al Jazeera* schrok er bijvoorbeeld niet voor terug de menselijke schade van de bombardementen te tonen. Door op de Arabische zenders af te stemmen kunnen andere facetten van de oorlog belicht worden dan deze die door de Angelsaksische media worden getoond. Het grootste probleem daarbij is echter de taalbarrière. Volgens Bauwens is het moeilijk en tijdrovend om deze bronnen dubbel te gaan checken omdat niemand op de redactie Arabisch spreekt (Bauwens, 21 maart 2003).

Onafhankelijke journalistiek

Op voorhand had men dreigend verkondigd dat de onafhankelijk opererende journalisten Bagdad moesten verlaten. Omdat enkel reporters uit de coalitielanden mee met de divisiesoldaten mochten optrekken, werden vele anderen automatisch in de positie van unilaterale journalist geduwd. Zo moest VRT-verslaggever Rudi Vranckx zich in Koeweit bij de 'coalitie' als unilaterale journalist laten accrediteren. In *Terzake* op 26 maart 2003 vertelde hij hoe deze zogenaamde unilateralen alleen maar naar officiële briefings mochten gaan en ver van de Iraakse grens gehouden werden. *'Na veel ellende hebben wij van een humanitair konvooi gebruik kunnen maken om toch voorbij de controleposten te geraken. Maar ook in Zuid-Irak werden we voortdurend door de Britse troepen opgejaagd.'* Daarna kreeg het team steeds meer te maken met intimidatiepogingen. Op een gegeven moment bracht een Britse officier het VRT-team een bezoek. Rudi Vranckx kreeg het dreigement te horen dat onafhankelijke journalisten opgepakt zouden worden en het land uitgezet. *'Voorlopig doen ze dat niet maar proberen ze ons wel monddood te maken. Er is ook een praktische uitputtingslag*

aan de gang. Men speelt op vele fronten. Eerst zijn we op een paar plaatsen, waar we veilig probeerden te slapen, weggejaagd. Uiteindelijk is het leger op de plek waar we nu waren afval beginnen te storten. Gisteravond hebben ze dat dan maar in brand gestoken. We kunnen bijvoorbeeld ook niet aan water geraken. Allemaal manieren om ons op de knieën te krijgen. Trouwens officieus verbergen de Britse officieren het niet dat ze eigenlijk alleen maar patriottische pers willen, dus wij niet' (Vrankcx, Terzake, 26 maart, 2003).

Desondanks is Rudi Vranckx er in geslaagd om als onafhankelijk opererende reporter uitstekend journalistiek werk van internationaal niveau te leveren. Zijn reportages brachten een totaal ander beeld dan de ingebedde journalistiek. Doordat ze ook door andere organisaties dan VRT werden opgekocht gingen ze de wereld rond. *'De Britse militairen deden daarom alles om te verhinderen dat onze kritische stukken doorgezonden werden via EBU, dat nochtans een onafhankelijke Europese coöperatie moet zijn. Een echte schande. We mochten het zelfs niet via Reuters doen.'* (Geciteerd in Knack, 16 april 2003).

Een 'friendly-fire' incident in de eerste dagen van de oorlog

ITN-journalist Terry Lloyd, en de cameramannen Daniel Demoustier en Fred Nerac zouden volledig onafhankelijk Irak proberen binnen te geraken. Demoustier stippelde daarom een sluiproute uit door de woestijn. In de eerste dagen van hun tocht werden ze meteen gearresteerd door het leger van Koeweit. Na zes uren werden ze vrijgelaten met de mededeling dat heel de noordelijke militaire zone verboden gebied was voor iedereen die niet embedded was met het Britse of Amerikaanse leger. In een stofwolk van Britse tanks wist het ITN-team vrijdag 21 maart toch onafhankelijk Irak binnen te glippen. Omdat ze geen licht of geluid mochten maken werd het hele stuk dat ze die dag gemaakt hadden allemaal in het donker gemonteerd en naar Londen gestuurd. *'Je doet dat allemaal onder je slaapzak, in het zand.'* Zaterdagochtend 22 maart belde Demoustier naar Londen om te weten te komen wat er juist aan de hand was. *'Je zit daar in de woestijn tussen de tanks en ze schieten wel een beetje, maar je hebt geen idee van wat er nu eigenlijk aan het gebeuren is.'* Op basis van de verkregen informatie raadde men hen in Londen aan verder te rijden richting de stad Basra, op zoek naar meer exclusief materiaal. Ze wisten toen echter nog niet dat de gekregen

informatie zeer inaccuraat was. De berichtgeving van de ingebedde journalisten was immers erg beperkt en werd zeer streng gecontroleerd. *'Eigenlijk waren wij de enigen die echt konden zien wat er precies aan de hand was en echt konden rapporteren wat er gebeurde.'* Het konvooi reed verder door de woestijn. Op een bepaald moment werd zeer hevig op hen geschoten. Terry Loyd (51), een opmerkelijk Brits journalist kwam daarbij om het leven. Van Fred Nerac (43) en de tolk Hoessein Osman was nadien geen spoor meer te bekennen. Daniel Demoustier overleefde het vuurgevecht. Een ploeg van de Britse krant *Mail on Sunday* bracht hem terug over de grens naar Koeweit (DS, 13 april 2003,38). Demoustier benadrukte dat zijn ploeg niet in een *'crossfire'* terechtgekomen was. *'De schoten kwamen de hele tijd van één kant.'* Achteraf leverde een onderzoek van de *'crime scene'* harde bewijzen op dat de ITN-ploeg het slachtoffer was geworden van bevriend vuur. *'Uit het rapport bleek dat het gros van de teruggevonden kogels Amerikaans was, en dat de inslagen duidelijk toonden dat we vanaf minder dan honderd meter beschoten waren. Dat is onthutsend. Van die afstand konden de Amerikanen onmogelijk onze reuzengrote TV-stickers missen. Wat er zou kunnen gebeurd zijn is dat de Amerikanen begonnen te panikeren zodra ze die Irakese militairen zagen komen. Vele Amerikaanse militairen waren piepjong. Achteraf bleek ook dat ze eigenlijk op alles schoten wat bewoog. Als wij daar dan op dat moment tussen zaten, was dat pech.'*

Volgens Daniel Demoustier gaat het om echte ontmoedigingspolitiek. Onafhankelijke journalistiek wordt op deze manier onmogelijk gemaakt. *'Ik vraag me nog altijd af waarom ze het ons zo moeilijk maakten. Als journalist heb je toch het recht om alleen door een oorlog te manoeuvreren?'* (DM, 26 maart 2003).

Besluit

Ook deze oorlog legde de onmacht en het onvermogen van de journalisten bloot om te voldoen aan de geijkte eisen van objectiviteit en kwaliteit. Door praktische handicaps en ideologische druk wordt oorlogsverslaggeving telkens weer, ongewild, meegesleurd in politieke en militaire dynamiek van de strijdende partijen (Carpentier in DS, 26 april 2003). Dat het gros van de oorlogsverslaggeving door commercie en censuur geregisseerd wordt, scheen in het systeem van de ingebedde journalistiek opnieuw tot

uiting te komen. Het grootste nadeel daarvan is dat journalisten dan volledig van de soldaten afhankelijk zijn en zich daar mee gaan identificeren. Naast de censuur die door de overheden werd opgelegd, kregen we op die manier ook te maken met zelfcensuur. Een povere verslaggeving zonder breder perspectief was het resultaat. Journalisten die onafhankelijk te werk poogden te gaan, werden op alle mogelijk manieren geïntimideerd. Toch kan Operatie *Vrij Irak* terecht de meest mediagenieke oorlog ooit genoemd worden. De media werden langs beiden kanten ingezet als propagandamiddel. Aan Amerikaanse zijde werd de oorlog dit keer niet als een propere videoclip gepresenteerd, maar eerder als een heroïsche actiefilm. In tegenstelling tot de Amerikaanse nieuwszenders toonden de Arabische zenders overvloedig beelden van Irakese slachtoffers. De mensen thuis kregen op deze manier toch een realistischer beeld over de werkelijke gevolgen van oorlog. Of altijd de waarheid gesproken werd, was, zoals gebruikelijk in oorlogsperiode, moeilijk te achterhalen. Hoewel er sprake was van meer openheid en men nu in een technologisch veranderde wereld vertoeft, werden we in feite nog slechter geïnformeerd dan tijdens de vorige Golfoorlog.

Volgens Carpentier stond in deze oorlog de hele notie van objectiviteit zeer zwaar onder druk. Het dominante militaire verhaal zou in zowat alle media tot een onevenwichtige en een vertekende selectie van commentatoren geleid hebben. *'Zo werden zowel in TV-studio's als in kranten talloze militaire experts opgevoerd. Maar specialisten in vredesonderzoek, de problematiek van de burgerslachtoffers of toekomstgerichte analyses kwamen niet of nauwelijks aan bod'* (Carpentier in DS, 26 april 2003).

Besluit

Op het einde van de Krimoorlog in 1856 werd via een officieel bevel een publicatieverbod uitgevaardigd op berichten die wetenswaard konden zijn voor de vijand. Het document stond daarnaast ook toe de reporters die zulke zaken hadden gepubliceerd te verbannen. Is er sindsdien veel veranderd? We kunnen besluiten dat dit niet het geval is. 147 jaar later worden oorlogscorrespondenten nog steeds gecensureerd. De verslaggeving over operatie *Vrij Irak* kan hiervan getuigen. Deze

legde voor de zoveelste keer de onmacht en het onvermogen van de journalisten bloot om in oorlogsperiode te voldoen aan de eisen van objectiviteit. De Amerikaanse en Irakese media werden vooral ingezet als propagandamiddel. Voor Europese nieuwszenders was het moeilijk uit deze retorica de waarheid te achterhalen. De periode tussen de Amerikaanse burgeroorlog en de eerste wereldoorlog zou voor altijd hét gouden tijdperk voor de oorlogsjournalistiek blijven. Lyrische oorlogstaal domineerde toen de verslaggeving. Ondanks de gevolgen van de Krimoorlog was men zich echter nog niet onmiddellijk bewust van de macht die verslaggevers op de publieke opinie konden uitoefenen. Dit zou al snel veranderen tijdens de eerste wereldoorlog. Men had immers ontdekt dat oorlogsberichten ook in moderne oorlogsvoering een propagandistische functie konden uitoefenen. Naast het feit dat de communicatietechnologie nog in de kinderschoenen stond werd de verslaggeving sterk door de militairen onder druk gezet.

De Spaanse burgeroorlog werd door vele politiek geëngageerde journalisten beschreven als een romantisch evenement. De oorlogsberichten die daarop over de Tweede Wereldoorlog volgden, werden eerder gekenmerkt door conformisme. Professioneel getrainde mannen werkten uit liefde voor het vaderland onder zeer strenge voorwaarden. De oorlog in Vietnam was de eerste in de geschiedenis die thuis voor de buis gevolgd kon worden. Hoewel de media officieel niet onder censuur werden geplaatst, volgde de berichtgeving tijdens de beginperiode vrijwel volledig het standpunt van de legerleiding. Terwijl journalisten samen met het leger op stap gingen, werden hen de nodige richtlijnen ingefluisterd. Op die manier kunnen we niet expliciet spreken van censuur die opgelegd werd door de Amerikaanse legerleiding, echter wel van censuur die de journalisten zichzelf aanmaten. Na afloop van de oorlog in Vietnam werd het verlies van de Amerikanen in de schoenen van de media geschoven. Het Vietnamsyndroom zou leiden tot sterkere censuurmaatregelen en het ontstaan van het poolsysteem. Dit kwam voor het eerst tot uiting in de jaren '80 tijdens de oorlog op de Britse Falklands, operatie *Urgent Fury* in Grenada en met de inval van Panama. Ook tijdens de Golfoorlog van 1991 werd de verslaggeving vooral door militaire censuur bemoeilijkt. Het poolsysteem liet maar een beperkt aantal journalisten toe om met het leger op te trekken. Naast de censuur die hen opgelegd werd, censureerden journalisten hun verslaggeving ook grotendeels zelf uit angst om uit het systeem gesmeten te worden. Verder kregen zij die onafhankelijk te werk

wilden gaan het zwaar te verduren. De berichtgeving over de oorlog in Kosovo was erg eenzijdig. De oncontroleerbaarheid ervan was grotendeels te wijten aan het feit dat de toegang tot Kosovo onmogelijk werd gemaakt. Na 11 september 2001 werd in Afghanistan een ‘geheime’ oorlog gevoerd. Toch werd tegelijk het informatiemonopolie van de Amerikanen doorbroken. Vanaf nu zouden ook de Arabische zenders berichten en beelden over de oorlog verspreiden. Zo lieten zij herhaaldelijk videobeelden van Osama Bin Laden zien. Het belang van beelden in oorlogsperiode werd hierdoor duidelijker dan ooit.

We kunnen besluiten dat correspondenten in oorlogsperiode vaak het slachtoffer van manipulaties worden. Media kunnen fungeren als een speelbal tussen de oorlogvoerende partijen. Zij worden als het ware gemilitariseerd en dat maakt hen hoe langer hoe minder geloofwaardig. De voornaamste oorzaak hiervan is dat journalisten voor hun informatie in heel wat gevallen aangewezen zijn op officiële bronnen van de overheid of het leger. Terwijl media de gebeurtenissen op een zo objectief mogelijke wijze willen verslaan, is de prioriteit van politieke en militaire overheden vaak om steun bij de bevolking te creëren. Dat deze objectieven zelden met elkaar overeenkomen is uit de geschiedenis die hier geschetst werd, gebleken.

Hoofdstuk 4: Objectieve oorlogsverslaggeving in de praktijk

Inleiding

In dit laatste hoofdstuk willen we te weten komen wat de geïnterviewde correspondenten zelf in de praktijk onder ‘objectiviteit’ verstaan. Denken zij dat het mogelijk is om gebeurtenissen op een objectieve manier te verslaan? Hoe kunnen zij een verhaal naar waarheid inschatten? Hoe gaan zij met emoties om? Schakelen zij deze onvoorwaardelijk uit en denken zij louter als machines te registreren wat oorlogsslachtoffers te vertellen hebben? Bestaat het gevaar niet dat zij zich het lot van deze mensen te hard gaan aantrekken en op deze manier partijdig worden in hun verslaggeving?

4.1. Objectiviteit

In de literatuurstudie is reeds gebleken dat het begrip ‘objectiviteit’ op te splitsen is in enerzijds ‘zakelijkheid’ en anderzijds ‘onpartijdigheid’ (Huypens, 2002:21-24). Onder zakelijkheid verstaan we de eis tot waarheidsgetrouwe weergave van de informatie en de eis tot relevantie. Onder onpartijdigheid wordt de eis tot evenwicht in de verslaggeving en de eis tot neutrale registratie van de feiten verstaan. Wat verstaan de correspondenten nu zelf onder objectiviteit? Aan de meeste journalisten vroegen we het op de man af.

Radiojournalist Bob Simpson gelooft niet in totale objectiviteit. Volgens hem is het hele concept van journalistieke objectiviteit onmogelijk en zeker persoonlijke objectiviteit is moeilijk te handhaven. *‘I don’t think there is something like that. It’s a concept, but I don’t think it truly exists.’* Voor Bob Simpson ligt het bewijs daarvan voor het oprapen. Hij geeft het voorbeeld van het lezen van een geschiedenisboek. Wanneer twee verschillende mensen hetzelfde document over éénzelfde periode uit de geschiedenis lezen, zal elke individuele historicus de feiten op een andere manier interpreteren. *‘I think probably you can’t be objective because you never truly know what the people involved are thinking, and it’s within their minds that you have to*

explore to find why things were done, even how things were done.’ Aan de hand van het oorlogstribunaal in Den Haag demonstreert Simpson dat het nooit echt duidelijk kan zijn wát precies gebeurd is. Voor men over objectiviteit spreekt, voor men begint te analyseren, moet men weten wat precies de feiten zijn. Soms is dat laatste zelfs al moeilijk te achterhalen. De ene partij zal immers over één ding vertellen dat zich heeft voorgedaan, terwijl iemand anders over een andere gebeurtenis vertellen zal. *‘And if you look at the situation, it appears that something else has happened. So there’s no magic way of suddenly putting all that evidence together that it could turn out to be a nice little concrete concept.*’ (B. Simpson, 10 maart 2003).

We kunnen zeggen dat ‘objectiviteit’ voor Bob Simpson de neutrale registratie van feiten betekent. Simpson heeft gelijk wanneer hij zegt dat mensen de werkelijkheid nooit op éénzelfde manier kunnen interpreteren. Voor hem is objectiviteit daarom onmogelijk. Simpson vindt het echter wel mogelijk en noodzakelijk om de dingen langs twee kanten te belichten. Wanneer je alles uitschrijft wat je weet over de ene partij en daarna alles uitschrijft wat je weet over de andere, kan je volgens hem daarna wel enig standpunt distilleren. Bijgevolg probeert Simpson de eis tot evenwichtige verslaggeving in de praktijk te brengen.

Volgens de televisiereporter Stefan Blommaert is objectiviteit een moeilijk te hanteren woord en kan je nooit helemaal objectief zijn. *‘Je manier van denken wordt altijd beïnvloed door een aantal factoren. Je afkomst, het land, de wereld waarin je leeft, de maatschappij, dus 100% objectiviteit bestaat niet....’* We kunnen stellen dat Blommaert objectiviteit opvat als het registreren van feiten waarbij persoonlijke invloeden of waardeoordelen uit worden gesloten. Daarom wordt bij VRT meer de term ‘onpartijdigheid’ gehanteerd. *‘Als journalist mag je in geen geval partij kiezen en zeker als omroepjournalist moet je altijd onpartijdig zijn.’* Volgens Blommaert geldt dit zeker in oorlogsomstandigheden, omdat het daar noodzakelijk is op een heel precaire manier. Als men in gewone omstandigheden, bijvoorbeeld over politiek, partijdig is, dan riskeert men daar volgens hem veel minder mee dan in oorlogsomstandigheden: *‘Je komt daar in veel grotere problemen dan normaal. Dus daarom moet men in oorlogssituaties ten alle prijzen onpartijdig zijn. Zelfs al is dat moeilijk en zelfs al ga je daarmee in tegen een algemene stroming.’* (S. Blommaert, 17 febr. 2003)

Blommaert geeft nog een voorbeeld van de Kosovo-oorlog. De algemene teneur die op dat ogenblik bij de publieke opinie heerste was dat de Serviërs de grote boosdoeners waren. Hoewel Milosevic inderdaad een zeer grote verantwoordelijkheid droeg voor wat daar gebeurde, mag je volgens Blommaert niet uit het oog verliezen dat ook anderen op hun manier verantwoordelijkheid droegen, in bepaalde gevallen. *‘Ook in zo’n situaties, wanneer de algemene teneur van de wereld publieke opinie is dat zij de slechten zijn en zij de verantwoordelijkheid dragen, moet je onpartijdig zijn. Elk geval moet je goed bekijken en analyseren, en zeker nooit een kant kiezen.’* (S. Blommaert, 17 febr. 2003).

Deze onpartijdigheid wordt tevens volgens Blommaert bereikt door alle partijen evenwichtig over éénzelfde kwestie aan het woord te laten. Dit kan gespreid worden over verschillende reportages of gekaderd in een heel programma. *‘In die drie maanden dat ik in Belgrado zat, had ik vooral de Servische standpunten. In Kosovo heb ik natuurlijk ook in de mate van het mogelijke geprobeerd om de Albanese stemmen te laten horen. Hoewel dat dit zeer tricky was, want vermits je begeleid werd door Serviër durfden die mensen natuurlijk ook niet alles te vertellen. Ik had vooral Servische stukken, maar in de uitzending kwamen ook de Amerikanen aan bod, de Europese unie, de NAVO. Dat moet je dan zien in het kader van een heel programma.’* (S. Blommaert, 17 febr. 2003).

Volgens Jorn De Cock moet je zo onpartijdig mogelijk kunnen zijn. Toch is het onvermijdelijk dat mensen een eigen standpunt over een bepaalde gebeurtenis hebben. Zo heeft iedereen op de buitenlandredactie van *De Standaard* zijn eigen mening over wat er op het moment van het interview rond Irak aan het gebeuren is. *‘Ik heb iemand die op de pro-Amerikaanse cours zit. Er zijn mensen op de VN cours. Er zijn mensen die zeggen dat de Amerikanen ons allemaal aan het beetnemen zijn. Je kan er niet omheen dat een eigen mening meespeelt in je berichtgeving.’* (J. De Cock, 17 febr. 2003)

Jorn De Cock geeft een ander voorbeeld van sommige journalisten die over het conflict in Israël berichten. De manier waarop de berichten geselecteerd worden zou volgens hem te maken hebben met de politieke visie van deze journalisten. Juist door

de keuze waarover en hoeveel er over wordt geschreven, zouden zij hun visie in de berichtgeving laten doorschijnen. De Cock heeft de indruk dat hij dat niet doet en dat probeert tegen te gaan. *'Maar voor hetzelfde geld zeggen ook die mensen dat ik bijvoorbeeld teveel op de VN-lijn zit en alleen maar in de keuze van waarover ik schrijf, dat ook laat blijken. Zo heb ik bijvoorbeeld Louis Michel geïnterviewd over de hele NAVO-toestand. Ik krijg van bepaalde mensen de commentaar dat ik te negatief schrijf over Michel. Anderen zeggen dat ik hem er te gemakkelijk vanaf laten komen. Ik denk dat ik de vragen heb gesteld die ik op dat moment moest stellen. Maar stel dat er op dat moment iemand naar daar gaat die radicaal op de Amerikaanse lijn zit, dan gaat die toch sterker doorvragen op bepaalde andere aspecten. Het enige wat je daar tegen kan doen is je er bewust van zijn. Als je dat weet, heb je al je belangrijkste wapen.'* (J. De Cock, 17 febr. 2003).

Fotograaf Teun Voeten ziet objectiviteit eveneens als neutrale registratie van feiten. Net als Simpson acht hij het belangrijk om een evenwichtige verslaggeving te brengen. *'De meeste mensen zeggen dat het onmogelijk is. Maar je moet onthouden dat in elke oorlog onafhankelijke feiten zijn te verslaan. Zo is het bijvoorbeeld een feit dat er onschuldige kinderen door Israëliërs gedood werden. Dat is een feit. Als je met de Israëliërs gaat praten mag je hun standpunt tonen. Je moet proberen de twee kanten te belichten. Als je de twee kanten laat zien, dan laat je de verantwoordelijkheid over aan de lezer om een eigen mening te vormen.'* (T. Voeten, 14 maart 2003). Verder moet je volgens Voeten streven naar een waarheidsgetrouwe, eerlijke verslaggeving. Reporters moeten termen vermijden die een duidelijk waardeoordeel inhouden. Spreek je over 'terrorisme' of spreek je over 'guerrilla'? Aan de hand van de naam krijgt deze berichtgeving immers een heel andere connotatie.

Cameraman Daniel Demoustier vindt het vooral belangrijk om waarheidsgetrouw en onafhankelijk te berichten. Wat hij doet is tonen wát er gebeurt. Ook hij is van mening dat je op de nuance in de woorden moet letten. Daarbij vindt hij dat je de berichtgeving steeds in de voorwaardelijke wijs moet doen.

In de volgende paragraaf vragen we ons af hoe correspondenten een verhaal naar waarheid kunnen inschatten.

4.2. Waarheidsgetrouwheid

In oorlogstijd zijn de bronnen niet alleen moeilijk te controleren, ze zijn ook vaak vertekend en onbetrouwbaar. Bronnen kunnen ingedeeld worden in enerzijds de officiële bronnen en anderzijds de niet-officiële bronnen. Officiële bronnen vinden we vooral terug in conventionele oorlogen. Er worden dan briefings georganiseerd waar militairen of andere woordvoerders ‘juiste’ informatie verschaffen. Jorn De Cock staat erg sceptisch tegenover deze officiële bronnen. Wanneer hij bijvoorbeeld bij militairen zijn informatie vandaan haalt, houdt hij vooral in zijn achterhoofd waar deze informatie vandaan komt. *‘(...) je weet ook waar hun interesses liggen. Als ik bijvoorbeeld in Kosovo iets van de zijde van de NAVO wou weten, dan ging ik naar een Engelse officier en dan stelde ik hem die vraag. Maar je weet natuurlijk ook dat het een Engelse officier is die antwoordt.’* (J. De Cock, 17 febr. 2003).

Volgens De Cock is vooral het vermelden van de bronnen in het artikel belangrijk. Wanneer een Engels officier hem iets heeft verteld, dan wordt in het artikel vermeld dat een Engelse officier dat gezegd heeft. *‘Stel dat je in Kosovo een Serviër hoort zeggen dat er nooit discriminatie geweest is tegen de Albanen. Als je dan niet in je verslaggeving zegt dat het van een Servische bron komt, ben je fout bezig.’* (J. De Cock, 17 febr. 2003).

Naast officiële bronnen kunnen journalisten zich ook baseren op niet-officiële bronnen. Uiteindelijk is de journalist zelf de meest betrouwbare, niet-officiële bron. Hij die een ooggetuigenverslag of de beelden gemaakt heeft, weet meestal wel waarover hij spreekt. Toch moet men, zeker in oorlogssituaties opletten voor manipulaties en opgezet spel.

In 2001 maakte Daniel Demoustier in Zweden, naar aanleiding van een Europese top in Göteborg, beelden van rellen van anarchisten en anti-globalisten. Op het einde van die dag was er een charge van veel betogers. Op een bepaald moment vluchtte iedereen in tegengestelde richting van Demoustier weg. De politie was op dat moment met echte kogels op de betogers aan het schieten. Hoewel vele mensen waren weggelopen, bleven nog een aantal jongeren de politie uitdagen. Volgens Demoustier was het een rij van ongeveer honderd gewapende politiemannen. *‘Een jongen, Hannes, van ongeveer*

15 jaar, pakt een steen en gooit die naar de politie. Daarop heeft de politie op hem geschoten. Dit had ik dus allemaal op film.' (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Je moet begrijpen dat het in een democratisch land als Zweden onwaarschijnlijk is dat de politie met echte kogels schiet. De beelden van Demoustier waren de hele wereld rondgegaan. Achteraf heeft men echter in een onderzoek diezelfde beelden gebruikt om zichzelf vrij te pleiten. *'Wat hadden ze nu gedaan? Ze hadden mijn beelden gebruikt maar het geluid erop veranderd. Op het moment dat je die jongen de steen ziet gooien hoor je het publiek scanderen. Dat was echter niet waar, er was op dat moment geen enkele dreiging. Ze hadden het dus proberen voor te stellen als een wettige zelfverdediging. Dit is een voorbeeld van hoe de media kan gemanipuleerd worden. Dat was dan wel buiten mij gerekend want ik ben toen direct naar Zweden gegaan met de originele tape en het originele geluid. Alleen al het geluid van de beelden veranderen kan een totaal nieuwe impact hebben.'* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Racak

In Racak filmde Daniel Demoustier 45 dode Albanezen. Onmiddellijk werd aan een buitengerechtelijke executie van de Servische politie-eenheden gedacht. Achteraf begonnen een aantal mensen zich af te vragen of het wel degelijk Servische politie-eenheden waren geweest die de lijken daar zo hadden achtergelaten. Daniel Demoustier denkt nog steeds van wel, hoewel hij echter moet toegeven dat vaak ook dingen opgezet worden om reacties uit te lokken. *'Stel je zit in het verzet en jouw verzet is hopeloos. Er heeft een gevecht plaatsgevonden tussen het verzet en een aantal Servische militairen en er zijn doden gevallen. (...) Die lijken waren verminkt, die waren afgeslacht. Maar de vraag kwam toen van een aantal mensen, onder andere van Le Monde, of het niet zou kunnen dat verzetsleden die mensen, nadat die al dood waren, hun kleren hebben uitgetrokken. Dat ze die mensen in plaats daarvan burgerkleren aantrokken en ze daarna verminkt hebben. Wetende dat wanneer dit gevonden zou worden, het zulke gevolgen zou hebben. Dit gebeurt bijvoorbeeld veel in Zuid-Amerika.'*

Toch is Demoustier nog steeds van mening dat wat hij in Racak gefilmd heeft werkelijk een bloedbad was, aangericht door de Serviërs. Waarom is dat zo? Om te achterhalen of het echt gebeurd was, moesten de lijken aan een neutraal, forensisch onderzoek onderworpen worden. In dit soort onderzoek kan men zien of de kleren verwisseld zijn, of er voor of na geschoten is, of de kogelschoten of messteken achteraf gebeurd zijn of niet, enz. De Serviërs hadden de lijken echter weggehaald, waardoor alle bewijs, waarmee zij eventueel nog hadden kunnen bewijzen dat ze het niet gedaan hadden, weg was. *‘Waarom zouden ze dat doen als ze het niet gedaan hadden? Ze hebben die lijken pas twee of drie weken later aan een onafhankelijk forensisch team vrijgegeven. Deze mensen zeiden toen dat ze er eigenlijk niet veel meer mee konden doen. Dus eigenlijk hebben de Serviërs het enige bewijs dat hen zou kunnen vrijpleiten zelf te niet gedaan. Daarom denk ik wel dat het waar is, plus het feit dat ik de Serviërs genoeg wansmakelijke dingen heb zien doen, dat het mij eigenlijk niet zou verbazen.’* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Volgens Stefan Blommaert kan je Racak onmogelijk checken. Op dat moment was de algemene teneur dat de Serviërs de boosdoeners waren. *‘Dat was ook toen wel het geval, want de Serviërs waren daar inderdaad al maanden bezig met de strijd tegen UCK. De provocaties kwamen ook door UCK, en de Serviërs gingen daar dan ook nog veel driester op in.’* Hoewel Blommaert het moeilijk vindt om tegen een algemene teneur in te gaan, moet je volgens hem toch nog altijd zeggen dat het *‘meer dan waarschijnlijk’* Servische politie-eenheden geweest zijn. *‘Maar je kan nooit zeker zijn zolang het niet bewezen is. Het is nog steeds niet helemaal duidelijk wat in Racak juist gebeurd is. Ondertussen hebben UCK leden al wel toegegeven dat zij inderdaad zaken provoceeden om reacties uit te lokken en aanvallen tegen de Serviërs los te krijgen. Je moet daar dus altijd mee oppassen in alle omstandigheden. (...) Het is ongetwijfeld zo dat die mensen gedood zijn door de Serviërs.(...) Maar is dat gebeurd in de strijd? Of zijn die in koele bloede neergeschoten door de Serviërs? Als die in koele bloede zijn neergeschoten, dan was het inderdaad gerechtvaardigd om twee maanden later met die luchtaanvallen te beginnen. Als dat niet zo was, was dat niet gerechtvaardigd.’* (S. Blommaert, 17 febr. 2003).

Jorn De Cock heeft in Kosovo ook gemerkt dat media mensen kunnen oppompen. De eerste dagen kreeg je volgens hem nog heel eerlijke informatie. De spanning was toen

groot en de mensen waren voornamelijk met hun eigen problemen bezig en niet met hoe ze in de media kwamen. Toen de situatie wat gestabiliseerd was begon De Cock echter wel te merken dat de informatie vaak opgepompt was. *‘Dan merkte je wel dat elke burger die je dan ondervroeg grote verhalen kon vertellen. Iedereen kon natuurlijk vertellen dat hij in de bergen had gevochten en bij UCK was geweest, en allerlei grote verhalen dat heel zijn familie was afgeslacht enz. Als de zevende journalist al langs is gekomen en vraagt wat men daar allemaal heeft meegemaakt, dan gaan die mensen op de duur denken van “wauw, wat ben ik hier de man! Ik zal het hier nog eens goed vertellen”. Je weet echter dat zoiets gebeurt en je kan dan ook niets anders doen dan die dingen te checken.’* (J. De Cock, 17 febr. 2003)

We vragen ons af hoe Jorn De Cock te werk gaat om zulke zaken te checken. Hij geeft een voorbeeld van een dorpje dat in brand was gestoken. De vrouwen en kinderen zouden er uitgemoord zijn door de Serviërs. De mannen van het dorp, die de bergen waren ingevlucht, deden hun verhaal. Ze brachten Jorn De Cock in een kelder waar assen en een paar ringen lagen. Ze vertelden dat ze de beenderen, toen de Serviërs zich hadden teruggetrokken, mee naar de bergen hadden genomen en die daar hadden begraven. Ze hadden dit gedaan om te voorkomen dat de Serviërs de beenderen zouden hebben meegenomen en alles zouden hebben opgeruimd. *‘Hoe bericht je over zoiets? Hoe hard het ook mag klinken, ten eerste je ziet geen beenderen. Het helemaal zeker weten gaat dus niet. Ten tweede ben je er zelf niet bij geweest. Je kan het dus moeilijk inschatten. Het enige wat je kan doen is die mensen zoveel mogelijk ondervragen. De verhalen kan je dan nog eens tegenover elkaar plaatsen. Ik heb toen dat hele verhaal gebracht. Het was een bijzonder dramatisch verhaal omdat er ook veel kinderen bij waren. Je ziet aan die mensen dat het geen show is. Acteurs waren daar op dat moment niet aanwezig. En toch moet je daar altijd ergens een voorwaarde bij laten blijken. Je moet die mensen hun verhaal laten doen, maar het is hun verhaal. Je moet altijd voorzichtig zijn, maar het verschil tussen echte en valse emoties is in zo’n geval wel duidelijk.’* (J. De Cock, 17 febr. 2003).

Ook Stefan Blommaert geeft voorbeelden van zaken waarbij hij het waarheidsgehalte in twijfel heeft getrokken. Tijdens de Kosovocrisis sprak iedereen over volledig leeggelopen, gezuiverde dorpen. De burgerbevolking werd zodanig bang gemaakt dat ze op de vlucht sloegen. Blommaert ontdekte echter een patroon van etnische

zuivering in de gebieden waar UCK actief was. In centraal Kosovo, daar waar UCK veel minder actief was, zou er volgens hem geen etnische zuivering geweest zijn. Daar zou ook veel minder driefst opgetreden zijn door de Servische troepen. Volgens Blommaert kan je dus stellen dat de bewering van de NAVO, namelijk dat de Serviërs willekeurig te keer gingen tegen de Albanezen, niet klopte. Dit was één van hun argumenten om hun bombardementen te rechtvaardigen en vol te houden. *‘Eigenlijk had je toen kunnen stellen dat, met evenveel argumenten, die vluchtelingenstroom en die etnische zuivering, natuurlijk niet zijn veroorzaakt, maar wel zijn versterkt door de NAVO-bombardementen. Hierdoor droeg de NAVO eigenlijk mee de verantwoordelijkheid. Dat is een mogelijke analyse. Ik vind dat belangrijk om zulke dingen heel precies te stellen. Vaak komt het op die dingen aan.’* (S. Blommaert, 17 febr. 2003)

Aan de Kosovaarse grens interviewde Koen Vidal dagenlang vluchtelingen. De journalist legt ons uit hoe hij daar te werk ging. *‘De eerste vluchtelingen kwamen toe en werden opgevangen. Dan begint het verhaal al binnen te sijpelen. Waarom zijn ze gevlucht, wat hebben ze meegemaakt, wie hebben ze moeten achterlaten? Op dat moment geef je gewoon getuigenissen. Tegelijkertijd krijg je een aantal plaatsnamen die je overal begint te horen. Namen van dorpjes waar repercussie heeft plaatsgevonden van het Servische leger of politie. (...) Het verhaal begint langzaam al wat meer concreet te worden...’* (K. Vidal, 17 febr. 2003). Hoe meer vluchtelingen binnenkwamen, hoe meer hij kon voelen welke wending het verhaal zou krijgen. Op de duur zou je volgens Vidal toch wel een redelijk goed beeld hebben van wat er aan de hand is, ook al zijn het vluchtelingenverhalen.

‘En als je zo een tour maakt gedurende een aantal dagen, met die mensen, (wat gebeurt er, waar komen ze vandaan, wat hebben ze meegemaakt, zijn ze in contact gekomen met Servische politie, met anderen?), komt het er op neer om zo hard mogelijk te werken. Heel simpel, gewoon zoveel en zo goed mogelijk mensen interviewen en niet na 4 keer het verhaal gehoord te hebben te zeggen van dat je afsluit. Gewoon blijven doorgaan en op een bepaald moment heb je het gevoel dat je min of meer rond bent, op een bepaald moment heb je een verhaal.’ (K. Vidal, 17 febr. 2003).

Voor Koen Vidal is het in het geval van het vluchtelingenverhaal dus belangrijk zoveel mogelijk verschillende stemmen aan het woord te laten en zo hard mogelijk te werken. Hij ziet het ook als zijn taak om het ware verhaal naar boven te krijgen. *‘Het is een weg met putten en bulten, langs afgronden, uiteindelijk kom je er dan toch terecht. Eén kant van het verhaal is goed als het bijvoorbeeld over een politiek relletje gaat, maar dan heb je een klein verhaal. Ik vind dat nogal gemakkelijk en je kan het de mensen ook niet aandoen.’* (K. Vidal, 17 febr. 2003).

Verder moet je volgens hem ook een zekere marge inbouwen, die niks met wetenschappelijkheid of wat dan ook te maken heeft. *‘Het feit dat je omgaat met die mensen, geeft je ook een beoordeling. Dit geeft je ook informatie, de manier waarop mensen zich gedragen, waarop die op dat moment gehuisvest zijn, of niet. Dit is ook heel belangrijk. Als je een man van 45 met heel zijn gezin onder een plastic terugvindt, dan weet je dat het ernstig is. Zijn verhaal is misschien niet 100% accuraat, maar wel oprecht verteld.’* (K. Vidal, 17 febr. 2003).

Het is duidelijk dat Koen Vidal het belangrijk acht zich in te leven in de mensen. In de volgende paragraaf vragen we ons af hoe reporters bij het zien van oorlogsellende hun eigen emoties kunnen scheiden van de verslaggeving. Bestaat het gevaar niet dat zij zich het lot van deze mensen te hard gaan aantrekken en op deze manier partijdig worden?

4.3. Betrokkenheid en emoties

Wanneer de werkelijkheid op een neutrale manier weergegeven moet worden, zou een journalist vrij moeten zijn van persoonlijke, subjectieve invloeden. In oorlogsomstandigheden krijgt men onvermijdelijk te maken met spanningen en emoties. Wanneer iemands leven in gevaar komt is het vaak moeilijk om de zaken nog onpartijdig te gaan analyseren. Wat denken de ondervraagde journalisten daar nu over?

Volgens Teun Voeten is het inderdaad mogelijk dat journalisten zich in bepaalde omstandigheden solidair voelen met één partij. Toen Sarajevo bijvoorbeeld

platgebombardeerd werd door de Serviërs, voelden de journalisten zich solidair met de Bosniërs. Wanneer men echter in een oorlogssituatie komt waar het onduidelijk is hoe de verhoudingen juist liggen, is het volgens hem moeilijker om zich solidair te voelen met één partij.

In Sarajevo begon Bob Simpson in te zien dát en hoe hij zijn onpartijdigheid kon verliezen. De situatie was vaak verwarrend en beangstigend en hij voelde zich bedreigd door de Serviërs. Of men een zaak onpartijdig kan bekijken of niet is volgens Simpson afhankelijk van de situatie waarin men vertoeft. Wanneer men de politieke situatie van op een afstand bekijkt en zelf niet in het strijdgevoel verkeert, kan men meestal wel begrijpen waarom er gevochten wordt en hoe de verhoudingen juist liggen. Wanneer men echter zelf in een levensgevaarlijke situatie komt, zou men anders tegenover de zaken gaan staan. *'(...) when it turns to individual recognisable figures on the ground then your human instincts kick in, I think. Then you're based on the evidence around you. Especially if they are shooting at you and they try to kill you. You're unarmed which makes you feel strange and slightly outside it. But it doesn't stop your emotions being involved.'* (B. Simpson, 10 maart 2003).

Volgens Simpson kan niemand aan het front volledig zonder angst zijn. Omdat angst een subjectieve, persoonlijke emotie is, kan men bijgevolg onmogelijk objectief zijn. *'I think everybody who says that he's objective, doesnt really understand what objectivity means. Everyone who says that he is not scared, is lying.'* (B. Simpson, 10 maart 2003).

Toen Bob Simpson in Bagdad was, ging hij automatisch facetten van het Stockholm syndroom ontwikkelen. Hij kreeg sympathie voor de mensen die in gevaar verkeerden. Het Stockholm syndroom is een benaming die in journalistieke kringen wordt gegeven wanneer journalisten zich betrokken voelen bij een bepaalde partij en daar sympathie voor ontwikkelen. De benaming is ontstaan naar aanleiding van een bankoverval in Stockholm. De overvallers gijzelden de bankbedienden en na afloop bleken vele van de gijzelingen sympathie te zijn gaan voelen voor de idealen van de overvallers.

Volgens Simpson raak je onvermijdelijk betrokken bij de slachtoffers, omdat je zelf ook een slachtoffer wordt en dezelfde dingen meemaakt. *'You are living in the same*

city. You're trying to survive under the same assault. You've being bombed. You're all being bombed, and you feel equally vulnerable. You're vulnerable for the same things as them and you become sympathetic. The same is true in Sarajevo. I've been in Sarajevo for weeks and the Serbs were shelling Sarajevo. It doesn't make you like Serbs. Whatever their verification was, it became irrelevant. You just got tired from having to hide snipes, and hearing shells coming in, hearing machines on fire, hearing explosion, the strain is on you.' (B. Simpson, 10 maart 2003).

Ook Teun Voeten heeft een ervaring met het Stockholm syndroom. In Nepal liep hij wekenlang rond met mensen die hem op weg hielpen. *'Ze dragen je zakken, zoeken een slaappleats voor je uit, enz. Na een tijd worden dit echte vrienden. Je weet dan dat je een reportage maakt van één kant.'* (T. Voeten, 14 maart 2003).

Daniel Demoustier kent in dit geval een andere uitdrukking: *'You are becoming to native'*. De cameraman geeft toe dat wanneer men te lang op dezelfde plek blijft zitten, en teveel aan de ene kant van de lijn blijft met altijd met dezelfde mensen, men dan heel veel risico loopt om zich het leed van de slachtoffers persoonlijk aan te trekken. Dat is nu echter iets wat je volgens hem niet mag doen. *'Dan is het tijd om weg te gaan. Ik denk dat je niet langer dan drie, vier weken, maximum vijf weken ergens mag blijven. Ik heb dat meegemaakt met collega's van mij aan de grens in Kosovo waar ze gingen filmen. Zij begonnen zelf mensen te helpen, te dragen. Er is niets op tegen om die mensen te helpen, maar je wordt er te emotioneel door.'* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Demoustier legt vervolgens uit welke emoties door hem heen gingen toen hij in Racak een meisje filmde waarvan de vader in stukken gereten was. *'Die papa die daar ligt, dat doet mij weinig, daar kan ik goed tegen. Maar de reactie van dat kindje, dat is mij lang bijgebleven. Hoe ik dat meisje dan gefilmd heb? Die neem ik dan heel close-up.'* (D. Demoustier, 12 febr. 2003).

Aan Teun Voeten stelden we de vraag wat er emotioneel door hem heen gaat wanneer hij een foto van oorlogsellende maakt: *'Het klinkt hard, maar op een bepaald moment raak je er aan gewend. Je moet wel weten waar je begint. Ik heb journalisten gezien die een verhaal wilden coveren, maar nog geen één lijk gezien hadden. Die door het*

lint gingen. De eerste lijken die ik zag, dat was heel hard. Je weet natuurlijk wel dat er veel wreedheid in de wereld gebeurt. Je bent niet naïef natuurlijk. Maar je raakt er aan gewend.' (T. Voeten, 14 maart 2003)

Stefan Blommaert vindt dat de journalist zijn eigen emoties in alle gevallen moet kunnen scheiden van de berichtgeving. Zelf vindt hij dat geen enkel probleem, hoewel hij die emoties uiteraard wel heeft. *'(...)Als je bijvoorbeeld dingen meemaakt tijdens de bombardementen, als je mensen om ziet komen of je ziet gruwelijke dingen waar je door geëmotioneerd of zelfs kwaad wordt. (...) Ik heb het meegemaakt in Belgrado op het moment dat het televisiegebouw gebombardeerd werd. Achttien of zestien mensen zijn daar in omgekomen. Als journalist voel je je extra betrokken. Een aantal collega's zijn daar zover ingegaan dat zij zelfs badges met 'target' op droegen tijdens hun presentaties. Ik ben daar niet zover in meegegaan. Ik vind dat je dat wel moet kunnen scheiden, zelfs al ben je compleet ondersteboven van wat daar gebeurt.'* (S. Blommaert, 17 febr. 2003).

Jorn De Cock vertelt dat hij in Kosovo wel eens bange momenten heeft gehad. Volgens hem heb je als journalist echter het voordeel dat je die emoties in je stukken kwijt kan. Je moet echter wel oppassen dat je stuk niet te emotioneel wordt. In Kosovo was hij bijvoorbeeld erg betrokken bij een gebeurtenis die ook veel met kinderen te maken had. Een manier om volgens hem je eigen emoties te kanaliseren is het verhaal te personaliseren. Zo heeft hij dat hele verhaal toen opgehangen aan een klein meisje. *'Personalisatie, je kan niet anders. Mensen zijn ook veel meer geraakt als ze zich daar iets echt bij kunnen voorstellen. Als je nu zegt, in Afghanistan is een dorpje in brand gestoken. Dat klinkt vreselijk, maar ga je met één van die mensen praten, die zelf vertelt dat hij zijn vrouw en kinderen is kwijtgeraakt, dan is dat een verhaal dat veel meer impact heeft. Je moet natuurlijk ook opletten bij zo een verhaal dat het niet verzonnen is'* (J. De Cock, 17 febr. 2003).

Wat betreft personalisatie is Koen Vidal dezelfde mening toegedaan als Jorn De Cock. Als je oorlogen puur theoretisch en cijfermatig gaat weergeven, geraakt de lezer volgens Vidal altijd maar verder verwijderd van die oorlog. *'Dat is een negatieve personalisatie, maar dat kan ook positief werken als je bijvoorbeeld de link aanklampt met de Servische politieman. Ik denk als je een band creëert, dat het veel*

gemakkelijker wordt om een oorlog te begrijpen. Je moet natuurlijk niet melig worden.’ (K. Vidal, 17 febr. 2003).

Bij Koen Vidal komen zijn eigen gevoelens vóór hij het artikel schrijft en daarna. Daartussen gaat het om de gevoelens van de persoon en komt het er volgens hem op aan om te luisteren en te ‘registreren’. We vragen ons af hoe Vidal dit registreren bedoelt. Een mens kan immers nooit een zuiver registratieapparaat zijn.

‘Nee, maar het zijn op dat moment de gevoelens van die vrouw of die man die van tel zijn. Als die zegt dat ze angst heeft, dan ga ik vragen waarom en de mate waarin. (...) Ik vind wel dat je gevoelens mag weergeven. Er zijn journalisten die hun eigen emoties centraal stellen. Dan staat de auteur zelf teveel in de weg. Dan heb ik zo iets van: ik kan niet zien waar je mee bezig bent, ga eens opzij. Je hebt er echter nog anderen die heel subtiel werken en die ruimte wel laten. Ik vind luisteren heel belangrijk. Mensen laten uitspreken. De volgorde waarin mensen iets vertellen, de verhaallijn, mag je zeker niet teveel beïnvloeden. Ik vind vragen ook heel storend. Op het einde moet je vragen stellen, en inpikken op waar je denkt dat men sprongetjes heeft gemaakt.’ (K. Vidal, 17 febr. 2003).

In tegenstelling tot de andere reporters vindt Koen Vidal ‘betrokkenheid’ heel belangrijk. Vidal relateert het begrip niet aan zijn eigen emoties die hem partijdig zouden kunnen maken en zijn artikel zouden kunnen kleuren. Voor hem betekent betrokkenheid eerder een soort inlevingsvermogen in de mensen die hij interviewt.

‘(...) Als je eraan begint als leek, in Rwanda bijvoorbeeld, dan is de afstand met zo een slachtoffer enorm in het begin. Wat die persoon heeft meegemaakt is zeer moeilijk te vatten. Als journalist moet je proberen om toch contact te leggen. Terwijl ga je denken: hoe zou ik mij in die situatie gedragen? Hoe zou ik daar uitkomen? Hoe gebroken zou ik zijn? Zou ik ondanks al de ellende nog in staat zijn te getuigen?’ (K. Vidal, 17 febr. 2003).

Volgens Vidal kan de inleving van de journalist helpen om bij westerse lezers meer begrip op te wekken voor de slachtoffers in vergeten conflictlanden. De afstand tussen beide leefwerelden is immers enorm. Op die manier kan de journalist gevoeligheid creëren voor een bepaald onderwerp en aantonen dat het over mensen gaat die dezelfde

dingen willen bereiken. Koen Vidal is eveneens van mening dat je mensen vooral rustig en met respect moet behandelen.

'Of het nu over slachtoffers van genocide gaat, over verantwoordelijken in gevangenissen..., mijn ervaring is dat als je mensen correct benadert, rustig en met respect hun verhaal laat vertellen, dat dit het meeste oplevert. In zekere zin moet je je ook in die mensen kunnen inleven. Zo was er een vrouw. Zes jaar na de genocide werd een stoffelijk rest van haar broer opgegraven en opnieuw begraven. Wij hadden een hele namiddag samen gezeten. Ik ben naar die begrafenis geweest. Dat hoort er ook allemaal bij. Ik had zoiets van: die heeft echt de tijd genomen, die heeft voor mij gekookt, foto's laten zien van haar man enz. Mijn werk was eigenlijk afgelopen maar ik vond het voor mijzelf nodig. Het is ook niet dat die mensen constant moeten geven en geven. Ik vind dat je als normale mensen met elkaar moet omgaan en dat je voor een stuk ook het journalistieke, professionele naast je moet kunnen neerleggen. Want je bent als journalist inderdaad ook mens natuurlijk. Maar ik zie dat eerder in die richting.' (K. Vidal, 17 febr. 2003).

Besluit

Wanneer we aan de correspondenten vragen wat zijn onder objectiviteit verstaan, zijn de meeste ervan overtuigd dat objectiviteit hetzelfde is als neutrale registratie van feiten. Volgens Bob Simpson kunnen mensen de werkelijkheid echter nooit op éénzelfde manier interpreteren en daarom is objectiviteit volgens hem een onmogelijke zaak. Stefan Blommaert is van mening dat je manier van denken altijd wordt beïnvloed door een aantal factoren, en dat je dus nooit helemaal objectief kan zijn.

Verder kunnen we besluiten dat correspondenten onpartijdigheid en evenwicht in de verslaggeving als een zeer belangrijke verplichting beschouwen. Bob Simpson vindt het bijvoorbeeld essentieel de dingen langs twee kanten te bekijken. Stefan Blommaert zal nooit één kant te kiezen en elk geval apart te analyseren. Daarbij vindt hij het belangrijk om alle partijen over een kwestie aan het woord te laten. Volgens een krantenjournalist als Jorn De Cock is het echter onvermijdelijk dat mensen zich een eigen mening over gebeurtenissen vormen. Deze mening schijnt in vele gevallen door

in de keuze waarover en hoeveel bericht wordt. Ook voor Teun Voeten is het belangrijk de twee kanten van een feit te belichten. Voeten ziet partijdigheid als het solidair voelen met een bepaalde partij. Volgens hem is de mate waarin men zich solidair kan voelen afhankelijk van het conflict dat men als journalist verslaat. Samen met Daniel Demoustier is hij er tevens van overtuigd dat objectieve verslaggeving waarheidsgetrouw en eerlijk moet zijn. Daarbij is het belangrijk op nuances in de berichtgeving te letten.

Het valt ons op dat de correspondenten erg sceptisch tegenover officiële bronnen staan. Wanneer men bijvoorbeeld informatie uit militaire briefings haalt, is het vooral belangrijk in het artikel te melden waar deze informatie vandaan komt. In oorlogsomstandigheden is het echter ten alle tijden belangrijk op de hoede te zijn voor manipulatie. De gebeurtenissen in Racak zijn bijvoorbeeld nog steeds onderwerp van discussie. In zo'n gevallen komt het er volgens Stefan Blommaert op aan de dingen heel precies te checken, maar soms is het, zoals in Racak, onmogelijk om de ware toedracht van het verhaal achteraf nog na te gaan. Koen Vidal vindt het noodzakelijk om zoveel mogelijk mensen aan het woord te laten. Wanneer je reeds vier personen geïnterviewd hebt kan je beter verder werken tot je er twintig of dertig hebt gesproken. Uiteindelijk krijg je volgens hem wel een redelijk goed beeld over hoe de situatie in elkaar zit. Koen Vidal haalt ook informatie uit non-verbale communicatie. Aandacht hebben voor de manier waarop mensen zich gedragen en hoe ze leven, is ook heel belangrijk. Door je in te leven in de persoon zelf kan je volgens Vidal afleiden of een verhaal oprecht verteld wordt of niet.

Wat betreft emoties zijn alle journalisten wel van mening dat deze in oorlogsomstandigheden onvermijdelijk zijn. Gevoelens van angst duiken immers spontaan op wanneer men in levensgevaarlijke omstandigheden terechtkomt. Voor Bob Simpson is dit meteen ook een andere reden waarom objectiviteit onmogelijk zou zijn. Wij merken echter op dat er verschillen zijn wat betreft de manier waarop de journalisten over emoties praten.

Voor een fotograaf als Teun Voeten zijn de verschrikkelijke oorlogsomstandigheden iets waar je aan gewend raakt. Cameraman Daniel Demoustier wordt meer geraakt door reacties van kinderen dan door de aanblik van opengereten lijken. Televisiereporter Stefan Blommaert is van mening dat de journalist zijn eigen emoties in alle gevallen moet kunnen scheiden van de berichtgeving. Krantenjournalisten Jorn De Cock en Koen Vidal zijn genuanceerder wanneer het over emoties gaat. Volgens De Cock kan je als journalist je emoties in je stuk kanaliseren door het verhaal te personaliseren. Je moet echter wel oppassen dat je stuk niet te emotioneel wordt. Wat betreft personalisatie is Koen Vidal dezelfde mening toegedaan. Volgens deze journalist komen zijn eigen gevoelens vóór hij het artikel schrijft en daarna. Daartussen gaat het om de gevoelens van de persoon en komt het er gewoon op aan om te luisteren en te registreren.

Ook het begrip betrokkenheid wordt door de journalisten op verschillende manieren bekeken. Omdat een journalist zich in een levensbedreigende situatie even kwetsbaar voelt als de slachtoffers, zal hij zich er volgens Bob Simpson spontaan betrokken bij gaan voelen en er sympathie voor ontwikkelen. Daniel Demoustier is er van overtuigd dat je door betrokkenheid te emotioneel wordt en daarom moet vermijden te lang op éénzelfde plek te blijven. Voor Koen Vidal daarentegen is inlevingsvermogen heel belangrijk om de situatie van de oorlogsslachtoffers beter te begrijpen. Volgens de journalist is er een verschil tussen de eigen emoties en de emoties van de mensen rond wie het draait. Het komt er dan ook op neer op zich in te leven in de gevoelens en de leefwereld van de betrokkenen en met respect en aandacht te luisteren naar wat ze te vertellen hebben.

Conclusie

Zonder onrecht te willen doen aan de liters bloed, het zweet en de tranen van de conflictverslaggevers moeten we constateren dat de belemmeringen en beperkingen die inherent zijn aan het vak, groter en sterker zijn dan de journalist zelf. Doorheen de geschiedenis van de moderne oorlogsverslaggeving is een onafhankelijke en kritische berichtgeving steeds bemoeilijkt geworden door technologische, militaire, economische, en politieke factoren. Censuur en propaganda zijn twee zaken die tot op de dag van vandaag hun stempel drukken op de manier waarop over oorlogen verslag wordt gedaan.

Bij het ondervragen van correspondenten die zelf naar brandhaarden trekken om conflicten te verslaan is ons opgevallen dat de meeste van deze reporters objectiviteit zien als neutrale registratie van feiten. Omdat men als journalist echter een mens van vlees en bloed blijft, een eigen achtergrond heeft, een eigen opvoeding heeft genoten, een eigen leefwereld om zich heeft, en persoonlijke overtuigingen en waarden heeft ontwikkeld, kan men in principe nooit op een neutrale wijze gebeurtenissen weergeven. Iedereen kijkt immers door een persoonlijk gekleurde bril naar de werkelijkheid en juist daarom zou objectiviteit in strikte zin niet kunnen bestaan.

Zullen wij dan nu maar concluderen dat objectiviteit niet bestaat? Het antwoord is nee. Volgens ons gaan de verslaggevers namelijk, net zoals *Van Dale* trouwens, bij het definiëren van objectiviteit fundamenteel uit van een verkeerde veronderstelling. In feite verwarren zij het begrip ‘objectiviteit’ voortdurend met het begrip ‘neutraliteit’. We zullen dit duidelijk maken aan de hand van de onderscheiding die Johan Taels maakt tussen deze beide begrippen.

Een neutraal observator wordt door Taels (2002:II-24) beschreven als iemand die niet wordt afgeleid door persoonlijke emoties of gevoeligheden, en door de ontoegankelijkheid van het geobserveerde wordt uitgedaagd. Het is de nieuwsgierigheid die deze neutrale persoon dwingt om zoveel mogelijk aspecten van de werkelijkheid te onthullen en schokkende feiten en/of spectaculaire gebeurtenissen aan het licht te brengen. Anders gezegd heeft de neutrale verslaggever de behoefte de werkelijkheid te begrijpen en te vatten. Tot op zekere hoogte is het voor hem mogelijk

om in te grijpen in de orde van de dingen en de werkelijkheid als het ware te manipuleren. Toch heeft deze neutrale manier van naar de wereld kijken een belangrijke beperking. Deze door Taels (2002:II-24) genoemde ‘afstandelijk-manipulatieve blik’ leert ons de werkelijkheid immers alleen in abstracto kennen, hij leidt niet tot een reële presentie van de dingen, niet tot een daadwerkelijke aanwezigheid bij de wereld. Neutraliteit gaat volgens Taels (2002:II-25) samen met een houding van nieuwsgierigheid. De nieuwsgierigheid als zodanig brengt de concrete werkelijkheid nog niet nabij.

De concrete werkelijkheid zal volgens Taels pas aan het licht komen in een houding van aandacht en respect. Aandachtige observatie is meer dan nieuwsgierige observatie en is belangrijk om de werkelijkheid op een objectieve manier te kunnen begrijpen. Een aandachtige houding betekent dat men de dingen observeert in hun specifieke context, dat men de dingen tijd en ruimte geeft en ze ‘aanwezig’ laat zijn. Deze houding is volgens Taels verbonden met een ethische afstandelijkheid (Taels, 2002: II-25). De aandachtige stelt zichzelf steeds open voor de dingen zoals ze echt zijn, hij blijft als het ware verwonderd en naïef ten aanzien van de werkelijkheid. In zijn aandacht gedraagt hij zich niet neutraal maar wel objectief. Objectiviteit betekent hier dus méér dan neutrale registratie van feiten. Zij veronderstelt dat men de dingen om zich heen ten volle tot hun recht laat komen in hun concrete specificiteit en context. Naast een houding van aandacht veronderstelt objectiviteit ook een houding van betrokkenheid en respect. We kunnen spreken van een soort ethische objectiviteit die aan de dag gelegd moet worden.

Een objectieve conflictverslaggeving veronderstelt bijgevolg een aandachtige houding naar het conflict en de betrokkenen toe. Net zoals Koen Vidal ons in de interviews duidelijk heeft gemaakt, is het belangrijk om naast het conflict zelf ook de achtergrond van het conflict en de post-conflictfase weer te geven. Daarnaast heeft Vidal perfect begrepen dat, om het ware verhaal naar boven te krijgen, een houding van inleving en betrokkenheid heel belangrijk is. Door met de vluchtelingen op een respectvolle manier om te gaan en aandachtig deze mensen te observeren kon de journalist heel wat informatie winnen.

Belangrijk is dat bij foto's en beelden van oorlogsgebeurtenissen ook een woordje uitleg wordt gegeven over het wanneer en de manier waarop deze beelden tot stand zijn gekomen. Gebeurtenissen die op een foto worden afgebeeld, worden immers steeds uit een bepaalde context getrokken. Het blijft verslaggeving in zijn meest abstracte vorm. Juist omdat die context afwezig is, kunnen foto's of beelden als zodanig nooit een objectieve weergave van de werkelijkheid zijn. Zij bereiken hoogstens een neutrale weergave van een gebeurtenis. Zonder een verbaal verslag waarin tijd en de context gesitueerd wordt, kunnen zij gemakkelijk gemanipuleerd worden. Waarheidgetrouwe oorlogsverslaggeving die de verschrikking en de ellende van oorlogssituaties aan de mensen duidelijk maakt is dus meer dan flitsende en spannende beelden alleen. Een goede televisiereportage vraagt bijvoorbeeld ook dat de juiste geluiden die bij de gebeurtenis aanwezig waren, correct worden weergegeven. Met het voorbeeld van de door de Zweedse overheid gemanipuleerde beelden over de rellen in Gøtenborg, illustreerde Daniel Demoustier hoe alleen al het veranderen van het geluid van beelden een totaal nieuwe impact kan hebben.

We kunnen besluiten dat de ondervraagde journalisten van mening zijn dat objectiviteit onder de vorm van neutraliteit niet bestaat. Ze gaan echter uit van een verkeerde veronderstelling van wat objectiviteit is. We vragen ons af of zij onbewust niet naar een ethische afstandelijkheid streven die nu net die andere vorm van objectiviteit impliceert. Vanuit een houding van ethische afstandelijkheid mag de journalist tonen wie hij werkelijk is: een concreet individu van vlees en bloed. In die zin is betrokkenheid geen fenomeen dat kan leiden tot partijdigheid. Wel is het belangrijk een onderscheid te maken tussen emotionaliteit, sentimentaliteit en sensatiezucht enerzijds en ethische betrokkenheid en gevoel anderzijds. Dit laatste houdt in dat de journalist de feiten zelf laat spreken en de kijker/lezer er zo toe uitnodigt zich in te leven in de gevoelsmatige facetten die daarmee verbonden zijn (Taels, 2002: II-27).

Vanuit deze visie vinden wij de beslissing van de rechter om Els De Temmerman te veroordelen voor 'partijdigheid' erg problematisch. Volgens ons heeft Els De Temmerman zich niet schuldig gemaakt aan emotionaliteit door te zeggen: '*Zo moet het voelen om een Tutsi te zijn.*' Dat De Temmerman zich inleefde in het lot van de

Tutsi's vinden wij nog geen reden om haar journalistieke onafhankelijkheid in vraag te stellen.

Bibliografie

Boeken

Batcha, R.M. (1975), *Foreign affairs News and the broadcast Journalist*, New York: Praeger Publishers, Inc. 254p.

Baudrillard, J. (1995), *The gulf war did not take place*, Bloomington: Indiana University Press. 87p.

Beauchamp, C. (1988), *le silence des médias: les femmes, les hommes et l'information*, Montréal: Editions du remue-ménage, 281p.

Bergonier J.(1991), *La presse en état de guerre. L'info, la première victime de la guerre*, Paris: RSF, 265p.

Brouwers, B. (1994), *Alles voor het nieuws*, Den Haag: Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, 168p.

Cogen, M.(1993), *Inleiding tot het Volkenrecht*, Gent: Mys & Breesch, 210p.

Drew, D.G. (1973), *Attitude toward a News Source. Expected Reporter-Source interaction and journalistic Objectivity*, Bloomington: Indiana University, 118p.

Frost, C. (2000), *Media Ethics and Self-regulation*, Harlow: Pearson Education, 271p.

Gans, H. (1980), *Deciding what's news: a study of CBS evening news, NBC nightley news, Newsweek and Time*, New York: Vintage Books, 393p.

Hohenberg, J. (1995), *Foreign Correspondence. The Great Reporters an Their Times*, New York: Syracuse University press, 363 p.

Huypens, J. (2002), *Journalistieke nieuwsgaring en productie*, Antwerpen: UIA, 191p.

Karskens, A. (1995), *Berichten van het front*, Amsterdam : Nijgh & Van Ditmar, 237p.

Karskens, A. (2001), *Pleisters op de ogen, pleisters op de mond. De geschiedenis van de Nederlandse oorlogsverslaggeving van Heiligerlee tot Kosovo*, Amsterdam: Meulenhoff, 375p.

Karskens, A. (2002), *Reizen langs de frontlijn*, Amsterdam: Meulenhoff, 318p.

Knightley,P. (1975), *The first Casualty. The War Correspondent as hero and myth-maker from the Crimea to Kosovo*, London: Prion, 574 p.

- Loyd, A. (2000), *Mijn voorbije oorlog: Ik mis hem zo*, Amsterdam: Arbeiderspers. 320p.
- McNair, B. (1988), *Images of the enemy*, London and New York: Routledge. 216p.
- Mencher, M. (1977), *News Reporting and Writing*, Dubuque, Iowa: W. C. Brown compagny Publishers, 437p.
- Minichiello, V. (1990), *In-Dept Interviewing: Researching People*, Melbourne: Longman Cheshire, 357p.
- Raus, H. & KWB Nationaal sekretariaat (1987), *De achterkant van het nieuws*, Leuven: Infodok. 254p.
- Rosenblum, M. (1993), *Who Stole the News*, New York: John wiley & Sons, Inc.. 298p.
- Servaes, J. (1983), *De nieuwsmakers. Informatie in de media*, Antwerpen: De Nederlandse boekhandel, 128p.
- Servaes, J. Tonnaer, C. (1992), *De nieuwsmarkt*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 146p.
- Stephens, M. (1989), *Geschiedenis van het nieuws. Van de tamtam tot de satelliet*, Utrecht: Spectrum, 289p.
- Swimberghe, G. (1997), Licentiaatsthesis: Correspondenten in oorlogsgebieden: analyse van de Vlaamse oorlogsverslaggeving, Leuven: KUL, 154p.
- Taels, J. (2002), *Deontologie en ethiek van media en communicatie*, Antwerpen: UIA.
- Taylor, P.M. (1992), *War and the media. Propaganda and persuasion in the Gulf War*, Manchester: Manchester university Press, 280p.
- Van Dale, (1990), *van Dale, Handwoordenboek Hedendaags Nederlands*, Utrecht, Antwerpen: Van Dale Lexicografie, 1247p.
- Voeten T. (2000), *How the body*, Amsterdam: Meulenhoff, 239p.
- Voeten T. (1999), *A ticket to*, Leiden: Uitgeverij H. Veenman & Zonen, 47p.

Artikels uit verzamelwerken

- Chielens, P. en Decoodt, H. (2002), 'Oorlog, propaganda en propagandaoorlogen', 6-45 in Chielens, P. (e.a.), *Deadlines. Oorlog, media en propaganda in de 20^{ste} eeuw*, Gent, Amsterdam: Ludion, 127p.

Denton, R. E. Jr. (1993), 'Television as an Instrument of War', 27-42 In Denton, R. E. Jr. (red.), *The media and the Persian Gulf War*, Westport: Praeger, 302p.

Ramonet, I. (1994), 'Het schandelijk stilzwijgen van de media', 98-105 in de Selys G. *De Medialeugen*, Berchem: EPO, 168p.

Taels, J. en G. Vanheeswijck, (1995), 'Ceci n'est pas une guerre. Over schijn en zijn in de journalistiek', 23-51, in Taels, J. (red.), *De vis heeft geen weet van het water. Ethiek tussen berekening en zorg*, Kapellen: Pelckmans, 207p.

Vranckx, R. (2002), 'De weg naar Kaboel', 99 – 123 in Chielens, P. (e.a.), *Deadlines. Oorlog, media en propaganda in de 20^{ste} eeuw*, Gent, Amsterdam: Ludion, 127p.

Tijdschriftenartikels

De Rouck, M. (2000), 'Journalistiek tijdens gewapende conflicten: een verloren strijd?' in PSW-papers, 2000,6. 27p.

Carpentier, N. (1999), 'Het Westerse oorlogsdiscours tijdens de eerste drie weken van de Joegoslavische oorlog: een vergelijking met de Golfoorlog', in PSW-papers, 1999, extra nummer. p. 11-23

Websites

Boom, J. (1999), 'Bukken hoeft niet', http://www.groene.nl/1999/45/jb_karskens.html (online).

Byrne, C. (2003), 'Press watchdog accuses US army over Baghdad deaths', <http://media.guardian.co.uk/broadcast/story/0,7493,932864,00.html> (online).

Dorman, A.H. (1998), 'Martha Gellhorn', <http://users.moseslake-wa.com/dorman/angie/marthapg.htm> (online)

Hodgson, J. (2002), 'Journalists fight 'hidden war' in Afghanistan', <http://media.guardian.co.uk/attack/story/0,1301,690944,00.html> (online).

Keyser, G. (2002), 'Achter het rookgordijn', http://www.groene.nl/2002/0215/gk_oorlogsfilms.html (online).

Keyser, G. (2003), 'Reality-oorlog', http://www.groene.nl/2003/0313/gk_teleburger.html (online)

Teugels, M. (2002), 'De tien geboden van de oorlogspropaganda', http://www.fondspascaldecroos.com/archief/werkbeurzen/marleen_teugels/propaganda.html (online)

Van den Houte, A. (2002), 'Terug naar 1800',
<http://www.fondspascaldecroos.com/oorlogsjournalistiek/oorlogsjournalistiek.html>

Van den Houte, A. (2002), 'Rudi Vranckx: Conflictjournalistiek is een betere term wat ik doe', <http://www.fondspascaldecroos.com/oorlogsjournalistiek/oorlogsjournalistiek.html> (online)

Van den Houte, A. (2002), 'Arnold Karskens: Oorlogsverslaggevers worden lui',
http://www.fondspascaldecroos.com/oorlogsjournalistiek/arnold_karskens.html (online)

Van Duijnhoven, S. (2002), 'De rilling van de waarheid',
http://www.groene.nl/2002/0202/svd_oorlogsfotografie.html (online).

Van Ginneken, J. (2003), 'Luchtspiegelingen in de Golf',
http://www.groene.nl/2000/0032/jvg_golfhallucinaties.html (online).

Wells, M. (2003) 'Television journalist and two colleagues apparently killed by coalition forces',
<http://media.guardian.co.uk/iraqandthemedias/story/0,12823,920718,00.html> (online).

Krantenartikels

De Standaard, 9 november 2002, 'Rechter ziet partijdigheid bij Els De Temmerman tijdens genocide', door Bart Beirlant.

De Morgen, 15 oktober 2001, 'Van het Afghaanse front geen ongecensureerd nieuws', door Tom Ronse.

De Standaard, 11 januari 2003, 'Hoe meer camera's, hoe minder nieuws. Geheime oorlog', door Gilbert Roox.

The Guardian, 14 februari 2003, 'What I saw was a bunch of filled-in trenches with people's arms and legs sticking out of them', door P.J. Sloyan.

The Guardian, 14 februari 2003, 'This is war', door Don Mc Cullin.

De Morgen, 20 maart 2003, 'Slimme bommen moeten Saddam en zijn leger murw slaan', door Ayfer Erkul.

De Standaard, 21 maart 2003, 'De bommen zijn weer heel wat slimmer', door Steven Stroeykens.

De Morgen, 22 maart 2003, 'De massaovertuigingswapens van de radiogolfoorlog', door David Osborne uit The Independent.

De Standaard, 22-23 maart 2003, 'Reportage: Pentagon probeert vertrouwen media te herstellen: Journalisten met Amerika op oorlogspad', door Marc Chavannes.

De Standaard, 24 maart 2003, 'Vlaamse cameraman ontsnapt aan dood bij beschieting nabij Basra', door Jorn De Cock.

De Standaard, 24 maart 2003, 'Interview met Jamie Shea over correcte informatie en oorlogspropaganda', door Inge Ghijs

De Morgen, 25 maart 2003, 'VUB-mediadeskundige Nico Carpentier over scheve Irak-berichtgeving', door Koen Vidal.

De Morgen, 26 maart 2003, 'De shockerende waarheid over Shock and Awe', door Robert Fisk uit The Independent.

De Morgen, 26 maart 2003, 'Journalisten aan de leiband', door Michel Maas.

De Morgen, 26 maart 2003, 'Hulpverleners zoeken in Basra naar Frans-Belgische cameraman ITN', door Anne De Graaf.

De Standaard, 8 april 2003, 'De vitriolen tong van Bagdad', door Reuters.

De Standaard, 9 april 2003, 'Media onder Amerikaans vuur in Bagdad', door Jorn De Cock.

De Morgen, 10 april 2003, 'Verenigingen eisen onderzoek naar "aanslag" op journalisten', (N).

De Standaard, 12-13 april 2003, 'Na de Slag', door Gilbert Roox.

De Standaard, 12-13 april 2003, 'Onze man in Bagdad', door Frank de Graeve.

